

Светогледът на Гьоте.

Щайнер, Рудолф

Онлайн архив на Рудолф Щайнер - <http://home.att.net/~rudolf.steiner/>

*Номерата на страниците на оригиналното издание са в квадратни скоби. []
Бележките, посочени в скоби (), винаги се поставят в края на главата.*

Дорнах (Швейцария). Издателство „Рудолф Щайнер“, 1963.

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговори

Въведение

Гьоте и Шилер

Платоническият мироглед

Последиците от платоническия мироглед

Гьоте и платоническият мироглед

Личност и мироглед

Метаморфозата на световните феномени

Учението за метаморфозата

Феномените на цветния свят

Мисли за еволюционната история на Земята

Размисли върху атмосферните явления

Гьоте и Хегел

Послеслов към новото издание от 1918 г.

Предговор към новото издание

[7] Описанието на светогледа на Гьоте, направено в тази работа, е предприето през 1897 г. като обобщение на това, което съзерцанието на интелектуалния живот на Гьоте ми е дало в продължение на много години. „Предговор към първото издание“ дава представа как се чувствах относно целта си по това време. Ако трябваше да напиша този предговор днес, изобщо не бих променил съдържанието му, а само стила му. Тъй като обаче няма видима причина да се променя нещо съществено в тази книга, би било неискрено да говоря днес с различен тон за чувствата, с които изпратих книгата в света преди двадесет години. Нито това, което успях да проследя в литературата за Гьоте след публикуването ѝ, нито резултатите от най-новите естествени науки са променили мислите, които изразих в книгата. Не вярвам, че не разбирам големия напредък, постигнат в това изследване през последните двадесет години. Не вярвам, че това дава някаква причина да говоря за мирогледа на Гьоте по различен начин днес, отколкото през 1897 г. Казаното от мен за връзката на мирогледа на Гьоте с общоприетото тогава състояние на естествените идеи ми се струва приложимо и по отношение на естествената наука на нашето време. Позицията на моята книга не би била различна, ако я бях написал днес. Само разширенията и допълненията на определени места, които считам за важни, отличават новото издание от старото. [8]

Че не мога да бъда принуден да правя каквито и да било съществени промени в съдържанието на това, което съм публикувал по хуманитарни науки през последните шестнадесет години, вече заявих в „Послеслова“, приложен към това ново издание.

Рудолф Щайнер

Предговор към първото издание

[9] Мислите, които изразявам в тази книга, имат за цел да запишат основите, които наблюдавах в светогледа на Гьоте. В течение на много години многократно съм размишлявал върху този мироглед. За мен беше особено увлекателно да търся откровенията, които природата е направила на изтънчените сетива и ум на Гьоте за нейната същност и закони. Разбрах защо Гьоте е смятал тези откровения за толкова голяма благословия, че понякога ги е ценял повече от собствения си поетичен талант. Потопих се в чувствата, които са вълнували душата на Гьоте, когато е казвал, че „нищо не ни подтиква да мислим за себе си толкова много, колкото когато най-накрая отново видим високочначими обекти, особено решаващи и характерни сцени от природата, след дълги интервали, и сравним задържалото се впечатление с настоящия ефект“. Следователно ще забележим като цяло, че обектът изпква все повече и повече, че там, където преди сме се чувствали във връзка с обектите, проектирайки върху тях радост и тъга, веселие и объркване, сега, със сдържан егоизъм, им даваме полагащото се право да разпознават своите особености и, доколкото проникваме в тях, да оценяваме качествата им в по-висока степен. Художественото око предоставя първия вид съзерцание, вторият е подходящ за естествения учен и аз трябваше да се смятам за щастлив, макар и не без първоначална болка, че докато първото чувство постепенно заплашваше да ме изостави, второто се развиваше още по-енергично в очите и ума ми. [10] Впечатленията, които Гьоте е получил от природните явления, трябва да бъдат известни, ако човек иска да разбере пълното съдържание на неговата поезия. Тайните, които е почерпил от същността и развитието на творението, живеят в неговите художествени произведения и се разкриват само на онези, които слушат внимателно изказванията на поета за природата. Той не може да се потопи в дълбините на изкуството на Гьоте, ако не е запознат с наблюденията на Гьоте върху природата.

Такива чувства ме подтикнаха да се занимавам с изследванията на природата на Гьоте. Те първоначално позволиха да узреят идеите, които споделих преди повече от десет години в „Deutsche Nationallitteratur“ („Немска национална литература“) на Кюршнер. Това, което започнах тогава в първия том, го доразвих в следващите три тома научни трудове на Гьоте, последният от които се публикува в наши дни. Същите чувства ме ръководеха, когато преди няколко години се заех с удовлетворяващата задача да съставя част от научните трудове на Гьоте за голямото ваймарско издание на Гьоте. Мислите, които внесох в тази работа, и това, което замислих по време на нея, съставляват съдържанието на настоящата книга. Мога да опиша това съдържание като *преживяно* в да го опиша в най-пълния смисъл на думата. От много начални точки се стремях да се доближа до идеите на Гьоте. Призовавах се към цялото противоречие, което дремеше в мен срещу начина на виждане на нещата на Гьоте, за да запазя собствената си индивидуалност пред лицето на силата на тази единствена личност. И колкото повече развивах своя собствен, самопреодолян мироглед, толкова повече вярвах, че разбирам Гьоте. Опитвах се да намеря светлина, която да освети и [11] пространствата в душата на Гьоте, които оставаха тъмни за него. Искях да чета между редовете на неговите произведения, което би го направило напълно разбираем за мен. Опитвах се да открия силите на неговия ум, които го управляваха, но за които самият той не беше наясно. Искях да прозрея съществените характеристики на неговата душа.

Нашата епоха обича да обгръща идеите в мистичен сумрак, когато се обсъжда психологически анализ на личността. Яснотата на мисълта по такива въпроси в момента се презира като трезва, рационална мъдрост. Хората вярват, че проникват по-дълбоко, като говорят за едностранчиво мистични бездни на душата, за демонични сили в личността. Трябва да призная, че този ентусиазъм за заблудената мистична психология ми се струва повърхностен. Той е налице при хора, у които съдържанието на света на идеите не предизвиква никакви чувства. Те не могат да се спуснат в

дълбините на това съдържание; не усещат топлината, която се излъчва от него. Затова търсят тази топлина в неизвестността. Тези, които са способни да се потопят в светлите сфери на чистия свят на мисълта, изпитват там това, което не могат да преживеят никъде другаде. Личности като тази на Гьоте могат да бъдат разпознати само ако човек е способен да поеме идеите, които ги управляват, в тяхната светеща яснота. Тези, които предпочитат фалшив мистицизъм в психологията, може да намерят моя подход за студен. Но моя ли е вината, че не мога да считам неясното и неопределеното за едно и също нещо с дълбокото? Опитвам се да представя идеите, които са действали като ефективни сили в Гьоте, толкова чисто и ясно, колкото са ми се стрували. Може би някои ще намерят линиите, които съм начертал, цветовете, които съм приложил, за твърде опростени. Но аз вярвам, че великото се характеризира най-добре, като се опитам да го представя в неговата монументална простота. Малките украшения и допълнения само объркват зрителя. В Гьоте не се занимавам със случайни мисли, подтикнати от това или онова преживяване с второстепенно значение, а по-скоро с основната посока на неговия ум. Дори ако този ум се отклонява тук-там, винаги се различава *основна* тенденция. И именно нея се стремях да проследя. Всеки, който смята, че регионите, през които съм пътувал, са ледени, вярвам, че е оставил *сърцето си* у дома.

Ако някой ме обвини, че изобразявам само онези аспекти от светогледа на Гьоте, към които сочат моите собствени мисли и чувства, мога само да отговоря, че искам да видя чужда личност само такава, каквато трябва да ми изглежда според моята собствена природа. Не ценя високо обективността *на* онези портретисти, които се стремят да се отрекат от себе си, когато изобразяват чужди идеи. Вярвам, че тя може да рисува само скучни и бледи картини. В основата на всяко истинско представяне на чужд мироглед стои борба. И този, който е напълно победен, няма да бъде най-добрият портретист. Чуждестранната сила трябва да внушава уважение; но собствените оръжия трябва да си вършат работата. Затова недвусмислено

заявих, че според мен начинът на мислене на Гьоте има своите граници. Че има области на познанието, които са останали затворени за него. [13] Показах посоката, която трябва да поеме наблюдението на световните явления, ако иска да проникне в сферите, в които Гьоте не е навлязъл или в които, ако се е осмелил да навлезе в тях, се е скитал несигурно. Колкото и интересно да е да следваш велик ум по неговите пътища, бих следвал някого само дотолкова, доколкото той допринася за моето собствено развитие. Защото не съзерцанието, не знанието, а животът, собствената дейност е ценно. Чистият историк е слаб, неефективен човек. Историческото познание лишава човека от енергията и жизнеността на собствената му дейност. Който иска да разбере всичко, сам ще бъде малък. „Само това, което е плодотворно, е истина“, е казал Гьоте. Доколкото Гьоте е плодотворен за нашето време, дотолкова човек трябва да се потопи в неговия свят на мисли и чувства. И аз вярвам, че следващото описание ще покаже, че в този свят на мисли и чувства се крият безброй неизползвани съкровища. Посочих областите, в които съвременната наука е изостанала от Гьоте. Говорих за бедността на съвременния интелектуален пейзаж и го противопоставих на богатството и изобилието на този на Гьоте. Мисленето на Гьоте съдържа семена, които съвременната естествена наука трябва да доведе до зрялост. Това мислене би могло да послужи като модел за съвременната наука. Съвременната наука притежава по-голям обем наблюдателен материал от Гьоте. Тя обаче е пропила този материал само с оскъдно и недостатъчно интелектуално съдържание. Надявам се, че моите забележки показват колко малко е подходящо съвременното научно мислене за критикуване на Гьоте и колко много би могло да научи от него.

Рудолф Щайнер

Въведение

[14] За да разберем светогледа на Гьоте, не бива да се задоволяваме само с това да слушаме какво самият той казва за него в отделни изказвания. Да изразява същността на своето същество в кристално ясни, ясно дефинирани изречения не е било в неговата природа. Такива изречения му се стрували по-скоро изкривяващи реалността, отколкото точно изобразяващи я. Той изпитвал известно нежелание да улови живото, реалността, в прозрачна мисъл. Вътрешният му живот, отношението му към външния свят, наблюденията му върху нещата и събитията били твърде богати, твърде пълни с деликатни компоненти, с интимни елементи, за да бъдат сведени от него до прости формули. Той се изказва, когато това или онова преживяване го принуждава да го направи. Но винаги казва твърде много или твърде малко. Живият му интерес към всичко, което му се изпречва, често го кара да използва по-остри изрази, отколкото изисква цялостната му природа. Често го изкушава и да се изразява неясно там, където природата му би могла да го принуди към определено мнение. Той винаги е тревожен, когато става въпрос за избор между две мнения. Не иска да се лиши от безпристрастността си, като даде рязка насока на мислите си. Той се успокоява с мисълта: „Човек не се ражда, за да решава световните проблеми, а по-скоро да търси къде се крие проблемът и след това да остане в границите на разбирането.“ Проблем, който човек вярва, че е решил, го лишава от възможността ясно да види хиляда неща, които попадат в обхвата на този проблем. Той вече не им обръща внимание, защото вярва, че е просветлен за областта [15], в която попада. Гьоте би предпочел да има две противоположни мнения по даден въпрос, отколкото *едно* определено. Защото всяко нещо му се струва, че обхваща безкрайност, към която човек трябва да се приближи от различни страни, за да възприеме нещо от нейната пълнота. „Казват, че истината се намира точно по средата между две противоположни мнения. В никакъв случай!“ Проблемът се крие по средата, невидимото, вечно активният живот, съзерцаван в покой. Гьоте иска да запази мислите си живи, за да може да ги трансформира във всеки един

момент, когато реалността го подтикне към това. Той не иска да бъде прав; той винаги иска само да „се стреми към това, което е правилно“. В два различни момента той се изразява различно за едно и също нещо. Фиксирана теория, която се стреми да изрази веднъж завинаги закономерността на поредица от явления, е обезпокоителна за него, защото такава теория лишава способността на познанието от безпристрастното му отношение към флуидната реалност.

Ако въпреки това човек иска да схване единството на неговите възгледи, той трябва да се вслушва не толкова в думите му, колкото в начина му на живот. Трябва да се вслушва в отношението му към нещата, докато изследва тяхната същност и допълва това, което самият той не казва. Трябва да се потопим в най-съкровената същност на неговата личност, която до голяма степен остава скрита зад неговите изказвания. Това, което казва, често може да си противоречи; това, което живее, винаги принадлежи на едно самоподдържащо се цяло. Дори и да не е записал своя мироглед в затворена система, той го е живял в една сплотена личност. Когато погледнем живота му, всички противоречия в речта му са разрешени. Те съществуват в мисленето му за света само в същия смисъл, както съществуват и в самия свят. Той е казвал това и онова за природата. Никога не е излагал своя възглед за природата в неподвижна структура на мисълта. Но когато разгледаме индивидуалните му мисли в тази област, те естествено се сливат в едно цяло. Можем да си представим интелектуалната рамка, която би се появила, ако беше представил възгледите си в тяхната цялост. Моето намерение в тази работа е да опиша най-съкровената природа на личността на Гьоте, като му позволя да изрази такива мисли за природните явления, каквито е изложил в научните си трудове. Осъзнавам, че някои от казаното от мен могат да бъдат опровергани от собствените твърдения на Гьоте, които му противоречат. Целта ми в тази работа обаче не е да предоставя история на развитието на неговите твърдения, а по-скоро да представя основите на неговата личност, които са го довели до дълбоките му прозрения за

сътворението и действието на природата. Тези основи не могат да бъдат разгадани от многобройните твърдения, в които той заимства от други начини на мислене, за да бъде разбран, или в които използва формули, използвани от един или друг философ. От неговите забележки за Екерман би могло да се изгради един Гьоте, който никога не би могъл да напише **Метаморфозата на растенията**. Гьоте е отправил много думи към Целтер, които биха могли да доведат до заключение за научно становище, противоречащо на великите му [17] мисли за формирането на животните. Признавам, че в личността на Гьоте са действали и сили, които не съм взел предвид. Но тези сили отстъпват на заден план в сравнение с истински определящите сили, които придават характера на неговия мироглед. Поставил съм си задачата да характеризирам тези определящи сили възможно най-остро. Читателите на тази книга следователно ще трябва да имат предвид, че никъде не съм имал намерение да позволя на елементи от моя собствен мироглед да проблеснат в представянето на начина на мислене на Гьоте. Вярвам, че в книга от този род човек няма право да защитава собствения си мироглед *по същество*, а по-скоро е длъжен да използва това, което собственият му мироглед предоставя, за да *разбере* описания. Например, възнамерявам да опиша връзката на Гьоте с развитието на западната мисъл, както тя изглежда от гледна точка на мирогледа на Гьоте. За разглеждане на мирогледа *на отделни* личности, този подход ми се струва единственият, който гарантира историческа обективност. Различен подход се появява само когато такъв мироглед се разглежда в контекста на другите.

МЯСТОТО НА ГЬОТЕ В РАЗВИТИЕТО НА ЗАПАДНАТА МИСЪЛ

Гьоте и Шилер

[21] Гьоте разказва разговор, който веднъж се е провел между него и Шилер, след като и двамата са присъствали на среща на Природонаучното дружество в Йена. Шилер не е бил много доволен от представеното на срещата. Той се е сблъсквал с фрагментарен начин на възприемане на природата. И отбелязва, че подобен възглед по никакъв начин не би могъл да се хареса на лаика. Гьоте отговаря, че това може дори да остане странно за посветените и че може да има друг начин да се представи природата не като отделна и изолирана, а като активна и жива, стремяща се от цялото към частите си. И сега Гьоте развива великите идеи, които са му хрумнали относно растителната природа. Той скицира „символично растение с много характерни щрихи на перото“ пред очите на Шилер. Това символично растение е трябвало да изрази същността, която живее във всяко едно растение, каквито и конкретни форми да приеме то. То е трябвало да покаже последователното развитие на отделните части на растението, тяхното възникване една от друга и тяхното родство. На 17 април 1787 г. в Палермо Гьоте пише следното за тази символична растителна форма: „Несъмнено такова нещо трябва да съществува! Иначе как бих разбрал, че тази или онази форма е растение, ако не всички те са оформени по модел?“ Гьоте е развил в себе си идеята за пластично-идеална форма, която се разкрива на ума, когато той разглежда разнообразието от растителни форми и наблюдава техните общи черти. Шилер съзерцава [22] тази форма, която би трябвало да съществува не в едно-единствено растение, а във всички растения, и, поклащайки глава, казва: „Това не е опит, това е идея.“ Тези думи изглеждат на Гьоте сякаш идват от чужд свят. Той осъзнава, че е стигнал до своята символична форма чрез същия вид наивно възприятие, както до идеята за нещо, което човек може да види с очите си и да хване с ръцете си. Подобно на отделното растение, символичното или архетипното растение за него е обективно същество. Той вярва, че то дължи съществуването си не на

произволни разсъждения, а на безпристрастно наблюдение. Той можеше само да отговори: „Мога да бъда много щастлив, когато имам идеи, без да го знам, *и дори да ги виждам със собствените си очи.*“ И беше доста недоволен, когато Шилер добави думите: „Как може да бъде даден някакъв опит, който би бил подходящ за една идея? Защото в това се крие особеността на последната, че някакъв опит никога не може да съответства на нея.“

В този разговор се сблъскват два противоположни мирогледа. Гьоте разглежда идеята за нещо като елемент, който е непосредствено наличен в него, действащ и творещ в него. Според него отделното нещо приема определени форми, защото идеята трябва да се изрази по определен начин в дадения случай. За Гьоте няма смисъл да се казва, че едно нещо не съответства на идеята. Защото нещото не може да бъде нищо друго освен това, което идеята го е направила да бъде. Шилер мисли различно. За него светът на идеите и светът на опита са две отделни области. Опитът обхваща многообразните неща и събития, които изпълват пространството и времето. Срещу него стои царството на идеите, като различен вид реалност, която разумът схваща. Тъй като човешкото познание тече към нас от две посоки – отвън чрез наблюдение и отвътре чрез мисълта – Шилер разграничава два източника на знание. За Гьоте има само *един* източник на знание, светът на опита, в който е вграден светът на идеите. За него е невъзможно да се каже: опит *и* идея, защото идеята лежи пред въображението му чрез духовния опит, точно както сетивният свят лежи пред физическия.

Светогледът на Шилер произлиза от философията на неговото време. Фундаменталните идеи, които оформят тази философия и се превръщат в движещи сили на цялото западно интелектуално развитие, трябва да се търсят в класическа Гърция. Човек може да разбере специфичната същност на светогледа на Гьоте, като се опита да го характеризира изцяло от самия него, така да се каже, с идеи, просто заимствани от него. Това ще бъде целта

в по-късните раздели на тази работа. Подобна характеристика обаче може да бъде подпомогната, като първо се разгледа фактът, че Гьоте се е изразявал по определени въпроси по един или друг начин, защото е чувствал съгласие или несъгласие с това, което другите мислят за определена област от природния и интелектуалния живот. Много от изказванията на Гьоте стават разбираеми само когато човек разгледа начините на представяне, с които се е сблъсквал и се е борил, за да стигне до собствената си перспектива. Как е мислил и чувствал за това или онова, също дава представа [24] за същността на неговия собствен светоглед. Ако човек иска да говори за този аспект от същността на Гьоте, той трябва да изрази много от това, което е останало само несъзнателно чувство у него. В цитирания тук разговор с Шилер, въображението на Гьоте се сблъсква със светоглед, противоречащ на неговия собствен. И този контраст показва как той се е чувствал по отношение на онзи начин на представяне, който, произхождащ от един клон на гръцката мисъл, вижда бездна между сетивния и духовния опит, и как, без такава бездна, е виждал опитът на сетивата и опитът на духа да се обединяват в светоглед, който му е предавал реалността. Ако някой иска съзнателно да възроди като мисъл това, което Гьоте е носил в себе си, повече или по-малко несъзнателно, като интуиция за природата на западните светогледи, тези мисли ще бъдат следните. В един съдбовен момент един гръцки мислител е обзет от недоверие към човешките сетива. Той започва да вярва, че тези сетива не предават истината на човека, а по-скоро го мамат. Той губи вяра в това, което предлага наивното, безпристрастно наблюдение. Той открива, че мисълта за истинската природа на нещата прави различни изявления от опита. Трудно ще бъде да се каже в чий ум първо се е вкоренило това недоверие. Среца се в Елейската философска школа, чийто първи представител е Ксенофан, роден в Колофон около 570 г. пр.н.е. Парменид се явява като най-важната фигура на тази школа. Защото той твърди с пламенност, несравнима с никой преди него, че има два източника на човешкото познание. Той заявява, че впечатленията на сетивата са илюзия и измама и че човек може да постигне познание за

истината само чрез чиста мисъл, която не взема предвид опита. Начинът, по който Парменид представя тази концепция за мисълта и сетивния опит, е внесъл недостатък в развитието на много последващи философии, недостатък, от който научното образование страда и днес. Обсъждането на произхода на този начин на мислене от ориенталска гледна точка не е подходящото място в контекста на светогледа на Гюте.

Платоническият мироглед

[26] С характерната си възхитителна смелост Платон изразява това недоверие към опита: Нещата от този свят, които нашите сетива възприемат, изобщо нямат истинско битие: *те винаги се превръщат, но никога не са*. Те имат само относително битие, съществуващо само във и чрез връзката си едно с друго; *следователно човек може също толкова лесно да нарече цялото им съществуване небитие*. Следователно, те също не са обекти на истинско познание. Защото само за това, което е в и за себе си и винаги по един и същ начин, може да има такова познание; те, от друга страна, са само обект на мнение, подтикнато от усещането. Докато сме ограничени до тяхното възприятие, ние сме като хора, които са били толкова здраво вързани в тъмна пещера, че дори не са могли да обърнат главите си и не са могли да видят нищо друго освен, на светлината на огън, горящ зад тях, сенките на *реални неща на стената срещу тях*, които са били прехвърляни между тях и огъня, и дори един на друг, всъщност всеки от тях самите, само *сенките на тази стена*. Но *тяхната мъдрост би била да предскажат последователността на тези сенки, научени чрез опит*.

Платоническата мисъл разделя концепцията за вселената на две части: едната на илюзорния свят, а другата на света на идеите, на които се казва, че съответства единствено истинската, вечна реалност. „Това, което единствено може да се нарече истински съществуващо, защото винаги е, но

никога не става, нито отминава: това са идеалните архетипи на тези сенчести образи, те са вечните идеи, първичните форми на всички неща. Те не притежават множественост; защото всеки по своята природа е само *един*, тъй като е самият архетип [27], чиито послеобрази или сенки са всички индивидуални, преходни неща от същия вид, носещи неговото име. Нито пък притежават възникване или отминаване; защото те са истински съществуващи, но никога не стават, нито отминават като своите изчезващи послеобрази. Следователно, само от тях има истинско познание, тъй като обект на такова познание може да бъде само това, което винаги и във всяко отношение е, а не това, което е, но и не е, в зависимост от това как човек го гледа.“

Разграничението между идея и възприятие е валидно само когато се обсъжда как възниква човешкото познание. Човешките същества трябва да позволят на нещата да им говорят по два начина. Те разкриват свободно част от своята същност; човек трябва само да слуша. Това е аспектът на реалността, свободен от идеи. Но другата част трябва да бъде извлечена от тях. Човек трябва да задвижи мисленето си и тогава вътрешното му същество се изпълва с идеите за нещата. В личността се намира сцената, на която нещата също разкриват своето идеално вътрешно същество. Там те изразяват това, което остава вечно скрито от външното възприятие. Същността на природата намира своя глас тук. Но единствено поради човешката организация нещата трябва да бъдат разпознати чрез съзвучието на два тона. В природата има *катализатор*, който произвежда и двата тона. Непредубеденият човек слуша това съзвучие. Той разпознава в идеалния език на своето вътрешно същество твърденията, които нещата предават. Само тези, които са загубили тази безпристрастност, интерпретират нещата по различен начин. Той вярва, че езикът на неговото вътрешно „аз“ идва от различна сфера от езика на външното възприятие. Платон осъзнава [28] тежестта за човешкия мироглед на факта, че светът се разкрива на човечеството от две страни. От проникателната оценка на този факт той

осъзнава, че светът на сетивата, разглеждан изолирано, не може да се счита за реален. Само когато светът на идеите блести от живота на душата и когато, съзерцавайки света, човечеството може да представи идеята и сетивното наблюдение като единно преживяване на познанието, то има пред себе си истинската реалност. Това, което сетивното наблюдение представя, без да е осветено от светлината на идеите, е свят на илюзията. По този начин, прозрението на Платон хвърля светлина и върху възгледа на Парменид за измамната природа на сетивните неща. И може да се каже, че философията на Платон е една от най-възвишените системи на мисъл, произлизили някога от ума на човечеството. Платонизмът е убеждението, че целта на всеки стремеж към знание трябва да бъде усвояването на *идеите* , които поддържат света и формират неговата основа . Всеки, който не може да събуди това убеждение в себе си, не разбира платоническия мироглед. Въпреки това, доколкото платонизмът се е намесил в развитието на западната мисъл, той разкрива и друга страна. Платон не се е ограничил до подчертаването на прозрението, че в *човешкото възприятие* сетивният свят се превръща в просто илюзия, когато светлината на света на идеите не е осветена върху него; по-скоро, чрез представянето си на този факт, той е прокарал мнението, че сетивният свят сам по себе си, отделно от човечеството, е илюзия и че истинската реалност може да се намери само в идеите. От това мнение произтича въпросът: [29] Как идеята и сетивният свят (природата) се отнасят един към друг извън човечеството? За всеки, който не може да признае сетивен свят, лишен от идеи извън човечеството, въпросът за връзката между идеята и сетивния свят е такъв, който трябва да се търси и разрешава в човешката природа. И така, въпросът стои пред светогледа на Гюте. За този светоглед въпросът „Каква връзка съществува *извън човечеството* между идеята и сетивния свят?“ е нездравословен, защото за него няма сетивен свят (природа) без идея *извън човечеството* . Само човечеството може да отдели идеята от сетивния свят и по този начин да си представи природата без идеята. Следователно може да се каже, че за светогледа на Гюте въпросът „Как се съчетават идеята и сетивните

неща?“ – въпрос, който занимава западната мисъл от векове – е напълно излишен. И въздействието *на това* течение на платонизма, което преминава през западната мисъл и на което Гьоте се противопоставя, например в гореспоменатия разговор с Шилер, но и в други случаи, го поразява като нездрав елемент от човешкото въображение. Това, което той не изразява изрично с думи, но което живее в чувството му и се превръща във формиращ импулс на собствения му светоглед, е възгледът, че това, което здравото човешко чувство учи във всеки момент – как езикът на възприятието и мисълта се съчетава, за да разкрие пълната реалност – е било игнорирано от мрачните мислители. Вместо да наблюдават как природата говори на човечеството, те формират изкуствени понятия за връзката между света на идеите [30] и опита. За да се разбере напълно дълбокото значение на тази школа на мисълта, която Гьоте възприема като нездравословна, в светогледите, с които се сблъсква и чрез които се стреми да се ориентира, трябва да се вземе предвид как гореспоменатото течение на платонизма, което разсейва сетивния свят в илюзия и по този начин поставя света на идеите в изкривено отношение към него, е било подсилено в хода на западното интелектуално развитие от едностранчиво философско разбиране на християнската истина. Тъй като Гьоте се противопоставя на християнския светоглед, който той смята за нездравословен, чрез течението на платонизма, той намира за трудно да развие собственото си отношение към християнството. Гьоте не проследява подробно продължаващото влияние на платонисткото течение, което отхвърля, върху развитието на християнската мисъл, но възприема неговото въздействие в противоположните начини на мислене. Следователно, изследването на това как това влияние е възникнало в школите на мисълта, развили се през вековете преди появата на Гьоте, хвърля светлина върху формирането *на неговото собствено* разбиране. Много поддръжници на християнската мисъл са се стремили да се справят с вярата в задгробния живот и със стойността на сетивното съществуване във връзка с духовния свят. Приемайки възгледа, че връзката между сетивния свят и света на идеите има

значение, отделно от човечеството, човек неизбежно се е стигнал до концепцията за божествения световен ред чрез произтичащите от това въпроси. И църковните отци, пред които е възникнал този въпрос [31], е трябвало да обмислят каква роля играе платоническият свят на идеите в рамките на този божествен световен ред. Това им е излагало на опасност не само да си представят това, което е обединено в човешкото познание чрез пряко възприятие – идеята и светът на сетивата – като отделни същности извън човечеството, но и да ги разделят, така че идеите, извън това, което е дадено на човечеството като природа, също да водят съществуване в духовност, отделна от природата. Ако тази идея, която се е основавала на невярно възприятие за света на идеите и света на сетивата, е била комбинирана с оправдания възглед, че божественото никога не може да присъства напълно съзнателно в човешката душа, тогава това е довело до пълно разделяне на света на идеите и природата. Тогава каквото трябва да се търси в човешкия ум, се търси извън него, в творението. Архетипите на всички неща се възприемат като съдържащи се в божествения ум. Светът се превръща в несъвършено отражение на съвършения свят на идеите, пребиваващ в Бога. Вследствие на едностранчивото разбиране на платонизма, човешката душа се отделя от връзката между идеята и „реалността“. Тя разширява оправдано замислената си връзка с божествения световен ред до връзката, която живее *в него*, между света на идеите и сетивно-илюзорния свят. Чрез такъв начин на мислене Августин стига до възгледи като тези: „Без никакво колебание искаме да вярваме, че мислещата душа не е от същата същност като Бога, защото Бог не допуска общение, но че душата може да бъде просветлена чрез участие в природата на Бога.“ По този начин, когато този начин на мислене се преувеличава едностранчиво [32], човешката душа е лишена от възможността да преживее света на идеите като същност на реалността в съзерцанието на природата. И подобно съпреживяване се тълкува като нехристиянско. Едностранчивият поглед върху платонизма се разпростира върху самото християнство. Платонизмът като философски мироглед остава по-скоро в сферата на

мисълта; Религиозното чувство потапя мисълта в емоционалния живот и по този начин я закотвя в човешката природа. Толкова дълбоко вкоренени в човешката душа, нездравословните аспекти на едностранчивия платонизъм биха могли да придобият по-дълбоко значение в развитието на западната мисъл, отколкото ако тя беше останала просто философия. В продължение на векове това интелектуално развитие се е борило с въпроси като: как това, което хората развиват като идеи, се свързва с нещата от реалността? Дали понятията, които живеят в човешката душа чрез света на идеите, са просто представи, имена, които нямат нищо общо с реалността? Дали самите те са нещо реално, което хората получават, като възприемат реалността и я разбират чрез своя интелект? За светогледа на Гьоте подобни въпроси не са интелектуални въпроси за нещо, което се намира извън човешката същност. В човешкото съзерцание на реалността тези въпроси се разрешават с вечна жизненост чрез истинско човешко разбиране. И този Гьотеов светоглед не само установява, че отпечатъкът на едностранчивия платонизъм живее в християнската мисъл, но и се чувства отчужден от истинското християнство, когато последното, потопено в такъв платонизъм, се изправя срещу него. Това, което продължава да живее в много от мислите, които Гьоте развива в себе си, за да осмисли света [33], е отхвърлянето на течението на платонизма, което той възприема като нездравословно. Че той е имал и свободно чувство за платоническото издигане на човешката душа до света на идеите, се потвърждава от многобройните му изказвания в тази насока. Той е усещал в себе си ефикасността на реалността на идеите, като се е обръщал към природата по своя начин на съзерцание и изследване; той е чувствал, че самата природа говори на езика на идеите, когато душата се отвори за такъв език. Но той не е можел да позволи светът на идеите да се разглежда като нещо отделно и по този начин да се създаде възможност да се каже на себе си, по отношение на идеята за растителното същество: Това не е опит, това е идея. Там той е възприемал, че духовното му око вижда идеята като реалност, точно както сетивното око вижда физическата част на растението. Така в светогледа на Гьоте платонисткото направление,

фокусирано върху света на идеите, е установено в своята чистота и течението на платонизма, което е разсейвало от реалността, е било преодоляно. Поради това оформяне на неговия мироглед, Гьоте също трябваше да отхвърли това, което му се представяше като християнски идеи, които можеха да му се сторят само като трансформиран, едностранчив платонизъм. И трябваше да почувства, че във формите на някои мирогледи, които му се изправяха и с които искаше да се ангажира, не е било възможно да се преодолее християнско-платоническият възглед за реалността в рамките на западната култура – възглед, който не е бил нито в съответствие с природата, нито с идеите.

Последиците от платоническия мироглед

[34] Напразно Аристотел се бунтува срещу платоновото разделение на мирогледа. Той вижда природата като единно същество, което съдържа идеи, както и неща и явления, възприемаеми чрез сетивата. Само в човешкия ум идеите могат да имат независимо съществуване. Но в тази независимост те не притежават реалност. Само душата може да ги отдели от възприемаемите неща, с които те заедно съставляват реалността. Ако западната философия беше следвала правилно разбирания възглед на Аристотел, щеше да ѝ бъде спестено много от това, което би трябвало да изглежда като отклонение от мирогледа на Гьоте.

Но този правилно разбран Аристотел първоначално е бил неудобен за някои, които са търсели философска основа за християнските идеи. Много от тези, които са се смятали за истински „християнски“ мислители, не са могли да осмислят концепция за природата, която локализира най-висшия ефективен принцип в света на опита. Затова някои християнски философи и теолози са преосмислили Аристотел. Те са приписали на неговите възгледи значение, което според тях е било подходящо да служи като логическа подкрепа за християнската догма. Умът не трябва да *търси* творческите идеи в нещата. Истината, в края на краищата, е била съобщена на човечеството от Бог под формата на откровение. Разумът трябва просто да *потвърждава* това, което Бог е разкрил. Християнските мислители от Средновековието са интерпретирали аристотеловите твърдения по такъв начин [35], че религиозната истина за спасението е получила своето философско потвърждение чрез тях. Само възгледът на Тома Аквински, най-важният християнски мислител, се е стремил да вплете аристотеловата мисъл в развитието на християнските идеи по дълбок начин, доколкото е било възможно по негово време. Според този възглед откровението съдържа най-висшите истини, доктрината за спасението, намираща се в Светото писание; но е възможно разумът, по аристотеловски начин, да се впусне дълбоко в нещата и да извлече техните съществени идеи. Откровението слиза толкова

дълбоко, а разумът може да се издигне толкова високо, че доктрината за спасението и човешкото познание се сливат на определена граница. Така за Тома методът на Аристотел за проникване в нещата служи като средство за достигане до царството на откровението.

*

Когато с Бейкън от Верулам и Декарт започна епоха, в която волята за търсене на истината чрез силата на човешката личност се утвърди, мисловните модели бяха насочени в такава посока, че всички стремежи не водеха до нищо друго освен до формулиране на възгледи, които, въпреки привидната си независимост от предходния западен мироглед, не бяха нищо друго освен негови нови форми. Бейкън и Декарт също наследиха погрешното разбиране за връзката между опит и идея като наследство от дегенериращ интелектуален свят. Бейкън имаше усет и разбиране само за детайлите на природата. Като събираше това, което чрез пространственото и времево разнообразие се проявява като еднакво или подобно [36], той вярваше, че може да стигне до общи правила за природните явления. Гьоте уместно го описва по следния начин: „Защото, макар самият той винаги да предлага човек да събира частни неща само за да може да избира от тях, да ги подрежда и накрая да стигне до универсални, *отделните случаи запазват твърде голям авторитет в неговото дело* и преди човек да може да стигне до опростяване и заключение чрез индукция, дори методът, който той възхвалява, животът на разума избледнява и силите му се изчерпват.“ За Бейкън тези общи правила са средство, чрез което разумът може удобно да обхване сферата на частните неща. Но той не вярва, че тези правила са основани на идейното съдържание на нещата и са наистина творчески сили на природата. Следователно, той не търси идеята директно в частното, а по-скоро я абстрахира от множество частни неща. Всеки, който не вярва, че идеята живее в отделното нещо, не може да има никакво желание да я търси там. Той приема нещото такова, каквото се представя за просто външно наблюдение. Значението на Бейкън се състои в това, че той

посочва деградирания външен начин на възприятие, който се характеризира с едностранчивия платонизъм, описан по-горе. Той подчертава, че той съдържа източник на истина. Той обаче не успя да отдаде дължимото на света на идеите по отношение на света на възприятията. Той обяви идеала за субективен елемент в човешкия ум. Неговият начин на мислене е обърнат платонизъм. Платон вижда реалността само в света на идеите, Бейкн само в света на възприятията, лишен от идеи. Според Бейкн се крие отправната точка на интелектуалното разположение, което [37] доминира сред естествените учени и до днес. То страда от погрешен възглед за идеалния елемент на света на опита. То не може да се справи със средновековния възглед, породен от едностранчивия въпрос, според който идеите са просто имена, а не реалности, присъщи на нещата.

*

От различна гледна точка, но не по-малко повлиян от едностранчиво платоническите начини на мислене, Декарт излага своите размисли три десетилетия след Бейкн. Той също страда от първородния грях на западната мисъл: недоверието към безпристрастното наблюдение на природата. Съмнението относно съществуването и познаваемостта на нещата е отправната точка на неговото изследване. Той не търси самите неща, за да получи достъп до сигурност, а по-скоро търси много малка врата, заден проход, в най-истинския смисъл на думата. Той се оттегля в най-интимната сфера на мисълта. „Всичко, което досега съм вярвал, че е истина, може да е лъжа“, казва си той. „Това, което съм мислил, може да се основава на заблуда. Но един *факт* остава: че мисля за нещата. Дори да мисля лъжи и измами, аз все още мисля. А ако мисля, тогава и съществувам. Мисля, следователно съществувам.“ С това Декарт вярва, че е получил солидна отправна точка за всяко по-нататъшно размишление. Той продължава да се пита: няма ли нещо друго в съдържанието на моето мислене, което сочи към истинско битие? И там той намира идеята за Бог, като най-съвършено същество. Тъй като самият човек е несъвършен: как идеята за най-

съвършено същество навлиза в неговия свят на мисли? Едно несъвършено същество не може да генерира такава идея от себе си. Защото най-съвършеното нещо, което е способно да мисли, е именно несъвършено. Тази идея за най-съвършеното същество следователно трябва да бъде поставена в самия човек. Следователно, Бог също трябва да съществува. Но как може едно съвършено същество да ни заблуди? Външният свят, който ни се представя като реален, следователно също трябва да е реален. В противен случай той би бил илюзия, фантом, представен ни от божественото. По този начин Декарт се стреми да спечели увереността в реалността, която първоначално му е липсвала поради наследени чувства. Той търси истината по изключително изкуствен начин. Той изхожда едностранчиво от мисълта. Той дава само на мисълта силата да произвежда убеждение. Убеждение може да се получи само чрез наблюдение, ако е опосредствано от мисълта. Последницата от този възглед е, че последователите на Декарт се стремят да установят целия обхват на истините, които мисълта може да развие и докаже от себе си. Те искаха да намерят сбора от всички знания, извлечени от чистия разум. Искаха да започнат с най-простите, най-непосредствено ясни прозрения и постепенно да преминат през целия кръг на чистата мисъл. Тази система трябваше да бъде изградена според модела на евклидовата геометрия. Защото се смяташе, че и тя произтича от прости, истинни твърдения и развива цялото си съдържание чрез просто заключение, без помощта на наблюдение. Спиноза се опитва да предостави такава система от чисти рационални истини в своята „Етика“. Той въвежда редица [39] понятия: субстанция, атрибут, начин, мисъл, разширение и т.н. и изследва връзките и съдържанието на тези понятия чисто интелектуално. Същността на реалността трябва да се изрази в тази структура на мисълта. Спиноза счита само знанието, което произтича от тази дейност, отделена от реалността, за съответстващо на истинската природа на света, за предоставящо адекватни идеи. Идеите, произтичащи от сетивното възприятие, са според него неадекватни, объркани и изкривени. Лесно е да се види, че дори в този свят на идеи едностранчивата платонова концепция

за противоположността между възприятията и идеите *продължава да има ефект*. Мислите, формирани независимо от възприятието, са единствените ценни неща за познанието. Спиноза отива още по-далеч. Той разширява това противопоставяне до моралните чувства и действия на човешките същества. Усещанията за недоволство могат да възникнат само от идеи, произлизащи от възприятието; такива идеи пораждаат желанията и страстите у хората, на които те могат да станат роби, ако им се предадат. Само това, което произлиза от разума, поражда безусловни усещания за удоволствие. Следователно, най-висшето щастие на човечеството е животът в царството на рационалните идеи, отдадеността на познанието на чистия свят на идеите. Този, който е преодолял това, което произлиза от света на възприятията, и живее само в чистото знание, изпитва най-висше блаженство.

Не чак век след Спиноза, шотландецът Дейвид Хюм се появява с начин на мислене, който отново извлича знание единствено от възприятието. Дадени са само отделни неща в пространството и времето. Мисълта [40] свързва отделните възприятия, но не защото в самите тях има нещо, което съответства на тази връзка, а защото умът е *свикнал* да свързва нещата едно с друго. Хората са свикнали да виждат, че едно нещо следва друго във времето. Те си формират идеята, че то трябва да следва. Те правят първото причина, второто - следствие. Хората са свикнали още повече да виждат, че мисълта на ума им е последвана от движение на тялото им. Те обясняват това, като казват, че умът е причинил движението на тялото. Човешките идеи не са нищо повече от навици на мислене. Само възприятията имат реалност.

*

Обединението на най-разнообразните школи на мисълта, появили се през вековете, представлява светогледа на Кант. На Кант също му липсва естествено разбиране за връзката между възприятието и идеята. Той живее във философски предразсъдъци, които е усвоил чрез изучаването на своите

предшественици. Един от тези предразсъдъци е, че съществуват необходими истини, генерирани от чистата мисъл, свободна от всякакъв опит. Според него доказателство за това е съществуването на математика и чиста физика, които съдържат такива истини. Друг от неговите предразсъдъци е, че той отрича на опита способността да се стигне до еднакво необходими истини. Недоверието към перцептивния свят също присъства у Кант. По отношение на тези навици на мислене Кант е повлиян и от Хюм. Той [41] е съгласен с Хюм относно твърдението, че идеите, в които мисълта комбинира отделните възприятия, не произлизат от опита, а по-скоро, че мисълта ги добавя към опита. Тези три предразсъдъка са корените на структурата на мисълта на Кант. Човешките същества притежават необходими истини. Те не могат да произлизат от опита, защото опитът не предлага такива. Въпреки това хората ги прилагат към опита. Те свързват индивидуалните възприятия според тези истини. Те произхождат от самите хора. В тяхната природа е да поставят нещата в контекст, който съответства на истини, постигнати чрез чиста мисъл. Кант отива още по-далеч. Той също така приписва на сетивата способността да приведат това, което им е дадено отвън, в определен ред. Този ред също не се влива с впечатленията от нещата отвън. Пространственият и времеви ред се придобиват само чрез впечатленията чрез сетивното възприятие. Пространството и времето не принадлежат на нещата. Хората са организирани по такъв начин, че когато нещата правят впечатления върху сетивата им, те поставят тези впечатления в пространствени или времеви контексти. Хората получават само впечатления и усещания отвън. Тяхното подреждане в пространството и времето, синтезът им в идеи е тяхно собствено дело. Но дори усещанията не са нещо, което произлиза от нещата. Хората не възприемат самите неща, а само впечатленията, които те им упражняват. Не знам нищо за нещо, когато имам усещане. Мога само да кажа: Забелязвам появата на усещане в мен. Не мога да науча нищо за свойствата, които позволяват на нещото да предизвиква усещания у мен. [42] Според Кант, хората не се интересуват от нещата сами по себе си, а само от впечатленията, които правят върху тях, и

от контекстите, в които самите те поставят тези впечатления. Светът на опита не се получава обективно отвън, а по-скоро се генерира субективно отвътре, само чрез външно подтикване. Характерът, който носи, не му се придава от нещата, а от човешката организация. Следователно, той не съществува като такъв независимо от хората. От тази гледна точка е възможно допускането за необходими истини, независими от опита. Защото тези истини се отнасят единствено до начина, по който хората определят своя свят на опита от себе си. Те съдържат законите на своята организация. Те нямат отношение към нещата сами по себе си. Така Кант намира изход, който му позволява да се придържа към предразсъдъка си, че има необходими истини, които се отнасят до съдържанието на света на опита, без да произлизат от него. За да намери обаче този изход, той трябва да се примири с възгледа, че човешкият ум е неспособен да знае каквото и да било за нещата сами по себе си. Той трябваше да ограничи цялото познание до света на явленията, който човешката организация изплита от себе си в резултат на впечатленията, причинени от нещата. Но какво го интересуваше Кант от същността на нещата сами по себе си, ако само можеше да спаси вечните, необходимо валидни истини в смисъла, в който ги е възприемал? Едностранчивият платонизъм даде парализиращ плод у Кант. [43] Платон се отвърна от възприятието и насочи погледа си към вечните Идеи, защото първите сякаш не изразяваха същността на нещата. Кант обаче отхвърля идеята, че идеите могат да предложат истинско прозрение за същността на света, ако само запазват атрибута да бъдат вечни и необходими. Платон се придържа към света на идеите, защото вярва, че истинската същност на света трябва да бъде вечна, неразрушима и неизменна и той може да припише тези качества само на идеите. Кант е доволен, ако може просто да твърди тези качества на идеите. Тогава те вече изобщо не е необходимо да изразяват същността на света.

Философският подход на Кант е бил особено подхранван от неговата религиозна чувствителност. Той не е предполагал, че човешката природа може да се разглежда като жива хармония между света на идеите и сетивното възприятие, а по-скоро е поставял въпроса: Може ли нещо да бъде познато от хората чрез преживяване на света на идеите, което никога не може да навлезе в сферата на сетивното възприятие? Тези, които мислят в духа на светогледа на Гьоте, се стремят да разпознаят реалността на света на идеите, като схванат същността на идеята, като разберат как тя ни позволява да възприемаме реалността в сетивния свят на явленията. Тогава те могат да се запитат: До каква степен мога, чрез тази преживяна реалност на света на идеите, да проникна в сферите, където свръхсетивните истини за свободата, безсмъртието и божествения световен ред намират своята връзка с човешкото познание? [44] Кант отрича възможността да се знае каквото и да било за реалността на света на идеите от неговата връзка със сетивното възприятие. От тази предпоставка, неговото научно заключение е точно това, което, несъзнателно, изискват неговите религиозни убеждения: научното разбиране трябва да спре да задава въпроси, отнасящи се до свободата, безсмъртието и божествения световен ред. Той заключи, че човешкото познание може да се простира само до границите, обхванати от сетивата, и че за всичко отвъд това е възможна само вярата. Той искаше да ограничи знанието, за да направи място за вярата. В съответствие със светогледа на Гьоте, на знанието първо се дава солидна основа чрез наблюдение на същността на света на идеите в природата, за да се продължи, в рамките на този установен свят на идеи, към преживяване, което надхвърля света на сетивата. Дори когато се разпознават области, които се намират извън сферата на сетивата, вниманието се насочва към жизненото взаимодействие на идеята и преживяването и по този начин се търси сигурността на знанието. Кант не можа да намери такава сигурност. Затова той се стреми да намери основа за понятията за свобода, безсмъртие и божествен ред извън знанието. В съответствие със светогледа на Гьоте е желателно да се знае толкова за „нещата сами по себе си“, колкото

позволява същността на света на идеите, схваната в природата. В съответствие със светогледа на Кант е желателно да се откаже на знанието правото да осветява света на „нещата сами по себе си“. Гьоте иска да запали светлина [45] чрез познание, което осветява същността на нещата. Той е наясно също, че същността на осветените неща не се крие в светлината; но въпреки това не иска да се откаже от идеята да разкрие тази същност чрез осветяване със светлина. Кант твърди, че същността на осветените неща не се крие в светлината; следователно светлината не може да разкрие нищо за тази същност.

Светогледът на Кант може да се сравни с този на Гьоте само в следния смисъл: Той не е възникнал от елиминирането на стари грешки, нито от свободно, изначално потапяне в реалността, а по-скоро от логическото сливане на заучени и наследени философски и религиозни предразсъдъци. Той е могъл да произлезе само от ум, в който чувството за живото творение в природата е останало неразвито. И е могъл да повлияе само на онези улове, които са страдали от същия недостатък. Дългообхватното влияние, което начинът на мислене на Кант е оказал върху неговите съвременници, разкрива колко дълбоко са били те под влиянието на едностранчивия платонизъм.

Гьоте и платоническият мироглед

[46] Описах развитието на мисълта от Платон до Кант, за да покажа какви впечатления е получил Гьоте, когато се е обърнал към философските идеи, към които е могъл да се обърне, за да задоволи силната си нужда от знания. Той не е намирал отговори във философията на безбройните въпроси, към които го е подтикнувала природата му. Всъщност, винаги когато се е потапял в светогледа на философа, е ставало очевидно противоречие между посоката, която са поемали неговите въпроси, и света на мисълта, от който е търсил насоки. Причината за това се крие във факта, че едностранчивото платоново разделяне на идеята и опита е противоречило на неговата природа. Когато е наблюдавал природата, тя му е представяла идеи. Следователно той е могъл да я възприема само като пропита с идеи. Свят на идеи, който не прониква в нещата от природата, който не поражда тяхното възникване и изчезване, тяхното ставане и растеж, е за него безсилен плод на мисълта. Логическото продължаване на нишките на мисълта без потапяне в реалния живот и дейност на природата му се струва безплодно. Защото той се чувства тясно свързан с природата. Той се смята за жива част от природата. Според него това, което възниква в ума му, е създадено от природата в него. Човек не бива да се изолира и да вярва, че може да изплете мрежа от мисли от себе си, която хвърля светлина върху същността на нещата. Той трябва да позволи на потока от световни събития постоянно да тече през него. Тогава ще почувства, че светът на идеите не е нищо друго освен съзидателната и действена сила на природата. Той няма да се стреми да стои над нещата, за да размишлява върху тях, а по-скоро ще се гмурне в техните дълбини и ще извлече от тях това, което живее и работи в тях.

Артистичната природа на Гьоте го е довела до такъв начин на мислене. Със същата неизбежност, с която цъфти цветето, той е чувствал поетичните си творения да извират от неговата личност. Начинът, по който умът му е създал произведението на изкуството, му се е струвал неразличен от начина, по който природата създава своите творения. И както духовният елемент в

произведението на изкуството не може да бъде отделен от неживата материя, така и за него е било невъзможно да си представи възприятието в което и да е природно явление без идеята. Затова е намирал за чужд всеки възглед, който вижда във възприятието само нещо неясно и объркано и който се стреми да разглежда света на идеите като отделен, пречистен от всякакъв опит. Той е усещал нещо противно на природата във всеки миоглед, който е включвал елементи на едностранчиво разбираня платонизъм. Поради тази причина не е могъл да намери сред философите това, което е търсил. Той е търсел идеите, които живеят в нещата и които карат всички детайли на опита да изглеждат като израстващи от едно живо цяло, а философите са му предоставяли празни черупки на мисълта, които са свързвали в системи според логически принципи. Отново и отново той се оказваше хвърлен назад към себе си, когато търсеше просветление от другите относно загадките, които природата му задаваше. [48] Едно от нещата, от които Гьоте страдеше преди италианското си пътуване, беше, че нуждата му от знания не можеше да намери задоволяване. В Италия той успя да си състави мнение за движещите сили, от които възникват произведенията на изкуството. Той разбра, че в съвършените произведения на изкуството се съдържа това, което хората почитат като божествено, като вечно. След като видя художествени творения, които го интересуваха особено, той записа думите: „Най-висшите произведения на изкуството са, едновременно с най-висшите произведения на природата, създадени от хората според *истински и естествени* закони. Всичко произволно и въображаемо отпада; *има необходимост, има Бог.*“ Изкуството на гърците предизвиква у него изказването: „Подозирам, че те (гърците) са действали според самите закони, по които протича самата природа и които аз се опитвам да проследя.“ Това, което Платон вярваше, че е открил в света на идеите, това, което философите никога не биха могли да предадат на Гьоте, го гледа от произведенията на изкуството на Италия. В изкуството, за Гьоте, това, което той смята за основа на познанието, се разкрива за първи път в съвършената си форма. Той вижда в художественото производство един вид и по-висш

етап от действието на природата; художественото творчество е за него възвишено природно творчество. По-късно той изразява това в характеристиката си на Винкелман: „...в това, че човекът е поставен на върха на природата, той вижда себе си отново като цялостна природа, която трябва да издигне в себе си още един връх. За тази цел той се издига, като се прониква с всички съвършенства и добродетели, призовавайки избор, ред, хармония и смисъл *и накрая се издига до създаването на произведението на изкуството ...*“. Гьоте стига до своя мироглед не чрез логическа дедукция, а чрез съзерцание на същността на изкуството. И това, което е намерил в изкуството, той е търсил и в природата.

Дейността, чрез която Гьоте придобива познания за природата, не е коренно различна от художествената дейност. Двете се сливат и преплитат. Според Гьоте, художникът трябва да стане по-велик и по-решителен, когато освен таланта си, той е и знаещ ботаник, когато от корена нататък разпознава ролята на различните части в разцвета и растежа на растението, тяхното предназначение и взаимно взаимодействие, когато разбира и размишлява върху последователното развитие на цветовете, листата, торенето, плодовете и новия разсад. Тогава той не само ще демонстрира вкуса си чрез избора си от външни фактори, но и едновременно ще ни удивлява и поучава чрез точно изобразяване на качествата. Следователно произведението на изкуството е толкова по-съвършено, колкото повече изразява същите закони, съдържащи се в природното произведение, на което съответства. Има само едно единно царство на истината и то обхваща както изкуството, така и природата. Следователно способността за художествено творчество не може да бъде съществено различна от тази за разбиране на природата. Гьоте казва за стила на художника, че той „почива на най-дълбоките основи на *познанието* , на същността на нещата, доколкото ни е позволено да я разпознаем във видими и осезаеми форми“. Светогледът, който произтича от едностранчиво схванати платоновидни идеи, очертава рязка граница между науката [50] и изкуството. Той основава художествената дейност на

въображението и чувството; научните резултати би трябвало да са резултат от концептуално развитие, подхранвано от въображаеми идеи. Гьоте си представя нещата по различен начин. За него, когато насочва погледа си към природата, се появява сбор от идеи; но той установява, че идеалният компонент не е завършен в нито един отделен обект на преживяване; идеята сочи отвъд индивида към свързани обекти, в които тя се появява по подобен начин. Философстващият наблюдател се придържа към този идеален компонент и го изразява директно в своите мисловни произведения. Този идеал също има ефект върху твореца. Но той е подтикнат да създаде произведение, в което идеята не просто функционира както в природно произведение, а *се превръща в настояща видимост*. Това, което е просто идеално в природното произведение и се разкрива пред мисловния поглед на наблюдателя, става реално в произведението на изкуството, става възприемаема реалност. Художникът осъзнава идеите на природата. Той обаче не е нужно да ги осъзнава под формата на идеи. Когато съзерцава нещо или събитие, в съзнанието му веднага се формира друго, съдържащо в реален вид това, което първото е притежавало само като идея. Художникът предоставя образи на природни произведения, които превръщат идеалното им съдържание в перцептивно съдържание. Философът показва как природата се представя на мислещото съзерцание; художникът показва как би изглеждала природата, ако предлагаше своите активни сили не само на мисълта, но и на възприятието. Една и съща истина е, която философът представя под формата на мисъл, а художникът под формата на образ. [51]

Те се различават само по своите изразни средства. Прозрението за истинската връзка между идея и опит, което Гьоте придобива в Италия, е просто плод на семето, скрито в естествената му нагласа. Италианското му пътуване му донася топлината на слънцето, която е благоприятствала узряването на това семе. Семената на по-късния мироглед на Гьоте вече присъстват в есето „Природа“, публикувано в Tiefert Journal през 1782 г., на което самият Гьоте е автор (вижте моите доказателства за авторството на Гьоте в том VII на Съчиненията на Гьотевото общество). Това, което тук е

неясно чувство, по-късно ще се превърне в по-ясна, по-отчетлива мисъл. „Природа! Ние сме обгърнати и прегърнати от нея — неспособни да излезем от нея и неспособни да проникнем по-дълбоко в нея. Непоканена и непредупредена, тя ни вълчи в цикъла на своя танц и ни носи, докато се уморим и не паднем от прегръдката ѝ... Тя (Природата) е *мислила и постоянно* размишлява; Но не като човешко същество, а като Природа... Тя няма език или реч, но *създава езици и сърца, чрез които чувства и говори*... Не говорих за нея. Не, кое е истина и кое е лъжа, тя е говорила за всичко. Всичко е нейна вина, всичко е нейна заслуга! —“ Когато Гьоте пишеше тези изречения, за него все още не му беше ясно как Природата изразява своята идеална същност чрез човечеството; но че това е гласът на духа на Природата, който отеква в духа на човечеството, той го усещаше.

В Италия Гьоте намира интелектуалната атмосфера, в която неговите когнитивни способности могат да се развият така, както е необходимо, според присъщата им природа, ако иска да постигне пълно удовлетворение. В Рим той „обсъжда изкуството и неговите теоретични изисквания обширно с *Мориц* “; по време на пътуванията си наблюдението на метаморфозата на растенията насърчава естествен метод в него, който по-късно се оказва плодотворен за разбирането на цялата органична природа. „Защото, когато растителността ми представяше своя процес стъпка по стъпка, аз не можех да сбъркам, а трябваше, като ѝ позволя да се развива, да призная начините и средствата, чрез които тя постепенно довежда дори най-завоалираното състояние до завършеност.“ Няколко години след завръщането си от Италия той успява да намери и метод, роден от неговите интелектуални нужди за изучаване на неорганичната природа. „По време на физическите изследвания се убедих, че въпреки цялото разглеждане на обектите, най-висшият дълг е да се търси прецизно всяко условие, при което се появява дадено явление, и да се стремим към възможно най-голяма пълнота на явленията: защото в крайна сметка те са принудени да се подредят едно срещу друго, или по-скоро да се припокриват, и също така трябва да

образуват вид организация пред наблюдението на изследователя, проявявайки целия си вътрешен живот.“

Гьоте не намери просветление никъде. Той трябваше да се просветли сам. Той търсеше причината за това и вярваше, че я е намерил във факта, че му липсваше способност за философия в истинския смисъл. Причината обаче се крие във факта, че едностранчиво схванатият платонически начин на мислене, който доминираше във всички достъпни за него философии, противоречи на здравия му природен характер. В младостта си той многократно се е обръщал към Спиноза . Той дори признава, че този философ винаги е имал „мироотворно въздействие“ върху него. Това въздействие произтича от възгледа на Спиноза за вселената като за велико единство и от идеята, че всичко индивидуално непременно произтича от цялото. Когато обаче Гьоте се занимаваше със съдържанието на спинозистката философия, той чувстваше, че то му остава чуждо. „Но нека никой не си помисли, че бих искал да подкрепя неговите писания и буквално да изповядвам вярата си в тях.“ Защото вече бях видял твърде ясно, че никой не разбира друг, че никой не мисли същото за едни и същи думи като друг, че разговорът, четенето, събужда различни мисловни линии у различните хора и човек със сигурност може да се довери на автора на *„Вертер и Фауст“* , дълбоко пропит с подобни недоразумения, че не е таил арогантността да разбира напълно човек, който като ученик на Декарт се е издигнал до върха на мисълта чрез математическа и равинска култура; който и до днес изглежда е целта на всички спекулативни начинания. Не фактът, че Спиноза е бил обучен от Декарт, нито че се е издигнал до върха на мисълта чрез математическа и равинска култура, го е превърнал за Гьоте в елемент, на който той не може да се отдаде напълно, а по-скоро неговият нереалистичен, чисто логически начин на третиране на знанието. Гьоте не можеше да се посвети на чисто, свободно от преживяване мислене, защото не можеше да го отдели от цялостността на реалността. Той не искаше просто логически да свързва една мисъл с друга. По-скоро подобна интелектуална дейност [54]

му се струваше като разсейване от истинската реалност. Той трябваше да потопи ума си в опита, за да стигне до идеи. Взаимодействието на идеята и възприятието беше за него духовно дихание. „Времето се управлява от люлеенето на махалото, моралният и научен свят - от взаимодействието на идеята и опита.“ Да разглежда света и неговите явления в светлината на това твърдение изглеждаше естествено за Гьоте. За него нямаше съмнение, че природата следва същия процес: че е „развитие от живо, мистериозно цяло“ към многобройните частни явления, които изпълват пространството и времето. Мистериозното цяло е светът на идеята. „Идеята е вечна и уникална; не е уместно да се нуждаем и от множествено число.“ Всичко, което възприемаме и за което можем да говорим, са просто проявления на Идеята; ние артикулираме понятия и в този смисъл самата Идея е понятие. Творението на природата протича от цялото, което е с идеална природа, в частното, което е дадено на възприятието като реално. Следователно, наблюдателят трябва: „да разпознае идеалното в реалното и да успокои съответното си безпокойство от крайното, като го издигне до безкрайното“. Гьоте е убеден, че „природата действа според идеите и по същия начин човекът преследва идея във всичко, което предприема“. Ако човек наистина успее да се издигне до идеята и от идеята да разбере детайлите на възприятието, тогава той постига същото, което природата постига, като извежда своите творения от тайнственото цяло. Докато човек не усеща дейността и сътворението на идеята, неговото мислене остава отделено от живата природа. Той трябва да разглежда мисленето като чисто субективна дейност, способна да изгради абстрактен образ на природата. Щом обаче усети как идеята живее и действа в него, той разглежда себе си и природата като *цяло* и това, което изглежда субективно в него, е едновременно обективно; той знае, че вече не стои пред природата като чужденец, а се чувства преплетен с нейната цялост. Субективното е станало обективно; обективното е напълно пронизано от духа. Гьоте смята, че фундаменталната грешка на Кант се състои в това, че той „сега разглежда самата субективна способност за познание като обект и, макар че рязко определя точката,

където субективното и обективното се срещат, не я разграничава напълно правилно“. (Издание на Софиен, 2-ри раздел, том XI, стр. 376.) Способността за познание изглежда субективна за човечеството само докато не осъзнава, че самата природа говори чрез него. Субективното и обективното се сливат, когато обективният свят на идеите оживява в субекта и когато това, което е активно в самата природа, живее в човешкия ум. Когато това е така, всяко противопоставяне между субективно и обективно престава. Това противопоставяне има смисъл само докато хората изкуствено го поддържат, докато разглеждат идеите като *свои собствени* мисли, чрез които е представена същността на природата, но в които самата природа не е активна. Кант и кантианците нямат и представа, че в идеите на разума същността, самото по себе си на нещата, се преживява пряко. За тях всичко идеално е просто субективно. Следователно, те стигнаха до мнението, че идеалът [56] може да бъде непременно валиден само ако това, към което се отнася, светът на опита, е също просто субективно. Начинът на мислене на Кант е в рязък контраст с възгледите на Гьоте. Вярно е, че има отделни изказвания на Гьоте, в които той говори за възгледите на Кант по одобрителен начин. Той разказва, че е присъствал на много дискусии относно тези възгледи. „Забелязах с известно внимание, че старият фундаментален въпрос се подновява: доколко нашето аз и доколко външният свят допринася за нашето интелектуално съществуване? *Никога не съм разглеждал двете поотделно* и когато философствах за обектите по свой начин, го правех с несъзнателна наивност, наистина вярвайки, че виждам мненията си пред очите си. Но веднага щом този дебат възникна, с радост заех страната, която носи най-голяма чест на човечеството, и изцяло се съгласих с всички онези приятели, които, заедно с Кант, твърдяха, че макар цялото ни знание да започва с опита, то не е задължително да произлиза изцяло от опита.“ Според Гьоте, идеята също не произлиза от онази част от опита, която се представя за просто възприятие чрез човешките сетива. Разумът и въображението трябва да бъдат активни, трябва да проникнат във вътрешните механизми на съществата, за да

схванат идеалните елементи на съществуването. В това отношение човешкият ум участва в възникването на знанието. Гьоте вярва, че е чест за човека, че висшата реалност, недостъпна за сетивата, се проявява в неговия ум; Кант, от друга страна, отрича на света на опита характера на висша реалност, защото той съдържа елементи, които произлизат от ума. [57] Едва след като преосмисля твърденията на Кант в съответствие със собствения си мироглед, Гьоте би могъл да се съгласи с тях. Основите на начина на мислене на Кант са в остро противоречие с природата на Гьоте. Ако той не е подчертавал това противоречие достатъчно рязко, то вероятно е само защото не се е ангажирал с тези основи, тъй като те са му били твърде чужди. „Именно въведението (на „Критика на чистия разум“) ме привлече; не можех да се впусна в самия лабиринт: понякога поетическият ми талант ми пречеше, понякога здравият разум и чувствах, че не съм се подобрил никъде.“ Относно разговорите си с кантианците, Гьоте трябваше да си признае: „Те ме слушаха, но не можеха нито да ми отговорят, нито да ми помогнат по някакъв начин.“ Неведнъж се сблъсках със ситуацията, в която единият или другият признаваше с усмихнато учудване: „Това наистина е аналог на начина на мислене на Кант, но странен.“ Както показах, това изобщо не беше аналог, а по-скоро най-решителната противоположност на начина на мислене на Кант.

Интересно е да се види как *Шилер* се стреми да разбере контраста между начина на мислене на Гьоте и своя собствен. Той усеща оригиналността и свободата на мирогледа на Гьоте. Но не може да освободи собствения си ум от едностранчиво схванатите платонски елементи на мисълта. Не може да се издигне до прозрението, че идеята и възприятието не съществуват отделно в реалността, а са само изкуствено разделени в *мисълта* от интелекта, който е подведен от погрешно насочен поток от идеи. Затова той противопоставя начина на мислене на Гьоте, който описва като интуитивен, на своя собствен като спекулативен и твърди, че и двата, ако са достатъчно мощни, трябва да водят до една и съща цел. Шилер приема, че интуитивният

ум се придържа към емпиричното, индивидуалното и оттам се издига към закона, към идеята. Ако такъв ум е изобретателен, той ще разпознае необходимото в емпиричното и родовото в индивидуалното. Спекулативният ум, от друга страна, би трябвало да поеме по обратния път. Първо трябва да му бъде даден законът, идеята, и от нея той трябва да се спусне към емпиричното и индивидуалното. Ако такъв ум е изобретателен, той наистина винаги ще има предвид само родове, но с възможност за живот и с обоснована връзка с реални обекти. Предположението за особен вид ум, спекулативният, за разлика от интуитивния, се основава на убеждението, че светът на идеите има отделно съществуване, различно от света на възприятията. Ако това беше така, тогава би могло да има начин, по който съдържанието на идеите би могло да навлезе в ума чрез нещата на възприятието, дори ако умът не го е търсил в опита. Но ако светът на идеите е неразривно свързан с реалността на опита, ако и двете съществуват само като *цяло*, тогава може да има само интуитивно знание, което търси идеята в опита и схваща рода заедно с индивида. Всъщност няма и чисто спекулативен ум в смисъла на Шилер. Защото родовете съществуват само в сферата, към която принадлежат и индивидите; и умът не може да ги намери никъде другаде. Ако така нареченият спекулативен ум наистина има родови идеи, тогава те [59] произлизат от наблюдението на реалния свят. Когато живото чувство за този произход, за необходимата връзка между родовото и индивида, се загуби, възниква мнението, че подобни идеи могат да възникнат и в разума без опит. Тези, които изповядват това мнение, определят сбор от абстрактни родови идеи като съдържание на чистия разум, защото не виждат нишките, чрез които тези идеи са обвързани с преживяването. Такава заблуда е най-лесно възможна с най-общите, всеобхватни идеи. Тъй като подобни идеи обхващат огромни области на реалността, голяма част от това, което принадлежи на индивидуалностите, принадлежащи към тази област, се изтрива или избледнява в тях. Човек може да поеме редица такива общи идеи чрез традицията и след това да повярва, че те са вродени на човека или че ги е изплел от чистия разум. Ум, който става жертва на подобно

вярване, може да се смята за спекулативен. Той никога няма да може да извлече от своя свят от идеи повече, отколкото тези, от които ги е получил, са поставили в него. Когато Шилер твърди, че спекулативният ум, когато е наистина изобретателен, „винаги произвежда само категории, но с възможност за живот и с обоснована връзка с реални обекти“ (вж. писмото на Шилер до Гьоте от 23 август 1794 г.), той греши. Истински спекулативният ум, живеещ само в общи понятия, не би могъл да намери друга обоснована връзка с реалността в своя свят от идеи, освен тази, която вече е присъща в него. Ум, който има връзка с реалността на природата и въпреки това се нарича спекулативен, е в капан в заблуда [60] относно собствената си същност. Тази заблуда може да го накара да пренебрегне връзките си с реалността, с непосредствения живот. Той ще вярва, че може да се откаже от пряко наблюдение, защото смята, че има други източници на истина. Последицата от това винаги е, че светът на идеите на такъв ум има скучен, избледнял характер. Свежите цветове на живота ще липсват от мислите му. Който иска да живее в хармония с реалността, няма да може да спечели много от такъв свят на мисли. Спекулативният ум не може да се счита за тип ум, който трябва да се разглежда като равен на интуитивния, а по-скоро за закърнял, обеднял от живота начин на мислене. Интуитивният ум не се занимава само с индивиди; той не *търси* характера на необходимостта в емпиричното. По-скоро, когато се обърне към природата, възприятието и идеята се обединяват директно в едно цяло. И двете се разглеждат като взаимосвързани и преживяват като цяло. Той може да се издигне до най-общите истини, до най-висшите абстракции: веднага реалният живот винаги ще бъде разпознаваем в неговия свят на мисли. Мисленето на Гьоте е било от този вид. Хайнрот, в своята „Антропология“, говори отлично за този вид мислене, което изключително много се радва на Гьоте, защото го просветлява за собствената му природа. „Д-р Хайнрот... говори благосклонно за моята природа и дейност; всъщност той описва моя метод като особен: а именно, че моята способност за мислене е *обективно* активна, с което той има предвид, че мисленето ми не е отделено от обектите; че елементите на

обектите, интуициите, влизат в него [61] и са най-дълбоко проникнати от него; че самата ми интуиция е мислене, моето мислене е интуиция. По същество Хайнрот не описва нищо друго освен начина, по който всяко здраво мислене се отнася към обектите. Всеки друг метод е отклонение от естествения път. Ако интуицията преобладава в човек, тогава той остава заседнал в индивида; той не може да проникне до по-дълбоките причини на реалността; ако в него преобладава абстрактното мислене, тогава неговите понятия изглеждат неадекватни, за да разберат живата пълнота на реалността. Крайността на първото отклонение е представена от грубия емпирик, който се задоволява с индивидуални факти; Крайността на другото отклонение се среща във философа, който се покланя на чистия разум и мисли само без никакво чувство, че мислите са присъщо свързани с интуицията. Гьоте красиво изобразява чувството на мислителя, който се издига до най-висшите истини.“ без да губи чувствителността си към живия опит. В началото на 1784 г. той пише есе за гранита. Той си представя себе си на връх, съставен от тази скала, където може да си каже: „Тук лежиш директно върху основа, която достига до най-дълбоките места на земята; никакъв по-нов слой, никакви натрупани, измити отломки не са се поставили между теб и твърдата земя на първобитния свят; не вървиш, както в онези плодородни долини, върху упорит гроб; тези върхове не са създали, нито са погълнали нищо живо; те са преди и над целия живот.“ В този момент, докато вътрешните, привличащи и [62] движещи сили на земята действат върху мен сякаш директно, докато небесните влияния се носят по-близо около мен, аз съм настроен към по-висши съзерцания на природата и както човешкият дух оживява всичко, така и в мен се разпалва метафора, на чиято възвишеност не мога да устоя. Толкова самотен, казвам си, докато гледам надолу към този напълно гол връх и едва зървам рядко растящ мъх в далечината в подножието му, толкова самотен, казвам си, се чувства човек, *който желае да отвори душата си само за най-старите, първите, най-дълбоките чувства на истината* . Наистина, те могат да си кажат: Тук, на най-стария, вечен олтар, построен директно върху дълбините на творението,

принасям жертва на същността на всички същества. Чувствам първите, най-солидните начала на нашето съществуване; оглеждам света, неговите сурови и кротки долини и далечните му плодородни пасища; душата ми се извисява над себе си и над всичко останало, копнеейки за по-близките небеса. Но скоро палецото слънце призовава обратно жаждата и глада, неговите човешки нужди. *Той поглежда назад към онези долини*, над които духът му вече се е реял. Такъв ентусиазъм за знание, такива чувства към най-старите, най-фундаменталните истини, може да развие само някой, който отново и отново намира пътя си обратно от царството на идеите към непосредствените възприятия.

Личност и мироглед

[63] Човек опознава външния свят на природата чрез наблюдение; по-дълбоките му движещи сили се разкриват в него като субективни преживявания. Във философското съзерцание на света и в художественото възприятие и творчество, субективните преживявания проникват в обективните възприятия. Това отново се превръща в цяло, което е трябвало да се раздели на две части, за да проникне в човешкия ум. Човек задоволява най-висшите си духовни потребности, когато включва в обективно възприемания свят това, което той му разкрива вътре в себе си като своите по-дълбоки тайни. Прозренията и произведенията на изкуството не са нищо друго освен възприятия, изпълнени с човешки вътрешни преживявания. В най-простата преценка за нещо или събитие във външния свят, човешкото душевно преживяване и външното възприятие могат да бъдат намерени в интимен съюз. Когато казвам: едно тяло се сблъсква с друго, аз вече съм пренесъл вътрешно преживяване във външния свят. Виждам тяло в движение; то се сблъсква с друго; следователно и то започва да се движи. С тези думи съдържанието на възприятието се изчерпва. Но не се успокоявам. Защото чувствам, че в цялото явление има повече от това, което предоставя самото възприятие. Стремя се към вътрешно преживяване, което ме просветлява за възприятието. Знам, че самият аз мога да задвижа тяло, като прилагам сила, като бутам. Пренасям този опит върху явлението и казвам: едното тяло бута другото. [64] „Човек никога не разбира колко е антропоморфен“ (Гьоте, Притчи в проза. Кюршнер, том 36.2, стр. 353). Има хора, които от наличието на този субективен компонент във всяка преценка за външния свят стигат до заключението, че обективната същност на реалността е недостъпна за човека. Те вярват, че човек изкривява непосредственото, обективно състояние на реалността, когато проектира върху нея своите субективни преживявания. Те казват: тъй като хората могат да си представят света само през призмата на своя субективен живот, цялото им познание е просто субективно, ограничено до човешкия опит. Но всеки,

който осъзнае какво се разкрива в човечеството, няма да иска да има нищо общо с подобни безплодни твърдения. Те знаят, че истината произтича именно от взаимопроникването на възприятието и идеята в човешкия процес на познание. Те разбират, че най-автентичната и дълбока обективност се крие в субективното. „Когато здравата природа на човека действа като цяло, когато той се чувства в света като част от едно велико, красиво, достойно и ценно цяло, когато хармоничното удовлетворение му дарява чист, необуздан екстаз, *тогава вселената, ако можеше да възприеме себе си, след като достигне целта си, би се радвала и би се възхищавала на върха на собственото си ставане и битие.*“ (Кюршнер, том 27, стр. 42.) Реалността, достъпна за чистата интуиция, е само едната половина от цялата реалност; съдържанието на човешкия ум е другата половина. Ако никое човешко същество никога не се сблъска със света, тази втора половина никога нямаше да се прояви живо, да се превърне в пълно съществуване. Тя наистина би действала като скрит свят от сили; но би била лишена от възможността да се разкрие в собствената си форма. Може да се каже, че без човечеството светът би показал неистинско лице. Той би бил такъв, какъвто е, чрез своите по-дълбоки сили, но тези по-дълбоки сили биха останали забулени от това, което въздействат. В човешкия ум те са изкупени от своето омагьосване. Човечеството не е там само за да си създаде образ на завършения свят; не, то самото участва в възникването на този свят.

Субективните преживявания варират при различните хора. За тези, които не вярват в обективната природа на вътрешния свят, това е още една причина да се отрече способността на хората да проникнат до същността на нещата. Защото как може да има същност на нещата, която се явява по един начин за един човек и по друг начин за друг? За тези, които разбират истинската природа на вътрешния свят, разнообразието от вътрешни преживявания просто означава, че природата може да изрази богатото си съдържание по различни начини. Истината се явява на всеки индивид в уникален облик. Тя се адаптира към специфичните характеристики на неговата личност. Това е

особено вярно за най-висшите истини, тези, които са най-важни за човечеството. За да ги постигнат, хората проектират най-интимните си, духовни преживявания върху възприемания свят, а заедно с тях и най-отличителните черти на своята личност. Съществуват и универсални истини, които всеки човек приема, без да добавя индивидуално оцветяване. Те обаче са най-повърхностните, най-тривиалните. Те съответстват на общия, родов характер на човешките същества, който е един и същ за всички. Определени характеристики, общи за всички хора, също така пораждат едни и същи преценки за нещата. Начинът, по който хората възприемат нещата по отношение на мярка и число, е един и същ за всички. Следователно, всеки стига до едни и същи математически истини. Но в характеристиките, които отличават индивидуалната личност от общия характер на вида, се крие основата за индивидуалните проявления на истината. Не става въпрос за това, че истината се проявява по различен начин в един човек, отколкото в друг, а по-скоро за това, че всички индивидуални форми, които се появяват, принадлежат към едно цяло, единния идеален свят. Истината говори различни езици и диалекти във всеки индивид; във всеки велик човек тя говори уникален език, принадлежащ само на тази една личност. Но винаги говори една и съща истина. „Ако познавам връзката си със себе си и с външния свят, тогава я наричам истина. И така всеки може да има своя собствена истина и въпреки това тя винаги е една и съща.“ Това е мнението на Гьоте. Истината не е твърда, безжизнена система от понятия, способна само на една-единствена форма; тя е живо море, в което живее човешкият дух и което може да показва вълни с най-разнообразни форми на повърхността си. „Теорията сама по себе си е безполезна, освен доколкото ни кара да вярваме във взаимосвързаността на явленията“, казва Гьоте. Той не цени никоя теория, която се стреми да бъде заключена веднъж завинаги и се предполага, че представлява вечна истина в тази форма. Той иска живи понятия, чрез които индивидуалният ум, според своята индивидуална природа, синтезира възприятията. [67] *Да разпознаеш истината за него означава да живееш в истината.* А да живееш в истината не е нищо друго

освен да наблюдаваш, когато съзерцаваш всяко отделно нещо, какво вътрешно преживяване възниква, когато човек застане пред него. Такъв възглед за човешкото познание не може да говори за граници на знанието, нито за неговото ограничаване от човешката природа. Защото въпросите, които познанието поставя, според този възглед, не възникват от самите неща; нито са наложени на човечеството от някаква друга сила извън неговата личност. Те произтичат от самата природа на самата личност. Когато човек фокусира погледа си върху нещо, в него възниква стремежът да види повече от това, което му се представя във възприятието. И докъдето се простира този стремеж, дотолкова се простира и нуждата му от знание. Откъде произтича този стремеж? Само от факта, че едно вътрешно преживяване, стимулирано в душата, се стреми да се свърже с възприятието. Веднага щом тази връзка се установи, нуждата от знание е задоволена. Желанието за знание е изискване на човешката природа, а не на нещата. Нещата не могат да ни кажат повече за своята същност, отколкото ние изискваме от тях. Всеки, който говори за ограничение на способността за знание, не знае откъде произтича нуждата от знание. Те вярват, че съдържанието на истината се крие някъде и че в тях живее само смътното желание да се намери достъп до това хранилище. Но именно същността на самите неща си проправя път отвътре в човека и се стреми към мястото, където ѝ е мястото: възприятието. В процеса на познанието човек не се стреми към нещо скрито [68], а към баланса на две сили, действащи върху него от противоположни страни. Наистина може да се каже, че без човека не би имало знание за вътрешната природа на нещата, защото без него не би имало нищо, чрез което тази вътрешна природа би могла да се изрази. Но не може да се каже, че в нещата има нещо, което е недостъпно за човека. Човек знае, че нещо различно от това, което предоставя възприятието, съществува в нещата само защото това друго нещо живее в самия него. Да се говори за нещо друго, непознато в рамките на нещата, означава да се използват думи за нещо, което не съществува.

Онези натури, които не са способни да разпознаят, че езикът на нещата се говори вътре в човека, са на мнение, че всяка истина трябва да проникне в човека отвън. Такива натури или се придържат към простото възприятие и вярват, че могат да разпознаят истината единствено чрез виждане, слушане, докосване, чрез записване на исторически събития и чрез сравняване, броене, изчисляване и претегляне на това, което е възприето от света на фактите; или са на мнение, че истината може да дойде при човека само ако му бъде разкрита по начин, който е извън познанието; или накрая, те искат да постигнат най-висши прозрения чрез сили от особен характер, чрез екстаз или мистично виждане, които според тях светът на идеите, достъпен за мисълта, не може да им предложи. В допълнение към тези, които мислят в кантианския смисъл и едностранчивите мистици, има и метафизици с особено отличителен характер. Тези метафизици наистина се стремят да формират понятия за истината чрез мисълта. Но те не търсят съдържанието на тези понятия в човешкия свят на идеите, а по-скоро във втора реалност, лежаща зад нещата. Те вярват, че чрез чисти понятия могат или да установят нещо сигурно за такова съдържание, или поне да си формират идеи за него чрез хипотези. Говоря тук първо за типа хора, споменати по-рано, фанатиците на фактите. Те понякога осъзнават, че при броенето и смятането, обработката на съдържанието на възприятието вече се извършва с помощта на мисълта. Но след това казват, че работата на мисленето е просто *средство*, чрез което хората се стремят да разпознаят връзката между фактите. Това, което произтича от мисълта при обработката на външния свят, се счита от тях за чисто субективно; те считат за обективна истина, за ценно знание само това, което достига до тях отвън с помощта на мисълта. Те улавят фактите в своите мрежи от мисли, но позволяват само това, което са уловили, да се счита за обективно. Те пренебрегват факта, че този уловен елемент претърпява интерпретация, пренареждане, обяснение чрез мисълта, което му липсва в чистата интуиция. Математиката е резултат

от чисти мисловни процеси; нейното съдържание е интелектуално, субективно. И механикът, който представя природните процеси с математически термини, може да го направи само при условие, че тези термини са основани на същността на тези процеси. Това не означава нищо друго освен: в интуицията е скрит математически ред, [70] който може да види само онзи, който развива математическите закони в ума си. Между математическите и механичните интуиции и най-интимните интелектуални преживявания обаче няма разлика във вида, а само в степента. И със същото право, както резултатите от математическите изследвания, човек може да прехвърли други вътрешни преживявания, други сфери на своя свят от идеи, върху интуицията. Само привидно обсебеният от фактите човек установява чисто външни процеси. Той най-вече не разсъждава върху света на идеите и неговия характер като субективен опит. Неговите вътрешни преживявания също са безсъдържателни, безкръвни абстракции, замъглени от мощното съдържание на фактите. Заблудата, на която се поддава, може да се запази само докато остава на най-ниското ниво на интерпретиране на природата, докато просто брои, претегля и изчислява. На по-високите нива истинската природа на знанието скоро става очевидна. Въпреки това, може да се наблюдава, че всъщност фанатици се придържат предимно към по-ниските нива. В това отношение те приличат на естет, който иска да съди за музикално произведение единствено по това, което може да се изчисли и преброи в него. Те искат да отделят природните явления от човечеството. Нищо субективно не трябва да влиза в наблюдението. Гьоте осъжда този метод с думите: „Самият човек, доколкото използва здравите си сетива, е най-великият и най-точен физически апарат, който може да съществува, и именно това е най-голямото нещастие на съвременната физика, че експериментите са отделени, така да се каже, от човека и че природата трябва да бъде разпозната, всъщност нейните възможности трябва да бъдат ограничени и доказани, само в това, което показват изкуствените инструменти . “ Страхът от субективното води до подобна процедура и това произтича от погрешното разбиране на истинската ѝ природа. „И все пак

човек стои толкова високо, че това, което иначе е непредставимо, се проявява в него. Какво е струната и всичките ѝ механични части в сравнение с ухото на музиканта? Всъщност, може да се каже, какво са елементарните явления на самата природа в сравнение с човека, който първо трябва да ги опитоми и модифицира всички, за да може да ги асимилира до известна степен?“ (Кюршнер, том 36, 2, стр. 351) Според Гьоте, естественоученият трябва да обръща внимание не само на това как изглеждат нещата, но и на това как биха изглеждали те, ако всичко, което действа в тях като идеални движещи сили, действително се прояви външно. Едва когато физическият и духовният организъм на човека се изправи срещу тези проявления, те разкриват своята вътрешна природа.

Всеки, който подхожда към явленията със свободен, отворен ум и развит вътрешен живот, в който се разкриват идеите за нещата, според Гьоте ще открие, че тези явления разкриват всичко, което притежават. Следователно светогледът на Гьоте е противоположен на този, който търси същността на нещата не в опитната реалност, а във втора реалност, лежаща зад нея. Гьоте среща поддръжник на такъв светоглед в лицето на отец Х. Якоби. Гьоте изразява недоволството си в бележка в дневника си (за 1811 г.): „<За божествените неща> на Якоби не ми се хареса; как би могла книгата на такъв скъп приятел [72] да ми бъде добре дошла, в която щях да видя осъществяването на тезата, че природата крие Бога.“ Като се има предвид моят чист, дълбок, предложен и практикуван начин на виждане, който безвъзвратно ме научи да виждам Бог в природата и природата в Бог, така че този начин на мислене формира основата на цялото ми съществуване, не би ли трябвало такова странно, едностранчиво и ограничено изказване завинаги да ме е отделило, по дух, от най-благородния човек, чието сърце благоговейно обичах? Начинът на виждане на Гьоте му дава сигурността, че в идеалното проникване в природата той преживява вечен закон и този вечен закон е идентичен с божественото за него. Ако божественото се криеше зад природните неща и въпреки това представляваше творческия елемент в тях,

то не би могло да бъде *възприето* ; човекът би трябвало да *вярва в него*. В писмо до Якоби Гьоте защитава *виждането си* от *вярата* : „*Бог те наказва с метафизика* и заби трън в плътта ти, благослови ме с физика .“ Аз се придържам към поклонението пред Бога на атеиста (Спиноза) и *оставям на теб* всичко, което наричаш религия и можеш да го наречеш. Ти се придържаш към *вярата* в Бог; аз към *виждането*.“ Където това виждане спира, човешкият ум няма място. В прозата „Проза“ четем: „Човекът е наистина поставен в средата на един реален свят и е надарен с такива органи, че може да разпознава и произвежда това, което е реално, и между другото, това, което е възможно. Всички здрави хора имат убеждението за своето съществуване и за нещо, съществуващо около тях. Съществува обаче и *кухина в мозъка*, тоест място, където не се отразява никакъв обект, точно както има петънце в самото око [73], което не вижда.“ Ако човек стане особено внимателен към това петънце, ако се погълне от него, той изпада в *състояние на психично заболяване, усещайки тук неща от друг свят* , които *въсщност са не-вещи* и нямат нито форма, нито граници, а по-скоро, като *празно, нощно пространство*, плашат и преследват онези, които не се освобождават от него, повече от призрочно. (Kürschner, том 36, 2, стр. 458.) От същото чувство произлиза и поговорката: „Най-висшето нещо би било да се разбере, че всичко фактическо е вече теория.“ Синьото на небето ни разкрива фундаменталния закон на хроматиката. *Не бива да се търси нищо зад явленията; самите те са учението*.

Кант отрича способността на хората да проникнат в сферата на природата, където нейните творчески сили *стават пряко възприемаеми*. Според него понятията са абстрактни единици, в които човешкият разум обобщава многообразните детайли на природата, но които нямат нищо общо с *живото* единство, с творческата цялост на природата, от която тези детайли *въсщност* произтичат. В това обобщаване хората преживяват само субективна операция. Те могат да свържат общите си понятия с емпиричната интуиция; но тези понятия сами по себе си не са живи, продуктивни, така че

хората да могат да възприемат появата на индивида от тях. За Кант понятията са мъртво единство, съществуващо само в самите хора. „Нашият разум е способност за понятия, дискурсивно разбиране, за което, разбира се, трябва да е условно какъв и колко разнообразна може да бъде дадената му в природата особеност и какво може да се подведе под неговите понятия.“ Това [74] е характеристиката на Кант на разбирането (§ 77 от „Критика на способността за съждение“). От това по необходимост следва следното: „Разумът е безкрайно загрижен да не пренебрегва механизма на природата в нейните произведения и да не го заобикаля при обяснението им, защото без него не може да се получи никакво прозрение за природата на нещата. Дори да се приеме, че върховен архитект е създал директно формите на природата такива, каквито винаги са съществували, или е предопределил тези, които непрекъснато се развиват по един и същ модел в своя ход, нашето познание за природата не е ни най-малко напреднало от това; защото ние *изобщо не знаем начина на действие на това същество и идеите на това същество* , които би трябвало да съдържат принципите на възможността на природните същества, и следователно не можем да обясним природата от това същество като априори“ (§ 78 от „Критика на способността за съждение“). Гьоте е убеден, че човекът пряко преживява начина на действие на творческото природно същество в своя свят от идеи. „Ако в моралния свят искаме да се издигнем до по-висша сфера и да се доближим до първичната същност чрез вяра в Бог, добродетелта и безсмъртието, *тогава със сигурност би трябвало да е същото и в интелектуалната сфера: съзерцавайки вечно творещата природа, ние правим себе си достойни за интелектуално участие в нейните произведения.*“ За Гьоте истинското потапяне в творението и действието на природата е човешкото разбиране. На човечеството е дадено „да изследва, да преживява *как природата живее в своето творение*“.

Противоречи на духа на светогледа на Гьоте да се говори за същности, които се намират извън света на опита и идеите, достъпни за човешкия ум [75], и

въпреки това се предполага, че съдържат основите на този свят. Цялата метафизика е отхвърлена от този светоглед. Няма въпроси на познанието, на които, ако бъдат правилно поставени, не може да се отговори. Ако науката не може да установи нищо за определена сфера от явления във всеки даден момент, това не се дължи на природата на човешкия ум, а на случайното обстоятелство, че опитът относно тази сфера все още не е завършен по това време. Не могат да се формулират хипотези за неща, които се намират извън сферата на възможния опит, а само за тези, които един ден могат да влязат в тази сфера. Една хипотеза може само да твърди: вероятно е този или онзи опит да бъде направен в сферата на явленията. В рамките на този начин на мислене е невъзможно да се говори изобщо за неща и процеси, които не се намират в рамките на човешкото сетивно или умствено възприятие. Предположението за „нещо само по себе си“, което причинява възприятия у хората, но самото никога не може да бъде възприето, е недопустима хипотеза. „Хипотезите са скелета, които се издигат пред сградата и се демонтират, когато сградата е завършена; те са необходими за работника; само че той не трябва да бърка скелето със сградата.“ Човешкият ум намира удовлетворение в царство на привидностите, за което са достъпни всички възприятия и което е идеално проникнато. Той чувства, че в него се осъществява жива хармония на идеята и възприятието. [76]

Удовлетворяващото основно настроение, което светогледът на Гьоте носи за него, е подобно на това, което може да се наблюдава при мистиците. Мистицизмът се стреми да намери първичната основа на нещата, божественото, в човешката душа. Мистикът, точно както Гьоте, е убеден, че същността на света му се разкрива във вътрешни преживявания. За някои мистици обаче потапянето в света на идеите не е вътрешното преживяване, което търсят. Относно ясните идеи на разума, някои едностранчиви мистици поддържат приблизително същото мнение като Кант. За тях тези идеи стоят извън творческата цялост на природата и принадлежат единствено на човешкия интелект. Такъв мистик следователно се стреми да постигне най-висше знание чрез развиване на необичайни състояния, например чрез

екстаз, до по-висша форма на зрение. Те потискат сетивното наблюдение и рационалната мисъл в себе си и се стремят да издигнат емоционалния си живот. Тогава те вярват, че могат директно да усетят активната духовност в себе си, дори като божество. В моменти, когато успеят в това, те вярват, че Бог живее в тях. Светогледът на Гьоте предизвиква подобно усещане у онези, които го подкрепят. Той обаче не черпи своите прозрения от преживявания, които възникват след потискането на наблюдението и мисълта, а по-скоро от самите тези две дейности. Тя не бяга към ненормални състояния на човешкия психически живот, а по-скоро вярва, че обикновените, наивни начини на умствена дейност са способни на такова съвършенство, че човек може да изпита творческата сила на природата в себе си. „В крайна сметка, струва ми се, само практическите [77] и самокоригиращи се операции на здравия разум дръзват да се упражняват в по-висша сфера.“ (Вж. Съчиненията на Гьоте в изданието на Софиен, раздел II, стр. 41) Много мистици се потапят в свят на неясни усещания и чувства; Гьоте се потапя в ясният свят на идеите. Едностранчивите мистици презират яснотата на идеите. Те смятат тази яснота за повърхностна. Те нямат представа какво чувстват хората, които имат дарбата да се задълбочават в живия свят на идеите. Мистик като него се чувства студен, когато се отдаде на света на идеите. Той търси световно съдържание, което излъчва топлина. Но това, което намира, не предлага просветление за света. Той се състои само от субективни възмущения, от объркани представи. Който говори за студенината на света на идеите, може само *да мисли за идеи*, а не *да ги преживява*. Който живее истински живот в света на идеите, чувства същността на света, която работи в него с несравнима топлина. Той чувства огъня на световната мистерия да пламти в него. Така се е чувствал Гьоте, когато в Италия го е осенило съзерцанието на активната природа. Тогава той е знаел как да задоволи онзи копнеж, който е изразил във своя „Фауст“ във Франкфурт с думите:

Къде мога да те хвана, безкрайна природа?

Къде са гърдите ви? Вие, източници на целия живот?

От което зависят небето и земята,

Там, където изсъхналата гръд притиска...

Метаморфозата на световните феномени

[78] Светогледът на Гьоте достига най-високата си степен на зрялост, когато разбира двете велики движещи сили на природата: значението на понятията *полярност* и интензификация . (Виж есето: Коментар върху есето „Природа“ . Kürschner Том 34, стр. 63 и сл.) Полярността е присъща на природните явления, доколкото ги възприемаме материално. Тя се състои във факта, че всичко материално се проявява в две противоположни състояния, като магнит в северен и южен полюс. Тези състояния на материята са или лесно очевидни, или спят в материала и могат да бъдат събудени с подходящи средства. Интензификацията е присъща на явленията, доколкото ги възприемаме духовно. Тя може да се наблюдава в природните процеси, които попадат под идеята за развитие. На различните етапи на развитие тези процеси разкриват основната идея повече или по-малко ясно във външния си вид. В плода идеята на растението, растителният закон, се проявява само неясно. Идеята, разпозната от ума, и възприятието са различни. „В цветовете растителният закон навлиза в най-висшата си проява, а розата отново би била само връхът на тази проява.“ В разработването на духовното от материалното от творческата природа се крие това, което Гьоте нарича интензификация. Природата е „в постоянно стремящо се издигане“, което означава, че се стреми да създава форми, които във възходящ ред все повече довеждат идеите на нещата до израз във външния им вид. [79] Гьоте вярва, че „природата няма тайна, която не се *разкрива пред внимателния наблюдател някъде*“. Природата може да създава явления, от които могат да се извлекат директно идеите за широк спектър от свързани процеси. Това са явленията, при които интензификацията е достигнала целта си, при които идеята се превръща в непосредствена истина. Тук излиза наяве творческият дух на природата; това, което е схванато в грубите, материални явления само чрез мисъл, това, което може да се види само с духовни очи: това става видимо за физическото око при повишено възприятие. Всичко сетивно е и духовно тук, а всичко духовно е сетивно. Гьоте схваща цялата природа като

одухотворена. Нейните форми се различават по това, че духът в тях става повече или по-малко видим външно. Гьоте не познава мъртва, бездуховна материя. Такива се появяват като онези неща, в които духът на природата си придава външна форма, различна от идеалната си същност. Тъй като духът е активен в природата и в човечеството, човечеството може да се издигне, за да участва в творенията на природата. „...от тухлата, която пада от покрива, до блестящия проблясък на вдъхновение, който те осенява и който споделяш“, за Гьоте всичко във вселената е следствие, проява *на творчески дух*. „Всички следствия, каквато и да е тяхната природа, които наблюдаваме в опита, са най-постоянно свързани, преливат едно в друго; те се вълнообразно променят от първото до последното.“ „Тухла се откъсва от покрива: ние наричаме това случайно в общия смисъл ; тя удря раменете на минувач, със сигурност *механично*; [80] но не изцяло механично, тя следва законите на гравитацията и по този начин *има физически ефект*. Разкъсаните телесни съдове незабавно престават да функционират; в момента, в който течностите действат *химически*, се появяват елементарните свойства. Но нарушеният *органичен* живот се съпротивлява също толкова бързо и се стреми да се възстанови; междувременно човешката цялост е повече или по-малко несъзнателна и *психологически* разбита. Човекът, който разпознава себе си, се чувства *етично* накърнен по най-дълбок начин; той оплаква нарушената си дейност, каквато и да е нейната природа, но човекът не е склонен да се подчини търпеливо.“ *От религиозна гледна точка* обаче е лесно за него да припише този случай на по-висша съдба, да го види като предпазване от по-голямо зло, като въведение към по-висше благо. Това е достатъчно за страдащия човек; но оздравяващият се издига по блестящ начин, уповава се на Бог и на себе си и се чувства спасен, лесно се възползвайки дори от случайното, обръщайки го в своя полза, за да започне вечно нов цикъл на живот. Гьоте вижда всички светски ефекти като модификации на духа и човекът, който се потапя в тях и ги наблюдава от етапа на случайното до този на гениалното, преживява метаморфозата на духа от формата, в която той се представя във външен

вид, различен от самия себе си, до формата, в която се появява в най-същностната си форма. В смисъла на светогледа на Гьоте, всички творчески сили действат по единен начин. Те са едно цяло, което се разкрива в поредица от свързани многообразия. Гьоте обаче никога не е бил склонен да си представя единството на света като *монотонно*. Често привържениците на идеята за единство изпадат в грешката да разпростират наблюдаваната закономерност в *една* област на явленията [81] върху цялата природа. Механистичният светоглед е един такъв пример. Той има особено око и разбиране за това, което може да се обясни механично. Следователно механичното му се струва като единственото естествено състояние. Той също така се стреми да сведе явленията на органичната природа до механична закономерност. За него живите същества са просто сложна форма на взаимодействие на механичните процеси. Гьоте открива подобен мироглед, изразен в особено отблъскваща форма в „Система на природата“ на Холбах, която попада в ръцете му в Страсбург. Предполага се, че материята съществува от вечността и е в движение от вечността, и че е трябвало да произвежда безкрайните явления на съществуването просто чрез това движение надясно и наляво и във всички посоки. „Дори щяхме да се задоволим с всичко това, ако авторът действително беше построил света пред очите ни от своята движеща се материя.“ Но той знаеше толкова малко за природата, колкото и ние: защото, установявайки няколко общи понятия, той веднага ги изоставя, за да превърне това, което изглежда по-висше от природата или като висша природа в природата, в материална, тежка, наистина движеща се, но въпреки това безцелна и безформена природа и вярва, че по този начин е спечелил много. („Поезия и истина“, книга II.) Гьоте би се изразил по подобен начин, ако беше могъл да чуе твърдението на Дю Боа-Реймон („Граници на познанието за природата“, стр. 13): „Познанието за природата... е свеждането на промените във физическия свят до движения на атомите, които се предизвикват от техните централни сили, независими от времето, или разделянето на природните процеси на механиката на *атомите*. “ Гьоте е схващал различните видове природни ефекти като

свързани помежду си и сливащи се един в друг; но никога не е искал да ги сведе до един-единствен тип. Той не се е стремиял към абстрактен принцип, до който всички природни явления да могат да бъдат сведени, а по-скоро към наблюдение на характерния начин, по който творческата природа се разкрива във всяка от своите сфери на проявление чрез особени форми на своята универсална закономерност. Той не е искал да налага една-единствена форма на мислене на всички природни явления, а по-скоро, потапяйки се в различни форми на мислене, е искал да запази ума си толкова жив и гъвкав, колкото самата природа. Ако чувството за великото единство на цялата природна дейност е било силно в него, тогава той е бил пантеист. „За себе си, предвид многообразните посоки на моето същество, не мога да се наситя на един начин на мислене; като поет и художник аз съм политеист, пантеист като естествен учен и едното също толкова решително, колкото и другото. Ако имам нужда от бог за моята личност, като морално същество, тогава това вече е предвидено.“ (До Якоби, 6 януари 1813 г.) Като художник Гьоте се обръща към онези природни явления, в които идеята присъства в непосредственото възприятие. Индивидът се явява тук директно божествен; светът като множество божествени индивидуалности. Като естествен учен Гьоте също трябва да проследи силите на природата в явления, чиято идея не е видима в тяхното индивидуално съществуване. Като поет той може да намери утеха в множеството на божественото; като естествен учен той трябва да търси единните, действащи идеи на природата. „Законът, който се проявява привидно, в най-голяма свобода, според собствените си условия, ражда обективна красота, която, разбира се, трябва да намери достойни субекти, от които да бъде възприета.“ Гьоте, като художник, иска да съзерцава тази обективна красота в отделното създание; но като естествен учен, той иска да „познае законите, според които универсалната природа възнамерява да действа“. Политеизмът е начин на мислене, който вижда и почита духовен елемент в индивида; пантеизмът е другият, който схваща духа на цялото. И двата начина на мислене могат да съществуват едновременно; единият или другият преобладава, в зависимост от това дали

фокусът е върху природата като цяло, където животът и развитието произтичат от централна точка, или върху онези индивиди, в които природата обединява в една форма това, което обикновено се простира върху цяла сфера. Такива форми възникват например, когато творческите сили на природата, след като създадат „хилядократно растение“, произведат още едно, в което „всички останали са съдържащи се“, или, след като създадат „хилядократно животно“, едно същество, което съдържа всички тях: човека.

*

Гьоте веднъж отбелязва: „Който се е научил да ги разбира (моите писания) и самото ми същество, ще трябва да признае, че е придобил известна вътрешна свобода.“ (Разговори с канцлера фон Мюлер, януари 1831 г.) С това той намеквал за активната сила, която се утвърждава във всеки човешки стремеж към познание. Докато човек остава само да възприема противоречията около себе си и да разглежда техните закони като вродени принципи, от които те се управляват, той има чувството, че тези закони му се изправят като непознати сили, които действат върху него [84] и му налагат мислите на своите закони. Той се чувства несвободен по отношение на нещата; той възприема законите на природата като твърда необходимост, на която трябва да се подчини. Едва когато човек осъзнае, че силите на природата не са нищо друго освен форми на същия дух, който действа и в него, той осъзнава, че е участник в свободата. Законите на природата се възприемат като принуда само докато се разглеждат като външна сила. Когато човек се настрои към нейната същност, той я преживява като сила, която също активира в себе си; човек възприема себе си като продуктивно участващ елемент в ставането и същността на нещата. Човек е тясно свързан с цялата сила на ставането. В собствените си действия е включил това, което иначе би възприел само като външен импулс. Това е освобождаващият процес, който, в смисъла на светогледа на Гьоте, поражда актът на познание. Гьоте ясно е възприемал идеите за действието на природата, когато те са го гледали от италиански произведения на

изкуството. Той е имал и ясно усещане за освобождаващия ефект, който притежаването на тези идеи има върху човечеството. Едно от последствията от това усещане е описанието му на вида познание, което той нарича това на *всеобхватните* умове. „Всеобхватните, които човек би могъл в по-горд смисъл да нарече творци, се държат продуктивно в най-висшия смисъл; защото, започвайки от идеи, те вече изразяват единството на цялото *и в известен смисъл впоследствие е задача на природата да се интегрира в тази идея.*“ Гьоте обаче никога не е постигнал пряко прозрение за акта на освобождение. Само този, който се вслушва в собственото си възприятие, може да има това прозрение. [85] Гьоте със сигурност е практикувал най-висшата форма на познание; но той не е наблюдавал тази форма на познание в себе си. Всъщност, самият той признава:

„Как стигна толкова далеч?“

Казват, че си се справил чудесно!

Детето ми! Направих го хитро;

Никога не съм се замислял/а да мисля.

Но както творческите сили на природата, „след хилядократно растение“, създават още едно, в което „всички останали са съдържащи се“, така и след хилядократна идея, те раждат още една, в която е съдържащ се целият свят от идеи. И тази идея се схваща от човечеството, когато към интуицията за други неща и процеси добавя интуицията на мисълта. Именно защото мисленето на Гьоте винаги е било изпълнено с обекти на интуицията, защото мисленето му е било интуиция, а интуицията му е била мислене, той следователно не е могъл да стигне до това да направи самата мисъл обект на мисълта. Идеята за свобода обаче се постига само чрез интуицията на мисълта. Гьоте не е правил разлика между мислене за мисленето и *интуиция на мисълта* . *В противен случай той би стигнал до прозрението, че именно в смисъла на неговия* мироглед наистина може да се отхвърли мисленето за мисленето, но въпреки това може да се стигне до *интуиция* за

света на мисълта. Човечеството не участва във формирането на всички други интуиции. Идеите на тези интуиции живеят в тях. Тези идеи обаче не биха съществували, ако продуктивната сила, която ги привежда в действие, не се намираше в него. Въпреки че идеите са съдържанието на това, което е активно в нещата, *те* възникват в очевидно съществуване чрез човешката дейност. По този начин човек може да разпознае присъщата природа на света на идеите само като наблюдава своята дейност. Във всяка друга форма на интуиция той прониква само в активната идея; нещото, в което се извършва дейността, остава извън ума му като възприятие. В интуицията на идеята както активното, така и осъщественото са изцяло съдържащи се в него. Той има целия процес напълно наличен в себе си. Интуицията вече не изглежда произведена от идеята; защото интуицията сега сама по себе си е идея. Тази интуиция за това, което произвежда себе си, обаче е интуицията за свободата. Наблюдавайки мисълта, човек вижда през механизмите на света. Той не е тук, за да търси идея за това събитие, защото това събитие е самата идея. Иначе преживяването единство на възприятието и идеята е тук преживяването на духовността на света на идеите, направена осезаема. Човекът, който съзерцава тази дейност, която почива в самия него, чувства свобода. Гьоте със сигурност е изпитвал това усещане, но не го е изразявал в най-висшата му форма. Той *е практикувал* свободна дейност в наблюдението си на природата; но тя никога не е ставала обективна за него. Той никога не е поглеждал зад кулисите на човешкото познание и затова никога не е поглъщал в съзнанието си идеята за световните събития в най-първоначалната ѝ форма, в най-висшата ѝ метаморфоза. Щом човек достигне до възприятието за тази метаморфоза, той се движи уверено в сферата на нещата. В центъра на своята личност е придобил истинската отправна точка за всяко съзерцание на света. Той вече няма да търси непознати причини, причини за нещата, лежащи извън него; той знае, че най-висшето преживяване, на което е способен, се състои в саморефлексията на собственото му същество. Който е напълно проникнат от чувствата, които това преживяване предизвиква, ще постигне най-истинското разбиране на

нещата. За тези, които не са, най-висшата форма на съществуване ще бъде търсена другаде и, неспособни да я намерят в опита, ще бъдат подозирани, че се намира в непозната сфера на реалността. Тяхното съзерцание на нещата ще стане несигурно; в отговорите на въпросите, които природата поставя, те непрекъснато ще се обръщат към непостижимото. Тъй като Гьоте, чрез живота си в света на идеите, е притежавал *чувство* за фиксирания център в личността си, той е успял да стигне до определени понятия в наблюдението си на природата в рамките на специфични граници. Но тъй като му е липсвала пряка интуиция на най-съкровения опит, той опипва несигурно извън тези граници. Поради тази причина той говори за това, че човекът не е роден, за да „решава световните проблеми, а по-скоро да търси къде се крие проблемът и след това да остане в границите на разбирането“. Той казва: „Кант несъмнено е направил най-голямо добро, като е очертал границите на това докъде е способен да проникне човешкият ум и като е оставил нерешимите проблеми неразрешими.“ Ако съзерцанието на най-висшето преживяване му е дало сигурност в разсъжденията му върху нещата, той би могъл да постигне повече по пътя си, отколкото „като стигне до един вид условна надеждност чрез регулиран опит“. Вместо да действа директно чрез опита в осъзнаването, че истинското има смисъл само дотолкова, доколкото се изисква от човешката природа, той въпреки това стига до убеждението, че „висше *влияние* благоприятства непоколебимите, действителните, разбиращите, регулираните и регулиращите, хуманните, благочестивите“ и че „моралният световен ред“ се разкрива най-красиво там, където „косвено идва на помощ на добрите, смело страдащите“.

*

Тъй като на Гьоте му липсваха познания за най-съкровения човешки опит, за него беше невъзможно да стигне до крайните мисли за моралния световен ред, които са съществени за неговия възглед за природата. Идеите за нещата са съдържанието на това, което е активно и творческо в нещата. Човешките същества преживяват моралните идеи директно в тяхната

форма. Всеки, който е способен да преживее как, в съзерцанието на света на идеите, идеалът става свое собствено съдържание, изпълнявайки се със себе си, е способен да преживее и производството на морала в човешката природа. Всеки, който познава идеите за природата само в тяхната връзка със света на възприятията, също ще иска да свърже моралните понятия с нещо външно за тях. Той ще търси подобна реалност за тези понятия, каквато съществува за понятията, извлечени от опита. Но всеки, който е способен да съзерцава идеите в самата им същност, ще възприеме по отношение на моралните идеи, че нищо външно не им съответства, че те се произвеждат директно като идеи в духовния опит. Той разбира, че нито чисто външно действаща божествена воля, нито такъв морален световен ред са ефективни при генерирането на тези идеи. Защото в тях няма и следа от препратка към такива сили. Всичко, което те изразяват [89], се съдържа и в тяхната духовно преживяна, чиста форма на идеи. Те въздействат върху човечеството като морални сили единствено чрез собственото си съдържание. Никаква категорична императивна сила не стои зад тях с камшик, подтиквайки човечеството да ги следва. Човечеството чувства, че самото ги е създадо и ги обича, както обича дете. Любовта е мотивът за действие. Духовното удоволствие от собственото творение е източникът на морал.

Има хора, които са неспособни да произвеждат морални идеи. Те поглъщат тези на другите чрез традицията. И ако им липсва способността да възприемат идеите като такива, те не успяват да разпознаят произхода на морала, който може да бъде преживян в ума. Те го търсят в свръхчовешка воля, външна за тях. Или вярват, че съществува обективен морален световен ред извън човешки преживявания духовен свят, от който произлизат моралните идеи. Съвестта на човека често се търси като рупор на този световен ред. Както и при някои аспекти на другите си светогледи, Гьоте също е несигурен в мислите си за произхода на морала. И тук неговото чувство за това, което е в съответствие с идеала, поражда твърдения, които

са в съответствие с изискванията на неговата природа. „Дълг: където човек обича това, което си заповядва.“ Само някой, който вижда основанията на морала единствено в съдържанието на моралните идеи, би трябвало да каже: „Лесинг, който е изпитвал отвращение към много видове ограничения, казва на един от героите си: *никой не е длъжен да прави нищо*.“ Един остроумен, весел човек е казал: „*Който иска, трябва*.“ Трети, признава се, образован човек, добави: „*Който разбира, той и желае*.“ И така, [90] хората вярваха, че са завършили целия кръг от знание, желание и трябваване. Но като цяло човешкото *знание* , каквато и да е неговата природа, определя действията и бездействията на човек; следователно нищо не е по-страшно от това да видиш невежеството в действие. Че Гьоте е притежавал чувство за истинската природа на морала, което просто не се е издигнало до ясна интуиция, се вижда от следното твърдение: „За да стане свършена, волята трябва да се подчини по морални въпроси на съвестта, която не греши... Съвестта не се нуждае от *предшественик*; всичко ѝ е дадено; тя се занимава само със собствения вътрешен свят.“ Съвестта не се нуждае от предшественик; това може да означава само, че човечеството не намира никакво оригинално морално съдържание в себе си. То си го дава само. Тези твърдения се противопоставят на други, които локализируют произхода на морала в сфера извън човека:

„Човекът, колкото и земята да го привлича с безбройните си явления, въпреки това вдига копнеж към небето... защото чувства дълбоко и ясно в себе си, че е гражданин на онази духовна сфера, в която не можем да отхвърлим или изоставим вратата.“ „Това, което изобщо не може да бъде разрешено, го оставяме на Бог като *всеобуславящо* и всеосвобождаващо същество.“

*

На Гьоте му липсваше способността да съзерцава най-съкровенията човешка природа, да се самоанализира. „Тук признавам, че великата и толкова

значима задача „*познай себе си*“ винаги ми се е струвала подозрителна, като трик на тайно съюзени жреци, които искаха да объркат хората с непостижими искания [91] и да ги отведат от дейност срещу външния свят към фалшиво вътрешно съзерцание. Човек познава себе си само доколкото познава света, който възприема само в себе си и себе си само в него. Всеки нов обект, правилно съзерцан, отключва нов орган в нас.“ Вярно е точно обратното: човек познава света само доколкото познава себе си. Защото в него това, което съществува във външните неща само като отражение, като пример, като символ, се разкрива в най-автентичната си форма. Това, за което човек иначе може да говори само като за непостижимо, неизследимо, божествено: това се явява пред него в истинска форма в самосъзерцанието. Тъй като в самосъзерцанието той вижда идеала в неговата непосредствена форма, той придобива силата и способността да търси и разпознава този идеал във всички външни проявления, в цялата природа. Който е преживял момента на самосъзерцанието, вече не мисли да търси „скрит“ Бог зад привидностите: той схваща божественото в неговите различни метаморфози в природата. Гьоте отбелязва по отношение на Шелинг: „Бих го виждал по-често, ако все още не се надявах на поетични моменти, а философията унищожава поезията в мен, вероятно защото ме тласка в обекта, тъй като никога не мога да остана чисто спекулативен, а трябва да търся интуиция за всяко твърдение и затова веднага да бягам в природата.“ Той не е успял да намери най-висшата интуиция, интуицията на самия свят на идеите. Поезията не може да я унищожи, защото тя само освобождава ума от всички догадки, че нещо непознато и непонятно може да съществува в природата. Но [92] тя му дава възможност да се отдаде напълно и без предразсъдъци към нещата; защото му дава убеждението, че всичко, което умът би могъл да желае, може да бъде извлечено от природата.

Най-висшата визия обаче освобождава човешкия дух от всички едностранчиви чувства на зависимост. Чрез притежанието си той се чувства суверенен в сферата на моралния световен ред. Той знае, че движещата

сила, която поражда всичко, действа в него като по негова собствена воля и че най-висшите решения относно морала се намират в него самия. Защото тези най-висши решения произтичат от света на моралните идеи, в чието производство присъства човешката душа. Въпреки че човек може да се чувства ограничен в отделни въпроси, макар и зависим от хиляди неща, в цялост той си дава своята морална цел и своята морална насока. Ефикасността на всички други неща се проявява в човека като идея; ефикасността в човека е идеята, която самите те пораждат. Във всяка отделна човешка индивидуалност се разгръща процесът, който протича в цялостната природа: създаването на нещо действително от идеята. И самият човек е творецът. Защото в основата на неговата личност живее идеята, която сама си дава съдържание. Отивайки отвъд Гюте, човек трябва да разшири твърдението му, че природата е „толкова велика в богатството на творението, че след хиляди растения може да създаде *едно* , *в което да се съдържат всички останали, и след хиляди животни, едно* същество, което ги съдържа всички: човека“. Природата е толкова велика в своето творение, че повтаря във всяко отделно човешко същество процеса, чрез който свободно създава всички същества от идеята, [93] в това, че моралните действия излизат от идеалната основа на личността. Всичко, което човек възприема като обективна основа на своите действия, е просто заобикаляне и същевременно погрешно разбиране на собствената му същност. Човекът осъзнава себе си в своите морални действия. Макс Щирнер изрази това прозрение в кратки изречения в произведението си „Азът и неговите притежания“. „Аз съм собственик на моята сила и съм такъв, когато познавам себе си като Егото *и неговите притежания* . В *Егото и неговите притежания* дори собственикът се връща към своето творческо нищо, от което се ражда.“ Всяко висше същество над мен, било то Бог или човек, отслабва чувството за моята уникалност и бледнее само пред слънцето на това съзнание. Ако поставя каузата си върху себе си, единствения, тогава тя почива върху преходното, смъртния създател на своето същество, който поглъща себе си, и аз мога да кажа: поставих каузата си върху нищото. Но в

същото време човек може да каже на този Щирнеров дух, както Фауст прави на Мефистофел: „В твоята нищожност се надявам да намеря вселената“, защото в мен, в индивидуалното образуване, обитава силата, чрез която природата създава вселената. Докато човекът не е съзрял тази сила в себе си, той ще ѝ се яви като Фауст на Земния Дух. Той винаги ще му вика: „Ти приличаш на духа, който разбираш, а не на мен!“ Само съзерцанието на най-дълбокия вътрешен живот извиква този дух, който казва за себе си:

В потоците на живота, в бурята на действието
 Аз съм по стените нагоре и надолу,
 Тъкайте напред-назад! [94]
 Раждане и гроб
 Вечно море,
 Променяща се тъкан,
 Жизнерадостен живот,
 Така работя на бръмчащия стан на времето.
 И създайте жива дреха за божеството.

В моята „Философия на свободата“ се опитам да демонстрирам как осъзнаването, че човешките същества в крайна сметка са самостоятелни в действията си, произтича от най-съкровения опит, от съзерцанието на собствената същност. През 1844 г. Щирнер защитава възгледа, че ако човек наистина разбира себе си, той може да намери основата за своята ефикасност само в себе си. За него обаче това осъзнаване не произтича от съзерцанието на най-съкровения опит, а по-скоро от чувството за свобода и независимост от всички принудителни световни сили. Щирнер остава фиксиран върху *искането* за свобода; в тази област той е доведен до най-яркото възобразимо наблягане върху самостоятелната природа на човечеството. Опитвам се да опиша живота в свобода в по-широк смисъл, като покажа какво човек възприема, когато погледне в дълбините на душата си. Гьоте никога не е достигнал до съзерцанието на свободата, защото е

изпитвал отвращение към себепознанието. Ако не беше така, разбирането за човека като свободна, самостоятелна личност би трябвало да формира върха на неговия мироглед. Семената на това разбиране са навсякъде в творчеството му; те са и семената на неговия възглед за природата. [95] В рамките на самите си изследвания на природата, Гьоте никога не говори за непонятни причини, за скрити движещи сили на явленията. Той се задоволява да наблюдава явленията в тяхната последователност и да ги обяснява с помощта на онези елементи, които се разкриват на сетивата и ума по време на наблюдение. На 5 май 1786 г. той пише на Якоби в този дух, че има смелостта да посвети „целия си живот на съзерцанието на нещата, които са в обсега му“ и за чиято същност „се надява да си изгради адекватна представа“, без ни най-малка загриженост за това докъде ще стигне или какво му подхожда. Всеки, който вярва, че се приближава до божественото в отделните природни явления, вече не е нужно да си изгражда специална представа за Бог, който съществува извън и редом с нещата. Едва когато Гьоте изостави царството на природата, чувството му за същността на нещата се проваля. Тогава липсата на човешко себепознание го води до твърдения, които са несъвместими както с вродения му начин на мислене, така и с посоката на изследванията му върху природата. Всеки, склонен да се позовава на подобни твърдения, би могъл да предположи, че Гьоте е вярвал в човекоподобен Бог и индивидуално продължение на онази форма на живот на душата, която е обвързана с условията на физическото тяло. Подобно вярване противоречи на изследванията на Гьоте върху природата. Те никога не биха могли да поемат в тази посока, ако Гьоте се беше оставил да бъде воден от това вярване. Напълно в съответствие с естеството на неговите изследвания върху природата е да се схваща същността на човешката душа като живееща в свръхсетивна форма на съществуване след като се откаже от тялото . Тази форма на съществуване предполага, че поради различните условия на живот тя придобива и различен начин на съзнание от този, който притежава чрез физическото тяло. По този начин теорията на Гьоте за метаморфозата води и до концепцията за метаморфози

на душата. Но човек може истински да схване тази Гьотеова идея за безсмъртие само ако разбере, че Гьоте, чрез своя мироглед, не би могъл да бъде доведен до неметаморфозирано продължение на този духовен живот, който е обусловен от физическото тяло. Тъй като Гьоте не се е опитал да си представи живота на мисълта в посочения тук смисъл, той също не е бил подтикнат през живота си да разработи конкретно онази идея за безсмъртие, която би била продължение на неговите метаморфни мисли. *Тази* идея обаче всъщност би следвала от неговия мироглед по отношение на тази област на познанието. Това, което е изразил по отношение на житейските възгледи на този или онзи съвременник или по други причини като израз на лично чувство, без да се отчита връзката му със светогледа му, придобит от изследванията му върху природата, не бива да се цитира като характеристика на идеята за безсмъртие на Гьоте.

Когато оценяваме едно Гьотеово изказване в общия контекст на неговия мироглед, е важно да се има предвид и че настроението на душата му в различните етапи от живота му придава на тези изказвания специфични нюанси. Той е бил напълно осъзнат за тази промяна в изразяването на идеите си. Когато Фьорстер изразил мнението, че решението на проблема с Фауст ще произлезе от думите: „Добрият човек в тъмния си порив е добре запознат с правилния път“ , Гьоте отговорил: „Това би било просветление: Фауст завършва като старец, а в напреднала възраст ние ставаме мистици“ (от посмъртните писания на Фьорстер, стр. 216). А в неговите прозаични афоризми четем: „Определена философия отговаря на всеки етап от човешкия живот. Детето се явява като реалист; защото то се убеждава в съществуването на круши и ябълки, както и в своето собствено. Младежът, обзет от вътрешни страсти, трябва да обърне внимание на себе си, да напипа пътя си напред; той се превръща в идеалист.“ От друга страна, човек има всички основания да стане скептик; Той постъпва добре, ако се съмнява дали средствата, които е избрал за своята цел, са и правилните. Преди и по време на действието той има всички основания да поддържа ума си гъвкав,

за да не съжالياва по-късно за грешен избор. Старецът обаче винаги ще изповядва мистицизъм; той вижда, че толкова много неща сякаш зависят от случайността; ирационалното успява, рационалното се проваля, късметът и нещастиято неочаквано съвпадат; така е, така беше, и старостта намира мир в Този, който е, който беше и който ще бъде“ (Kürschner, том 36.2, стр. 454).

В това есе имам предвид светогледа на Гьоте, от който произлизат неговите прозрения за живота на природата и който е бил движещата сила у него от откриването на междукостната кост у човека до завършването на неговата теория за цветовете. И вярвам, че показах, че *този* светоглед съответства по-пълно на цялостната личност на Гьоте, отколкото сборник от изказвания, където би трябвало да се вземе предвид преди всичко как подобни мисли са оцветени от настроението на младостта му или по-късните му години. Вярвам, че в своите изследвания на природата Гьоте, ако не ръководен от ясно, идеалистично самопознание, то поне от правилно чувство, е наблюдавал *свободна* методология, произтичаща от истинското отношение на човешката природа към външния свят. Самият Гьоте е наясно, че в начина му на мислене има нещо непълно: „Осъзнавах благородни, велики цели, *но никога не можех да схвана условията, при които действах*; бях добре наясно какво ми липсва и също толкова какво имам в излишък; затова никога не пренебрегвах собственото си образование, както външно, така и вътрешно. И въпреки това нещата оставаха същите. Преследвах всяка цел със сериозност, енергия и лоялност; правейки това, често успях напълно да преодолея противоположни условия, но често се провалях и защото не можех да се науча да отстъпвам и да намирам компромиси. И така животът ми премина сред действие и наслада, страдание и съпротива, любов, задоволство, омраза и недоволство на другите. Нека това бъде отражение на онези, които са претърпели същата съдба.“

Учението за метаморфозата

[101] Връзката на Гьоте с природните науки не може да бъде разбрана, като се съсредоточим единствено върху отделните открития, които той е направил. Смятам думите на Гьоте, отправени към Кнебел от Италия на 18 август 1787 г., за водеща точка за разглеждане на тази връзка: „Въз основа на това, което съм видял от растения и риби близо до Неапол и в Сицилия, ако бях десет години по-млад, бих бил много изкушен да пътувам до Индия, *не за да открия нещо ново, а за да разгледам това, което съм открил, по свой собствен начин.*“ Струва ми се, че важното е начинът, по който Гьоте е обобщил познатите му природни явления по начин, който отговаря на неговия начин на мислене. Ако всички отделни открития, които е направил, вече са били направени преди него и той не ни е дал нищо друго освен своя *възглед за природата*, това не би намалило значението на неговите изследвания на природата ни най-малко. Съгласен съм с Дю Боа-Реймон, че „дори без Гьоте науката би била толкова напреднала“, че стъпките, които е предприел, рано или късно биха били направени от други. („Гьоте и безкрайността“, стр. 1) Не мога обаче да приложа тези думи, както прави Дю Боа-Реймон, към целия обхват на научната работа на Гьоте. Ограничавам ги до отделните открития, направени в хода на неговите изследвания. Нито едно от тях вероятно не би липсвало днес, ако Гьоте никога не се беше занимавал с ботаника, анатомия и т.н. Неговият възглед за природата обаче е израз на неговата личност; никой друг не би могъл да стигне до него. Той не се интересуваше от самите отделни открития. Те му се представиха по време на обучението му, защото по това време преобладаващите възгледи за фактите, които те засягаха, бяха несъвместими с неговия начин на гледане на нещата. Ако беше могъл да изгради разбирането си единствено върху това, което естествената наука му беше предала, никога нямаше да се заеме с подробни изследвания. Той трябваше да се задълбочи в спецификите, защото това, което естествените науки му казаха за отделните аспекти, не отговаряше на неговите изисквания. И само случайно тези

подробни изследвания доведоха до отделни открития. Първоначално той не се интересуваше от въпроса дали хората, както другите животни, притежават междучелюстна кост в горната челюст. Той искал да открие плана, според който природата формира йерархията на животните и, на върха на тази йерархия, човечеството. Искал да намери общия архетип, който е в основата на всички животински видове и, в крайна сметка, в най-висшето си съвършенство, също и на човечеството. Природоизследователите му казали: има разлика в структурата на животинското и човешкото тяло. Животните имат междучелюстната кост в горната челюст; хората нямат. Неговото мнение било, че човешката физическа структура може да се различава от тази на животните само по степента си на съвършенство, а не по детайлите. Защото, ако последното беше така, не би могло да има общ архетип, който е в основата на организацията на животните и хората. Той не можел да осмисли твърдението на естествениците. Затова той търси междукостната кост у хората и я намира. Подобно явление може да се наблюдава във всички негови индивидуални открития [103]. Те никога не са самоцел за него. Те трябва да бъдат направени, за да изглеждат оправдани идеите му за природните явления.

В сферата на органичните природни явления, значимият аспект на възгледа на Гьоте се крие в неговата концепция за *същността на живота* . Не акцентът върху факта, че листът, чашката, венчето и т.н. са органи на растението, които са идентични един с друг и се развиват от обща основна структура, е от решаващо значение. По-скоро е от решаващо значение концепцията на Гьоте за цялостта на растителната природа като живо същество и как той е разбирал отделните части, произлизащи от това цяло. Неговата идея за *същността на организма* може да се нарече най-фундаменталното му откритие в областта на биологията. Основното убеждение на Гьоте е, че в растенията и животните може да се наблюдава нещо, което е недостъпно за простото сетивно наблюдение. Това, което физическото око може да наблюдава в организма, изглежда на Гьоте просто

следствие от взаимодействието на формиращите закони в живото цяло, закони, достъпни само за *духовното око* . Това, което той възприема с духовното око в растенията и животните, това е, което той описва. Само някой, способен да вижда такъв, какъвто е, може наистина да схване неговата идея за същността на организма. Тези, които остават единствено с това, което сетивата и експериментът предоставят, не могат да разберат Гьоте. Когато четем двете му стихотворения, „Метаморфозата на растенията“ и „Метаморфозата на животните“, първоначално изглежда сякаш думите просто ни водят от една част на организма към друга, сякаш се свързват само външни факти. Но когато [104] проникнем в това, което Гьоте си представя като идеята за живото същество, се чувстваме пренесени в сферата на живото и органичното и от централна концепция се появяват идеи за отделните органи.

*

Когато Гьоте започва самостоятелно да размишлява върху природните явления, понятието *за живот, преди всичко друго* , грабва вниманието му. В писмо от времето си в Страсбург, датирано от 14 юли 1770 г., той пише за пеперуда: „Горкото създание трепери в мрежата, сваляйки най-красивите си цветове; и дори ако човек успее да я хване невредима, тя все пак се оказва вкочанена и безжизнена; тялото не е цялото животно, нещо друго му принадлежи, друга основна част, и в този случай, както и във всеки друг, много основна част: *животът*.“ Че един организъм не може да се разглежда като мъртъв продукт на природата, че той съдържа повече от силите, които също живеят в неорганичната природа, е било ясно за Гьоте от самото начало. Когато Дю Боа-Реймон предполага, че „чисто механичната конструкция на света, която представлява науката днес, би била не по-малко отвратителна за ваймарския поет лауреат, отколкото някогашният приятел на Фридерике за „системата на природата“, той несъмнено е прав; и той е не по-малко прав с други думи: от това изграждане на света, което „граничи с теорията на Кант-Лаплас чрез спонтанно зараждане, от възникването на

човека от хаоса *чрез математически определената игра на атомите от вечността до вечността*, от ледения край на света – от тези образи, които нашата раса така безчувствено съзерцава , сякаш е свикнала с ужасите на пътуването с влак – *Гьоте би се обърнал с ужас*“ (Гьоте и безкрайността, стр. 35–36). Разбира се, той би се обърнал с ужас, защото е търсил и е намерил по-висша концепция за живота от тази на сложен, математически определен механизъм. Само някой, неспособен да схване такава по-висша концепция, който отъждествява живота с механичното, защото може да види механичното само в организма, ще се затопли до механичната конструкция на света и нейното взаимодействие на атомите и безчувствено ще съзерцава образите, които Дю Боа-Реймон извиква. Но всеки, който може да възприеме концепцията за органичното в смисъла на Гьоте, няма да спори за нейната валидност повече, отколкото би спорил за съществуването на механичното. В края на краищата, човек не спори с човек, който не разбира цветовете, за света на цветовете. Всички възгледи, които разбират органичното механично, стават жертва на преценката, която Гьоте кара своя Мефистофел да произнесе:

Кой иска да разпознае и опише нещо живо?

Първо се опитай да прогониш духа,

След това той държи частите в ръка.

За съжаление, това, което липсва, е интелектуалната връзка.

Възможността да се запознае по-интимно с растителния свят се появила пред Гьоте, когато херцог Карл Август му подарил градина на 21 април 1776 г. Гьоте бил стимулиран и от разходките си в Тюрингската гора, където можел да наблюдава жизнените процеси на нисшите организми. Мъхове и лишей [106] привлекли вниманието му. На 31 октомври той поискал от фрау фон Щайн мъхове от всякакъв вид, за предпочитане с корените им и влага, за да може да ги използва за наблюдение на размножаването. Важно е да се има предвид, че Гьоте първоначално се е фокусирал върху нисши растителни

форми в своите ботанически изследвания. Защото по-късно, развивайки концепцията си за архетипното растение, той е разглеждал само висши растения. Това не може да се дължи на факта, че царството на нисшите растения му е било непознато, а по-скоро защото е вярвал, че тайните на растителната природа се разкриват по-ясно във висшите растения. Той искал да търси идеята за природата там, където тя се разкрива най-ясно, и след това да се спусне от съвършеното към несъвършеното, за да разбере последното чрез първото. Той не искал да обясни сложното чрез простото; по-скоро той искаше да схване първото с *един* поглед като ефективно цяло, а след това да обясни простото и несъвършеното като едностранчиво развитие на сложното и съвършеното. Ако природата е способна да създаде, след безброй растителни форми, още една, която ги съдържа всички, тогава умът, съзерцавайки тази съвършена форма, трябва също да схване тайната на образуването на растенията чрез пряка интуиция и тогава лесно ще може да приложи това, което е наблюдавал в съвършеното, към несъвършеното. Природоучените, от друга страна, които разглеждат съвършеното просто като механичен сбор от прости процеси, действат в обратна посока. Те започват с тази простота и извеждат съвършеното от нея.

Когато Гьоте търсил научен водач за своите ботанически изследвания, той не успял да намери никой друг [107] освен *Линей*. За първи път научаваме за ангажираността му с Линей от писмата му до фрау фон Щайн през 1782 г. Колко сериозно Гьоте приемал научните си начинания е видно от интереса, който проявявал към трудовете на Линей. Той признава, че след Шекспир и Спиноза, Линей е оказал най-голямо влияние върху него. Но колко малко го удовлетворявал Линей. Гьоте искал да наблюдава различните растителни форми, за да разпознае общите елементи, които живеят в тях. Той искал да знае какво прави всички тези структури растения. А Линей се задоволил просто да постави и опише най-разнообразните растителни форми една до друга в определен ред. Тук, в един единствен случай, наивното, безпрепятствено наблюдение на природата от Гьоте се сблъсква с научния

начин на мислене, повлиян от едностранчивата интерпретация на платонизма. Този начин на мислене вижда в отделните форми реализации на оригинални, съвместно съществуващи, платоновидни идеи или концепции за сътворението. Гьоте вижда във всяка отделна форма само конкретно проявление на идеално първично същество, което живее във всички форми. Този начин на мислене се стреми да разграничи отделните форми възможно най-точно, за да разпознае многостранната природа на идеите или плана на сътворението; Гьоте иска да обясни многостранната природа на частното от първоначалното единство. Че много съществува в многообразни форми, е лесно очевидно за този начин на мислене, защото дори идеалните архетипи са за тях многообразието. За Гьоте това не е ясно, защото според него многото принадлежат заедно само ако *Единството* се разкрива в тях. Затова Гьоте казва, че това, което Линея „се е стремил да раздели насила [108], е трябвало да се стреми към обединение според най-съкровенията нужда на моето същество“. Линея просто приема съществуващите форми, без да пита как са възникнали от основна форма: „Броим толкова видове, колкото са създадени различни форми по принцип“: това е неговият принцип. Гьоте, в растителното царство, търси активния принцип, който създава индивида чрез уточняване на основната форма.

Гьоте открива по-наивен поглед върху растителния свят у Русо, отколкото у Линея. На 16 юни 1782 г. той пише на Карл Август: „В произведенията на Русо човек може да намери най-възхитителните писма по ботаника, в които той представя тази наука на една дама по най-разбираемия и елегантен начин. Това е наистина модел за това как човек трябва да преподава и допълнение към Емил. Затова се възползвам от възможността отново да препоръчам красивото царство на цветята на моите прекрасни приятелки.“ В своята „История на моите ботанически изследвания“ Гьоте обяснява какво го е привлякло към ботаническите идеи на Русо: „Връзката му с любители и ценители на растенията, особено с херцогинята на Портланд, може би е разширила неговия мироглед и ум като неговия, който се чувства призван да

предписва ред и закон на народите, сигурно е *стигнал до заключението, че такова голямо разнообразие от форми не би могло да се появи в неизмеримото растително царство без някакъв фундаментален закон, колкото и скрит да е, който да ги връща всички към единство.*“ Гьоте също търси такъв фундаментален закон, който връща разнообразието към единството, от което то първоначално е възникнало.

Две произведения на барон фон Глайхен, по прякор Русвурм (Саждич), попаднали в интелектуалния фокус на Гьоте. И двете [109] разглеждат растителния свят по начин, който се оказал плодотворен за него: „Най-новото от царството на растенията“ (Нюрнберг 1764) и „Избрани микроскопски открития в растенията“ (Нюрнберг 1777-1781). Те се занимават с процесите на торене на растенията. В тях цветен прашец, тичинки и плодници са внимателно описани, а процесите на торене са илюстрирани в добре изпълнени таблици. Сега Гьоте провежда свои собствени експерименти, за да наблюдава със собствените си очи резултатите, описани от Глайхен-Русвурм. На 12 януари 1785 г. той пише на Якоби: „Създаден е микроскоп, за да се наблюдават и проверят експериментите на фон Глайхен, по прякор Русвурм, с настъпването на пролетта.“ Същевременно той изучава природата на семената, както се вижда от доклад до Кнебел от 2 април 1785 г.: „Обмислих въпроса за семената, доколкото ми позволява опитът.“ Тези наблюдения на Гьоте се проявяват в истинската си светлина само когато човек вземе предвид, че дори тогава той не се е спрял само на тях, а се е стремил да получи всеобхватно разбиране за природните процеси, които те са имали за цел да подкрепят и потвърждават. На 8 април същата година той докладва на Мерк, че не само е наблюдавал факти, но и е направил „*хубави комбинации*“ относно тези факти.

*

Значително влияние върху развитието на идеите на Гьоте за органичните ефекти в природата е оказал приносът му към основния труд на Лаватер

„Физиогномични фрагменти за развитие на човешкото познание и [110] човешката любов“, който се появява между 1775 и 1778 г. Самият той е допринесъл за този труд. Начинът, по който той се изразява в тези приноси, вече предвещава по-късния му подход към разглеждането на органичното. Лаватер поддържал възгледа си за човешкия организъм като израз на душата. Той се стремял да интерпретира характера на душата от формите на тялото. Гьоте обаче вече бил започнал по това време да разглежда външната форма сама по себе си, да изучава присъщата ѝ закономерност и формираща сила. Едновременно с това той се занимавал с трудовете на Аристотел върху физиогномията и се опитвал, въз основа на изучаването на органичната форма, да установи разликата между хората и животните. Той открива това в изпъкналостта на главата, която е обусловена от цялостната човешка структура, в съвършеното развитие на човешкия мозък, към който всички части сочат сякаш към един-единствен орган, съобразен с целта, за която са предназначени. Напротив, при животните главата е просто прикрепена към гръбначния стълб; мозъкът и гръбначният мозък нямат по-голям обем, отколкото е абсолютно необходимо за действието на подчинените жизнени сили и за насочването на чисто сетивни функции. Още тогава Гьоте търси разликата между хората и животните не в някаква отделна характеристика, а в различните степени на съвършенство, които една и съща основна структура постига в единия или другия случай. Той вече си е представял тип, който се среща както при животните, така и при хората, който при първите е толкова развит, че цялата структура служи на животинските функции, докато при вторите структурата осигурява основната рамка за развитието на ума. [111] Специализираното изучаване на анатомията от Гьоте произлиза от подобни съображения. На 22 януари 1776 г. той докладва на Лаватер: „Херцогът ми изпрати шест черепа и направи прекрасни наблюдения, които ще бъдат от полза за Ваше Превъзходителство, ако не сте ги намерили без мен.“ В дневника на Гьоте четем под 1 октомври 1781 г., че той изучава анатомия при стария отшелник в Йена и през същата година започва да бъде въвеждан по-точно в тази

наука от Лодер. Той разказва за това в писма до фрау фон Щайн от 29 октомври 1781 г. и до херцога от 4 ноември. Той също така възнамерява да „обясни скелета на младите хора в Рисователната академия и да ги запознае с познанията за човешкото тяло“. „Правя го“, казва той, „заради себе си и тяхно добро; методът, който съм избрал, ще ги запознае напълно с основната структура на тялото тази зима.“ Както се вижда от дневника, той наистина е изнасял тези лекции. През това време той е водил и много разговори с Лодер за структурата на човешкото тяло. И отново, именно общият му възглед за природата се явява като движеща сила и действителна цел на тези изследвания. Той третира „костите като текст, към който може да се прикрепят целият живот и всичко човешко“ (писма до Лаватер и Мерк от 14 ноември 1781 г.). Идеи за действието на органичното, за връзката между човешкото и животинското развитие, занимават ума му по това време. Идеята, че човешката структура е само най-висшият етап на животното и че чрез тази по-съвършена степен на животното тя ражда моралния свят, е идея, заложена още в одата „Божественото“ от 1782 г. [112]

Човекът трябва да бъде благороден,
 Полезно и добро!
 Защото само това
 Различава го
 От всички същества,
 Тези, които познаваме.- - -
 След вечния, почетен,
 Основни закони
 Трябва ли всички ние
 Нашето съществуване
 Допълнете кръговете.

„Вечните, железни закони“ действат в човека точно както и в останалата част от организмовия свят; те постигат в него само съвършенство, чрез което той е способен да бъде „благороден, полезен и добър“.

Докато подобни идеи все повече се затвърждавали в съзнанието на Гьоте, Хердер работел върху своите „Идеи за философия на историята на човечеството“. Дватама обсъждали всички концепции в тази книга. Гьоте бил доволен от концепцията на Хердер за природата. Тя съвпадала с неговите собствени идеи. „Творчеството на Хердер прави вероятно първо да сме били растения и животни... Гьоте сега размишлява много замислено върху тези въпроси и всичко, което за първи път е минало през ума му, става изключително интересно“, пише фрау фон Щайн до Кнебел на 1 май 1784 г. Колко оправдано е да се правят изводи за идеите на Гьоте от тези на Хердер, се вижда от думите, отправени от Гьоте към Кнебел на 8 декември 1783 г.: „Хердер пише философия на историята, както можете да си представите, от нулата. Четохме първите глави заедно онзи ден; те са възхитителни.“ Изречения като следното са напълно в съответствие с мисленето на Гьоте: „Човечеството е великото сливане на нисши органични сили.“ „И така, можем да приемем четвъртото твърдение: *че човекът е междинно същество сред животните, напълно развитата форма, в която чертите на всички видове около него са събрани в най-финия си облик.*“

Подобни идеи обаче са несъвместими с възгледа на анатомите от онова време, че малката кост, намираща се в горната челюст на животните, междучелюстната кост, съдържаща горните резци, липсва при хората. Зьомеринг, един от най-важните анатоми на епохата, пише на Мерк на 8 октомври 1782 г.: „Бих искал да се консултирате с Блуменбах относно *ossis intermaxillaris*, която, при равни други условия, е единствената кост, притежавана от всички животни от маймуните нататък, включително орангутаните, но която *никога не се среща* при хората. Ако изключите тази кост, няма да ви липсва нищо, за да предотвратите прехвърлянето на всичко от хората към животните. Затова прилагам глава на сърна, за да ви убедя,

че тази *os intermaxillare* (както я нарича Блуменбах) или *os incisivum* (както я нарича Кампер) присъства дори при животни, които нямат резци в горната челюст.“ Това е било преобладаващото мнение по онова време. Дори известният Кампер, към когото Мерк и Гьоте са изпитвали най-дълбоко уважение, е споделял това мнение. Фактът, че междучелюстната кост при хората е слята с максиларните кости от двете страни, без да се вижда ясна граница при нормално оформен индивид, [114] доведе до това мнение. Ако учените бяха прави в това си мнение, би било невъзможно да се установи общ архетип за структурата на животинския и човешкия организми; щеше да се наложи да се предположи граница между двете форми. Хората не биха били създадени според архетипа, който е в основата и на животните. Гьоте трябваше да преодолее това препятствие пред своя мироглед. Той успява да го направи през пролетта на 1784 г. в сътрудничество с Лодер. Гьоте действа според общия си принцип, „че природата няма тайна, която да не разкрие пред очите на внимателния наблюдател“. Той открива, че границата между максиларната и междучелюстната кости наистина присъства в някои анормално оформени черепа. Той радостно съобщава за откритието на Хердер и фрау фон Щайн на 27 март. На Хердер пише: „Това също би трябвало да ви зарадва най-искрено, *защото е като ключов камък за човека*, не липсва, а е там! И как! *Представих си го и във връзка с цялото ви същество*, колко красиво ще бъде.“ И когато Гьоте изпраща трактата, който е написал по въпроса, на Кнебел през ноември 1784 г., той намеква за значението, което отдава на откритието за целия си мироглед, с думите: „Въздържах се да споделя на този етап резултата, за който Хердер вече намеква в идеите си, *а именно, че не може да се намери разлика между човек и животно в нищо единично*.“ Гьоте може да придобие увереност в своя възглед за природата едва след като погрешното схващане за фаталната малка костичка е било разсеяно. Той постепенно набира смелост да разшири идеите си за начина, по който природата, така да се каже, *игриво с основна форма, ражда многообразния живот*, [115] „към всички царства на

природата, към цялото ѝ царство.“ В този дух той пише на г-жа фон Щайн през 1786 г.

Разбирането на Гьоте за природата става още по-достъпно, след като той правилно дешифрира тази буква. „Дългият ми правопис ми помогна; сега всичко си идва на мястото и тихата ми радост е неизразима“, пише той на фрау фон Щайн на 15 май 1785 г. Сега той се смята за способен да напише кратък ботанически трактат за Кнебел. Пътуването, което предприема с Кнебел до Карлсбад през 1785 г., се превръща в официално учебно ботаническо пътуване. След завръщането си те изследват царствата на гъбите, мъховете, лишейте и водораслите с помощта на Линеи. На 9 ноември той информира фрау фон Щайн: „Продължавам да чета Линеи, защото трябва, нямам друга книга. Това със сигурност е най-добрият начин да се чете книга, такъв, който трябва да практикувам често, особено след като не ми се отдава лесно да завърша книга.“ Това обаче е предназначено предимно не за четене, а за преговор, и сега се оказва безценно за мен, тъй като вече съм обмислил повечето от точките сам.“ По време на тези изследвания, основната форма, от която природата развива всички разнообразни растителни структури, също започва да придобива отделни, макар и все още неясни, очертания в съзнанието му. В писмо до фрау фон Щайн от 9 юли 1786 г. той пише: „Това е осъзнаване на същностната форма, с която природата, така да се каже, винаги просто си играе и по този начин игриво създава многообразния живот.“ [116] През април и май 1786 г. Гьоте наблюдава чрез микроскоп по-нисшите организми, които се развиват в настойки от различни вещества (сърцевина от писанг, кактус, трюфели, зърна черен пипер, чай, бира и др.). Той внимателно записва процесите, които наблюдава в тези живи същества, и прави рисунки на тези органични форми (вж. научните трудове на Гьоте в изданието на Софиен, 2-ри раздел, том 7, стр. 289-309). От тези бележки може да се види също, че Гьоте *не* се стреми да се доближи до разбирането на живота чрез подобно наблюдение на по-нисши и по-прости организми. Съвсем очевидно е, че той вярва, че

може да схване съществените характеристики на жизнените процеси във висшите организми, точно както може и в по-нисшите. Той е на мнение, че същият вид закономерност се повтаря в инфузориите, която въображението възприема при кучето. Наблюдението чрез микроскоп разкрива само процеси, които в малък мащаб са това, което невъоръженото око вижда в голям мащаб. То предлага обогатяване на сетивния опит. Същността на живота се разкрива на *по-висш вид възприятие*, а не на педантично... изследване на процесите, достъпни за сетивата, до най-малките им компоненти. Гьоте се стреми да разпознае тази същност чрез наблюдение на висши растения и животни. Той несъмнено би търсил това знание по същия начин, дори ако анатомията на растенията и животните беше толкова напреднала по негово време, колкото е днес. Ако Гьоте беше успял да наблюдава клетките, от които е изградено растителното и животинското тяло, той би обяснил, че същата закономерност [117] е очевидна в тези елементарни органични форми, каквато може да се наблюдава и в сложните организми. Той би разбрал явленията в тези малки същества чрез същите идеи, с които е обяснил жизнените процеси на висшите организми.

Гьоте намира решението на загадката, която му е поставена от органичното формиране и трансформация, едва в Италия. На 3 септември той напуска Карлсбад, за да пътува на юг. В няколко, но значими изречения в своята „История на моите ботанически изследвания“ (Kürschner, том 33, стр. 61 и сл.) той описва мислите, които наблюдението на растителния свят е разпалило в него до момента в Сицилия, когато му просветва ясното разбиране за това как е възможно растителните форми, „въпреки волевата, родова и специфична упоритост, да са надарени с щастлива мобилност и гъвкавост, което им позволява да се адаптират, да се формират и трансформират според толкова много условия, действащи върху тях по целия свят“. По време на прекосяването на Алпите, в ботаническата градина на Падуга и на други места, „променливата природа на растителните форми“ му става очевидна. „Докато в по-ниско разположените райони клоните и

стъблата бяха по-силни и здрави, пъпките по-близо една до друга, а листата широки, по-високо в планините клоните и стъблата ставаха по-деликатни, пъпките се раздалечаваха, така че имаше по-голямо разстояние между възлите, а листата придобиваха по-копиевидна форма. Забелязах това при върба и тинтява и се убедих, че не са различни видове. Забелязах също по-дълги и по-тънки тръстики край езерото Валхензее, отколкото в низините“ (Италианско пътуване, 8 септември). [118] На 8 октомври той открива различни растения край морето във Венеция, в които взаимовръзката на органичното с неговата среда му става особено ясна. „Всички те са едновременно здрави и строги, сочни и жилави и е очевидно, че древната сол на песъчливата почва, но още повече соленият въздух, им придава тези качества; те са пълни със сок като водни растения, твърди и жилави са като планински растения; ако върховете на листата им са склонни към бодли, както при магарешките бодили, те са изключително остри и силни. Намерих такъв храст от листа; изглеждаше ми като нашия невинен подбел, но тук въоръжен с остри оръжия, а листът като кожа, както и семенните капсули и стъбла, всички дебели и богати“ (Италианско пътешествие). В ботаническата градина в Падуа идеята в съзнанието на Гьоте приема по-определена форма как е възможно да се развият всички растителни форми от *една* (Италианско пътешествие, 27 септември); през ноември той информира Кнебел: „По този начин, моята малка ботаника ме радва още повече в тези земи, където е у дома си по-весела, по-малко прекъсната растителност. Вече направих някои доста хубави, общи наблюдения, които също ще ви бъдат приятни в бъдеще.“ На 25 март 1787 г. той получава „добро просветление по ботанически теми“. Той моли Хердерн да му каже, че скоро ще работи с оригиналното растение. Той обаче се страхува, „че никой няма да иска да разпознае останалата част от растителния свят в него“ (Италианско пътешествие). На 7 април той отива в обществената градина с „твърдото, спокойно намерение да продължи поетичните си мечти“. Но преди да се усети, растителният свят го грабва като призрак. „Многото растения, които иначе бях свикнал да виждам само в вани [119] и саксии, всъщност през по-голямата част от годината само зад

стъклени прозорци, стоят тук щастливи и свежи под открито небе и тъй като изпълняват перфектно предназначението си, те стават по-ясни за нас. Пред лицето на толкова много нови и обновени форми, старата прищявка се върна към мен: *дали не бих могъл да открия първичното растение сред това множество? Сигурно трябва да има такова ! Как иначе щях да знам, че тази или онази форма е растение, ако не всички те са оформени по един модел?*“ Той се стреми да различи различните форми, но мислите му многократно се връщат към *единствения* архетип, който стои в основата на всички тях („Италианско пътуване“, 7 април 1787 г.). Гьоте води ботанически дневник, в който записва всичките си преживявания и размисли върху растителното царство по време на пътуванията си (вж. Софийско издание, 2-ри раздел, том 7, стр. 273 и сл.). Тези дневникови записи разкриват колко неуморно е ангажиран с търсенето на растителни образци, подходящи за илюстриране на законите на растежа и размножаването. Ако вярва, че е на следа на определен закон, той първо го формулира хипотетично, само за да бъде потвърден чрез по-нататъшни наблюдения. Той щателно отбелязва процесите на покълване, оплождане и растеж. Че листът е основният орган на растението и че формите на всички останали растителни органи се разбират най-добре, когато се разглеждат като трансформирани листа, му става все по-ясно. В дневника си той пише: „Хипотеза: Всичко е лист и чрез тази простота става възможно най-голямото разнообразие.“ И на 7 май той информира Хердер: „Освен това, трябва да ви призная , че съм много близо до тайната на размножаването и организацията на растенията и че това е най-простото нещо, което може да се представи. Под това небе човек може да направи най-красивите наблюдения. Открих главната точка, където се намира зародишът, съвсем ясно и без съмнение; вече виждам всичко останало в неговата цялост и само няколко точки трябва да бъдат изяснени. Първичното растение ще бъде най-чудното създание на света, за което самата природа би трябвало да ми завижда.“ С този модел и ключа към него човек може да измисли безкраен брой растения, които трябва да бъдат последователни, тоест: растения, които, дори и да не съществуват, биха

могли да съществуват и не са просто живописни или поетични сенки и илюзии, а притежават вътрешна истина и необходимост. Същият закон ще важи и за всички останали живи същества... „Напред и назад, растението винаги е само лист, толкова неразривно свързан с бъдещия зародиш, че човек не може да мисли за едното без другото. Да схванем подобна концепция, да я понесем, да я открием в природата, е задача, която ни поставя в мъчително сладко състояние“ (Италианско пътешествие).

*

Гьоте поема по път за обяснение на жизнените явления, който е напълно различен от обичайните за естествените учени. Тези учени са разделени на две групи. Има привърженици на жизнена сила, действаща в органичните същества, която, за разлика от други природни причини, представлява специална, по-висша форма на сила. Точно както съществува гравитация, химическо привличане и отблъскване, магнетизъм и т.н., трябва да има и жизнена сила, която да привежда веществата на организма в такова взаимодействие, че той да може да се поддържа, да расте, да се подхранва и да се размножава. Естествените учени, които поддържат тази гледна точка, казват: същите сили действат в организма, както и в останалата част от природата; но те не действат като в неодушевена машина. Те са сякаш заловени от жизнената сила и издигнати на по-високо ниво на активност. Противопоставят се на тези привърженици на тази гледна точка други естествени учени, които вярват, че в организмите не действа никаква специална жизнена сила. Те считат жизнените явления за сложни химични и физични процеси и се вкопчват в надеждата, че един ден ще бъде възможно да се обясни един организъм, като се сведат до неорганични сили, точно както може да бъде машината. Първият възглед се нарича витализъм, вторият - механизъм. Подходът на Гьоте е напълно различен и от двата. За него е очевидно, че в организма действа нещо различно от силите на неорганичната природа. Той не може да се присъедини към механичната концепция за жизнените явления. Нито пък търси специална жизнена сила,

за да обясни ефектите в организма. Той е убеден, че разбирането на жизнените процеси изисква възприятие, различно от това, чрез което се възприемат явленията на неорганичната природа. Всеки, който реши да приеме жизнена сила, със сигурност признава, че органичните ефекти не са механични, но в същото време му липсва способността да развие този друг вид възприятие [122], чрез което органичното би могло да стане разпознаваемо за тях. Концепцията за жизнена сила остава неясна и неопределена. По-скорошен поддръжник на витализма, Густав Бунге, заявява: „В най-малката клетка - там вече се крият всички мистерии на живота, а в изследването на най-малката клетка - ние вече сме достигнали границата с нашите настоящи инструменти“ („Витализъм и механизъм“, Лайпциг 1886, стр. 7). Напълно в съответствие с мисленето на Гьоте е да се отговори: Тази способност за възприятие, която разпознава само същността на неорганичните явления, е достигнала с наличните си инструменти границата, която трябва да бъде преодоляна, за да се схване живота. Тази способност за възприятие обаче никога няма да намери в своята сфера подходящи средства, за да обясни живота дори на най-малката клетка. Точно както окото е от съществено значение за възприемането на цветните явления, така и способността за директно възприемане на нещо свръхсетивно в сетивната област е от съществено значение за разбирането на живота. Тази свръхсетивна област винаги ще се изплъзва на онези, които насочват сетивата си само към органичните форми. Гьоте се стреми да оживи сетивното възприятие на растителните форми по по-висш начин и да си представи сетивната форма на свръхсетивно първично растение (вж. „История на моите ботанически изследвания“ в Kürschner, том 33, стр. 80). Виталистът се приютава в безсъдържателната концепция за жизнената сила, защото изобщо не може да види това, което *сетивата* му не могат да възприемат в организма. Гьоте вижда сетивното като проникнато от свръхсетивен елемент, точно както цветната повърхност е проникната от цвят. [123] Привържениците на механизма вярват, че един ден би могло да се окаже възможно изкуствено да се произвеждат живи вещества от

неорганични материали. Те казват, че неотдавна се е твърдело, че в организма има вещества, които не могат да възникнат изкуствено, а само чрез действието на жизнената сила. В момента вече е възможно изкуствено да се произвеждат някои от тези вещества в лаборатория. По същия начин, един ден би могло да се окаже възможно да се произведе жив протеин от въглеродна киселина, амоняк, вода и соли, който би бил основното вещество на най-простите организми. Тогава, вярват механистите, ще бъде неопровержимо доказано, че животът не е нищо повече от комбинация от неорганични процеси, а организъмът не е нищо повече от естествено възникваща машина.

От гледна точка на светогледа на Гьоте, отговорът е: механистите говорят за материята и силите по начин, който не е оправдан от никакъв опит. И хората са свикнали с този начин на говорене, че става много трудно да се противопоставят чистите твърдения на опита на тези понятия. Но нека разгледаме едно външно явление без предразсъдъци. Вземете количество вода с определена температура. Как знаем нещо за тази вода? Гледаме я и забелязваме, че тя заема пространство и е затворена в определени граници. Поставяме пръст или термометър и установяваме, че има определена степен на топлина. Натискаме повърхността ѝ и усещаме, че е течна. Това са твърдения, които сетивата правят за състоянието на водата. Сега загрейте водата. Тя ще заври и накрая ще се превърне в пара. Отново можем да получим знания за свойствата на тялото, парата, в която се е превърнала водата, чрез сетивното възприятие. Вместо да нагрива водата, тя може да бъде изложена на електрически ток при определени условия. Тя се трансформира в две вещества, водород и кислород. Природата на тези две вещества също може да се научи чрез сетивното възприятие. По този начин, във физическия свят, ние възприемаме състояния и едновременно с това наблюдаваме, че тези състояния се трансформират в други при определени условия. Сетивата предоставят информация за тези състояния. Когато говорим за нещо различно от трансформирани състояния, ние вече не се

ограничаваме до чистия факт, а добавяме към него понятие. Ако кажем, че кислородът и водородът, които са се развили от водата чрез електрическия ток, вече са се съдържали във водата, само че толкова тясно свързани, че тяхната независимост е била незабележима, тогава сме добавили понятие към възприятието, чрез което обясняваме възникването на двете вещества от едното. И ако отидем по-далеч и твърдим, че кислородът и водородът са вещества, което правим чрез имената, които им даваме, тогава също сме добавили понятие към това, което се възприема. Защото *всъщност* в пространството, заето от кислорода, може да се възприеме само сума от състояния. Към тези състояния се добавя веществото, към което те би трябвало да се прилепват. Това, което човек мисли, че вече присъства във водата [125] - материалът - е мисъл, добавена към съдържанието на възприятието. Когато водородът и кислородът се комбинират, за да образуват вода чрез химичен процес, може да се наблюдава, че една сума от състояния преминава в друга. Когато се каже: две прости вещества са се комбинирали, за да образуват съединение, се прави опит за концептуална интерпретация на съдържанието на наблюдението. Идеята за „вещество“ не извлича съдържанието си от възприятието, а от мисълта. Подобно нещо важи и за „сила“, както за „вещество“. Вижда се камък да пада на Земята. Какво е съдържанието на възприятието? Сума от сетивни впечатления, състояния, които се случват на последователни места. Човек се стреми да обясни тази промяна в сетивния свят и казва: Земята привлича камъка. Тя притежава „сила“, чрез която го принуждава към себе си. За пореден път нашият ум е добавил понятие към фактическата ситуация и му е дал съдържание, което не произтича от възприятието. Ние не възприемаме вещества и сили, а по-скоро състояния и техните преходи едно в друго. Обясняваме *тези* промени в състоянията, като добавяме понятия към нашите възприятия.

Да предположим, че съществува същество, което може да възприема кислород и водород, но не и вода. Ако комбинираме кислород и водород, за

да образуваме вода пред очите на такова същество, състоянията, които то възприема в двете вещества, биха изчезнали в нищото. Ако след това му опишем състоянията, които възприемаме във водата, [126] то не би могло да си създаде никаква представа за тях. Това доказва, че в перцептивното съдържание на кислорода няма нищо, от което да може да се изведе перцептивното съдържание на водата. Едно нещо се състои от две или повече други; тоест, две или повече перцептивни съдържания са трансформирани в едно, което е кохерентно, но напълно ново по отношение на първото.

Какво би се постигнало тогава, ако беше възможно изкуствено да се комбинират въглеродна киселина, амоняк, вода и соли в живо протеиново вещество в лаборатория? Човек би знаел, че перцептивното съдържание на многото различни вещества може да се комбинира в *едно единствено* перцептивно съдържание. Но това перцептивно съдържание не може да бъде изведено от останалите. Състоянието на живия протеин може да се наблюдава само в самия протеин, а не да се развива от състоянията на въглеродна киселина, амоняк, вода и соли. В един организъм човек има нещо съвсем различно от неорганичните компоненти, от които той може да бъде изграден. Сензорното перцептивно съдържание се трансформира в сетивно-свръхсетивно съдържание по време на образуването на живото същество. И всеки, който няма способността да формира сетивно-свръхсетивни понятия, не може да знае нищо за същността на един организъм, точно както някой не би могъл да научи нищо за водата, ако сетивното възприятие за нея му беше недостъпно.

*

Целта на Гьоте в изследванията си върху растителното и животинското царство е била [127] да представи покълването, растежа, трансформацията на органите, храненето и размножаването като сетивно-свръхсетивен процес. Той наблюдава, че този сетивно-свръхсетивен процес е един и същ

по *принцип* за всички растения и че приема различни форми само във външния си *вид* . Гьоте успява да установи същото и за животинското царство. След като човек развие идеята за сетивно-свръхсетивния архетип на растението , той ще я открие отново във всички отделни растителни форми. Разнообразието произтича от факта, че това, което е едно и също по принцип, може да съществува в различни форми в света на възприятието. Отделният организъм се състои от органи, които могат да бъдат проследени до основен орган. Основният орган на растението е листът с възела, от който се развива. Този орган приема различни форми във външния си вид: котиледон, лист, чашелистче, венчелистче и т.н. „Независимо дали растението пониква, цъфти или дава плод, винаги само *тези същи органи* , в многобройни функции и често променени форми, изпълняват диктата на природата.“

*

За да получи пълна картина на архетипното растение, Гьоте е трябвало да проследи формите като цяло, които основният орган претърпява в хода на растежа на растението от поникването до узряването на семето. В началото на своето развитие цялата растителна форма почива в семето. В това отношение архетипното растение е приело форма, чрез която, така да се каже, прикрива идеалното си съдържание във външния си вид. [128] Просто казано, силата е дремела в семето; зараждащ се модел.

То лежеше, затворено в себе си, превито под завивката,
Лист, корен и разсад, само наполовина оформени и безцветни
По този начин сушенето запазва спокойния живот на зърното.
Одеяло, устремено нагоре, уповаващо се на мека влага,
И веднага се издига от заобикалящата нощ.
(Кожухар, том 33, стр. 105)

От семето растението развива първите си органи, котиледоните, след като е оставило „покривалата си повече или по-малко в земята“ и е закотвило „корена в земята“. И сега, с напредването на растежа, издънка следва издънка; възел след възел се натрупват един над друг и на всеки възел има лист. Листата се появяват в различни форми. Долните са все още прости, горните - многократно назъбени, нарязани, съставени от няколко листенца. На този етап от развитието си първичното растение разпространява своето сетивно-свръхсетивно съдържание в пространството като външна сетивна проява. Гьоте си представя, че листата дължат своето прогресивно развитие и усъвършенстване на светлината и въздуха. „Ако открием, че котиледоните, образувани в запечатаната семенна обвивка, са просто пълни, така да се каже, със суров сок, почти изцяло неорганизирани или само грубо, тогава листата на растенията, които растат под вода, ни се струват по-грубо организирани от други, изложени на открито; Да, дори един и същ растителен вид развива по-гладки и по-малко изтънчени листа, когато расте на ниски, [129] влажни места, докато когато е преместен на по-голяма надморска височина, той произвежда груби, окосмени, по-фино развити листа.“ (Kürschner, том 33, стр. 25 и сл.) Във втората епоха на растеж растението отново свива в по-тясно пространство това, което преди това е разпростряло.

Сега то провежда сока по-умерено, свивайки съдовете,
 И веднага формата разкрива по-деликатни ефекти.
 В тишина, устремът на стремящите се ръбове се оттегля,
 И реброто на стъблото става по-пълноценно оформено.
 Но по-нежното стъбло се издига бързо и безлистно,
 И едно чудно творение привлича зрителя.
 Пръстените в кръг сега стоят, преброени и без
 Число, по-малкото листо до подобното.
 Притисната около оста, приютяващата чаша решава,
 То освобождава цветни корони в най-висшата си форма.

В чашката формата на растението се свива; във венчето тя отново се разширява. Сега следва следващото свиване на тичинките и плодника, органите за размножаване. Формиращата сила на растението се е развила в предходните периоди на растеж в един единствен орган като издънка, за да повтори основната структура. На този етап на свиване същата сила се разпределя между два органа. Разделените части се стремят да се съберат отново. Това се случва в процеса на оплождане. Мъжкият прашец, присъстващ в тичинката, се обединява с женското вещество, съдържащо се в плодника; и така се образува зародишът на ново растение. [130] Гьоте нарича оплождането духовна анастомоза и го вижда просто като друга форма на процеса, който протича в развитието от един възел към друг. „Във всички тела, които наричаме живи, наблюдаваме силата да произвеждат свой собствен вид. Когато възприемаме тази сила като разделена, ние я обозначаваме с имената на двата пола.“ (Издание на Софиен, 2-ри раздел, том 6, стр. 361.) От възел на възел растението произвежда свой собствен вид. Защото възелът и листът са простата форма на първичното растение. В тази форма производството се нарича растеж. Ако репродуктивната сила е разпределена между два органа, се говори за два пола. По този начин Гьоте вярвал, че е сближил понятията за растеж и размножаване. В етапа на образуване на плода растението достига окончателното си разширение; в семето то изглежда отново свито. В тези шест стъпки природата завършва цикъл на развитие на растението и започва целия процес наново. В семето Гьоте вижда само друга форма на окото, което се развива върху листата. Страничните клони, които се разгръщат от очите, са цели растения, които вместо да растат в земята, стоят върху майчино растение. Идеята за основния орган, който се трансформира стъпка по стъпка, като по „духовна стълба“, от семе до плод, е концепцията за първичното растение. Сякаш за да демонстрира трансформативния капацитет на основния орган за сетивно възприятие, природата, при определени условия, позволява на даден етап да се развие различен орган, вместо този, който би трябвало да възникне според редовния процес на растеж. При двойните макове, например,

венчелистчетата се появяват [131] там, където е трябвало да се развият тичинките. Органът, който е бил *предназначен да бъде* тичинка, се е превърнал във венчелистче. Органът, който има специфична форма в нормалния ход на развитието на растението, съдържа възможността да приеме друга форма.

Като илюстрация на идеята си за първичното растение, Гьоте разглежда *Bryophyllum calicinum*, обикновения шафранов млечен фий, растителен вид, дошъл от Молукските острови до Калкута и оттам до Европа. От прорезите в сочните листа на това растение се развиват пресни фиданки, които след отделяне се превръщат в цели растения. Гьоте вижда в този процес *живо и сетивно* представяне, че по същество в листа се намира цяло растение (вж. забележките на Гьоте за *Bryophyllum calicinum* в изданието на *Sophien*, 2-ри раздел, том VI, стр. 336 и сл.).

Всеки, който култивира в себе си концепцията за архетипното растение и я поддържа толкова флуидна, че да може да го мисли във всички възможни форми, които неговата същност позволява, може да я използва, за да обясни всички форми в растителното царство. Той ще разбере развитието на отделното растение; но също така ще открие, че всички полове, видове и разновидности се формират според този архетип. Гьоте развива тази гледна точка в Италия и я излага в труда си от 1790 г. „Опит за обяснение на метаморфозата на растенията“.

*

Гьоте също постига напредък в развитието на идеите си за човешкия организъм, докато е в Италия. На 20 януари той пише на Кнебел: „Аз съм доста добре подготвен за анатомия и придобих знания за човешкото тяло до известна степен, не без трудност. Тук човек постоянно се ръководи от вечното съзерцание на статуи, но по по-висш начин. В нашата медико-хирургична анатомия става въпрос само за познаване на частта и дори един оскъден мускул може да служи за тази цел. В Рим обаче частите са

безполезни, ако не притежават и благородна, красива форма. В голямата болница „Сан Спирито“ е приготвено много красиво мускулесто тяло в полза на художниците по такъв начин, че красотата му е изумителна. То наистина би могло да бъде сбъркано с измъчен полубог, с Марсий. Така, следвайки инструкциите на древните, скелетът не се изучава като изкуствено сглобена маса от кости, а по-скоро заедно с връзките, които му придават живот и движение.“ Дори след завръщането си от Италия Гьоте усърдно се занимава с анатомични изследвания. Той бил подтикнат да разбере законите, управляващи формирането на животинските форми, точно както е успял да направи с тези на растенията. Той бил убеден, че единството на животинския организъм се основава и на основен орган, който може да приема различни форми във външния си вид. Ако идеята за основния орган остане скрита, той изглежда неоформен. Тогава той представлява по-простите органи на животното; ако идеята обхване материята по такъв начин, че я направи напълно подобна на себе си, тогава възникват по-висши, по-изтънчени органи. Това, което е налично в по-простите органи според идеята, се разкрива външно във висшите. Гьоте не успял да улови закономерността на цялата животинска форма в една единствена концепция, както е постигнал за растителната форма. Той открил закона за формирането само за една част от тази форма - за гръбначния мозък и мозъка с костите, които обграждат тези органи. В мозъка той вижда по-високо развитие на гръбначния мозък. Той смятал всеки нервен център на ганглиите за мозък, който е закърнял на по-нисък етап. (Вж. издание на *Sophien*, 2-ри раздел, том 8, стр. 360.) И той интерпретира черепните кости, обхващащи мозъка, като трансформации на прешлените, които обгръщат гръбначния мозък. Той вече беше осъзнал по-рано, че задните черепни кости (тилната кост, задната и предната клиновидни кости) трябва да се разглеждат като три трансформирани прешлена; той твърди същото за предните черепни кости, когато през 1790 г. открива овчи череп върху дюните на Лидо, който се е счупил толкова перфектно, че три прешлена в трансформирана форма сякаш

присъстват веднага и чувствено в палатинната кост, горната челюст и междупрешления диск.

Анатомията на животните все още не е била достатъчно напреднала по времето на Гьоте, за да може той да цитира същество, което всъщност притежава прешлени вместо развити черепни кости, демонстрирайки по този начин в сетивен образ това, което съществува само концептуално при напълно развитите животни. Изследванията на Карл Гегенбауер, публикувани през 1872 г., правят възможно идентифицирането на такава животинска форма. Примитивните риби, или селахиите, имат черепни кости и мозък, които ясно се оказват крайните сегменти на гръбначния стълб и гръбначния мозък. Въпреки това, въз основа на откритията при тези животни [134], по-голям брой прешлени (поне девет) изглежда са били включени в образуването на главата, отколкото Гьоте е предполагал. Тази грешка относно броя на прешлените, както и фактът, че в ембрионално състояние черепът на висшите животни не показва следи от състав от части, подобни на прешлени, а по-скоро се развива от прост хрущялен мехур, е използвана, за да се оспори валидността на идеята на Гьоте за трансформацията на гръбначния мозък и гръбначния стълб. Признава се, че черепът произхожда от прешлени. Отрича се обаче, че черепните кости, във формата, в която се появяват при висшите животни, са трансформирани прешлени. Твърди се, че е станало пълно сливане на прешлените в хрущялна капсула, при което оригиналната структура на прешлените е изчезнала напълно. От тази хрущялна капсула след това са се развили костните форми, наблюдавани при висшите животни. Тези форми не са се образували според архетипа на прешлена, а по-скоро според функциите, които е трябвало да изпълняват в развитата глава. Следователно, ако някой търси обяснение за която и да е форма на черепна кост, не бива да пита: как един прешлен се е трансформирал, за да се превърне в черепна кост; а по-скоро какви условия са довели до отделянето на тази или онази костна форма от простата хрущялна капсула? Вярата е, че новите форми са се развили според нови

закони за формиране, след като оригиналната форма на прешлените се е сляла в безструктурна капсула. Противоречие между това виждане и това на Гьоте може да се открие само от гледна точка на фактическия фанатизъм [135]. Това, което вече не е възприемаемо за сетивата в хрущялната капсула на черепа, прешленната структура, въпреки това присъства в нея по своята *същност* и се появява отново, щом условията за това са изпълнени. В хрущялната черепна капсула идеята за основния прешленен орган е скрита в сетивната материя; в напълно развитите черепни кости тя се появява отново във външната си проява.

*

Гьоте се надявал, че законите, управляващи развитието на другите части на животинския организъм, ще му се разкрият по същия начин, както тези на мозъка, гръбначния мозък и околните органи. На 30 април 1790 г. той кара фрау фон Калб да информира Хердерн за откритието, което е направил в Лидо, че е *„придвигил цяла формула по-близо до разбирането на животинската форма и нейните различни трансформации* , и то по най-странна случайност“ (Гьоте до фрау фон Калб). Той вярвал, че е толкова близо до целта си, че възнамерявал да завърши трактат за развитието на животните през същата година, в която му е донесла откритието, произведение, което може да се постави редом до „Метаморфозата на растенията“. (Кореспонденция с Кнебел, стр. 98.) В Силезия, където пътува през юли 1790 г., той се занимава със сравнителна анатомия и започва да пише есе „За формата на животните“. (Издание на Софиен, 2-ри раздел, том 8, стр. 261 и сл.) Гьоте не успява да се придвижи от щастливата си отправна точка до законите, управляващи формирането на цялата животинска форма. Колкото и опити да прави да открие типа животинска форма, нищо аналогично на идеята за архетипа на растението [136] не се получава. Той сравнява животните помежду си и с хората и се стреми да получи *обща картина* за животинската структура, според която, като модел, природата формира отделните форми. Тази обща картина за животинския тип не е живо

представяне, което според основните закони на формирането на животните е изпълнено със съдържание и по този начин, така да се каже, пресъздава архетипа на животното в природата. Тя е просто обща концепция, абстрахирана от отделни явления. Тя установява общите черти в многообразните животински форми; но не съдържа законите, управляващи животинността.

Всички членове са формирани според вечните закони,
И най-редката форма тайно запазва оригиналния образ.
(Стихотворение „Метаморфозата на животните“)

Гьоте не е успял да развие единна концепция за това как този архетип, чрез закономерно преобразуване на основен елемент, еволюира в многочастната първична форма на животинския организъм. Както есето му „Формата на животните“, така и „Очерк на сравнителна анатомия, започвайки от остеологията“, написан в Йена през 1795 г., и по-късната му, по-подробна форма „Лекции върху първите три глави на Очерка на общо въведение в сравнителната анатомия“ (1796 г.), съдържат само указания как животните трябва да бъдат полезно сравнявани, за да се получи обща схема, според която творческата сила „поражда и развива органични природи“ – норма, според която „описанията трябва да се разработват“ и към която, „чрез изваждането им от формата на различните животни, трябва да се проследят най-разнообразните форми“ (вж. гореспоменатите „Лекции“). С растенията обаче Гьоте демонстрира как първичната форма, чрез последователни модификации, закономерно се развива в съвършената органична форма.

Въпреки че не е успял да проследи творческата сила на природата в нейната формираща и преобразуваща мощ чрез различните части на животинския организъм, Гьоте все пак успява да идентифицира отделни закони, към които природата се придържа при формирането на животинските форми, които, запазвайки общата норма, се различават по външен вид. Той си представя, че природата няма способността да променя общата картина по свое

желание. Ако тя развие една част от дадена форма до особено съвършена степен, това може да се случи само за сметка на друга. Всички части, които могат да се срещат във всяко животно, се съдържат в първичния организъм. Във всяка отделна животинска форма една част е напълно развита, друга само е посочена; една е особено съвършено развита, друга може би изобщо не е възприемаема за сетивата. В последния случай Гьоте е убеден, че във всяко животно това, което не е *видимо в него от общия тип*, въпреки това присъства *в идеята* .

И така, виждате ли някакво конкретно предимство в едно същество?

Някак си е било дадено, така че просто попитайте веднага, къде страда?

Липса другаде и търсене с любознателен дух.

Веднага ще откриете ключа към цялото образование, [138]

Защото по този начин никое животно с всичките си зъби няма горната

Да ограда бор, да носи рог на челото си,

И затова лъвовете са рогати от вечната майка

Напълно невъзможно за формиране и би предложило цялата сила:

Защото няма достатъчно маса, за да образува редовете зъби

Да се засадят напълно, а също и да отгледат рога и рога.

(„Метаморфозата на животните“)

В първичния организъм всички части са напълно развити и поддържат баланс; разнообразието на индивида произтича от факта, че силата на развитието се фокусира върху една част, докато друга изобщо не се развива или се развива само рудиментарен начин във външния си вид. Този закон на животинския организъм е известен днес като корелация или компенсация на органите.

Според него Гьоте схваща целия растителен свят в първичното растение, а целия животински свят - в първичното животно. От тази идея възниква въпросът: как е възможно в един случай да възникват тези специфични растителни или животински форми, а в друг - други? При какви условия първичното животно се превръща в риба? При какви условия в птица? В науката Гьоте среща начин за обяснение на структурата на организмите, който намира за отвратителен. Привържениците на този начин на мислене питат за всеки орган: каква е целта на живото същество, в което се намира? Такъв въпрос се основава на общата идея, че божествен създател или природа е дала на всяко същество специфична цел в живота и след това му е дала такава структура, че то да може да изпълни тази цел. Гьоте намира такъв въпрос също толкова абсурден, колкото например въпроса: с каква цел се движи еластична топка, когато бъде ударена от друга? Обяснение на движението може да се даде само чрез откриване на закона, според който топката е била задвижена от удар или някаква друга причина. Човек не пита: каква е целта на движението на сферата, а по-скоро: откъде произлиза тя? По подобен начин, според Гьоте, човек не бива да пита: защо бикът има рога, а по-скоро: *как* може да има рога? По какви закони първичното животно се появява в бика като рогата форма? Гьоте е търсил идеята за първичното растение и първичното животно, за да намери в тях обяснителните причини за разнообразието от органични форми. Първичното растение е творческият елемент в растителния свят. Ако човек иска да обясни един-единствен растителен вид, трябва да покаже как този творчески елемент действа в този конкретен случай. Идеята, че едно органично същество дължи формата си не на силите, действащи и формиращи се в него, а че тя му е наложена отвън за определени цели, се струва на Гьоте направо отблъскваща. Той пише: „Наскоро, в една досадно апостолско-капуцинска декламация на Цюрихския пророк, открих безсмислените думи: „*Всичко, което има живот, живее чрез нещо извън себе си.*“ Или нещо подобно.“ „Някой обърнат в езичниците може да запише това и геният няма да го дърпа за ръкава, когато бъде преработено.“ („Италианско пътуване“, 5 октомври 1787 г.) Гьоте схваща

органичното битие като малък свят, който съществува сам по себе си и се формира според собствените си закони. [140] „Идеята, че живото същество е създадено навън за определени цели и че формата му е определена от преднамерена първична сила, ни е възпирала в продължение на няколко века във философското разглеждане на природните неща и все още ни възпира, въпреки че някои хора яростно са оспорвали тази идея и са посочвали препятствията, които тя ни поставя на пътя... Това е, ако може да се каже така, тривиална идея, която, както всички тривиални неща, е тривиална именно защото е удобна и достатъчна за човешката природа като цяло.“ (Издание на Софиен, 2-ри раздел, том 7, стр. 217 и сл.) Със сигурност е удобно да се каже: създателят, създавайки органичен вид, е основал творението на определена целенасочена идея и следователно му е дал специфична форма. Гьоте обаче не иска да обясни природата, основавайки се на намеренията на някое същество извън природата, а по-скоро на законите на формирането, присъщи на самата природа. Единична органична форма възниква, когато първично растение или животно, в даден случай, си придаде специфична форма. Тази форма трябва да бъде такава, че формата да може да живее и в условията, в които съществува. „...съществуването на същество, което наричаме риба, е възможно само при условие на елемент, който наричаме вода...“ (Издание на Софиен, 2-ри раздел, том 7, стр. 221.) Ако Гьоте иска да разбере кои закони на формиране произвеждат специфична органична форма, той се фокусира върху своя първичен организъм. В него се крие силата да се реализира в най-разнообразни външни форми. За да обясни рибата, Гьоте би изследвал кои формиращи сили използва първичното животно [141], за да създаде от всички форми, които теоретично се намират в него, именно рибната форма. Ако първичното животно се реализираше при определени условия във форма, в която не би могло да живее, то би загинало. Органичната форма може да се *поддържа* при определени условия на живот само ако е адаптирана към тях.

По този начин формата на животното определя неговия начин на живот.

И начинът на живот влияе на всички форми.

Мощно завръщане. Това ясно демонстрира структурираното образование.

Кое е склонно да се променя поради външно действащи същества („Метаморфозата на животните“)

се запазват в рамките на определен елемент от живота, са обусловени от природата на този елемент. Ако една органична форма премине от един елемент от живота към друг, тя би трябвало да се промени съответно. Това може да се случи в определени случаи, защото основният първичен организъм има способността да се реализира в безброй форми. Според Гьоте обаче трансформацията на една форма в друга не трябва да се разбира като външни условия, които директно преоформят формата, а по-скоро като катализатор, чрез който се трансформира вътрешната същност. Променените условия на живот *стимулират* органичната форма да се преоформи по определен начин според вътрешни закони. Външните влияния действат косвено, а не директно, върху живите същества. Безброй форми на живот се съдържат в първичното растение и първичното животно по отношение на тяхната същност; тези, които възникват в действително съществуване, са тези, върху които външните влияния действат като стимули. [142] Идеята, че един растителен или животински вид се трансформира в друг с течение на времето при определени условия, е напълно оправдана в рамките на възгледа на Гьоте за природата. Гьоте си представя, че силата, която създава нов индивид в репродуктивния процес, е просто трансформация на същата сила, която също така осъществява прогресивната трансформация на органите по време на растежа. Размножаването е растеж отвъд индивида. Точно както основният орган претърпява поредица от промени по време на растежа, които са по същество едни и същи, така и трансформация на външната форма може да настъпи по

време на размножаването, като същевременно се запази идеалният архетип. Ако съществуваше оригинална форма на организъм, неговите потомци биха могли, в продължение на дълги периоди от време, постепенно да се трансформират в многообразните форми, които в момента населяват земята. Идеята за действителна кръвна връзка между всички органични форми произтича от фундаменталните възгледи на Гьоте. Той би могъл да я изрази в съвършената ѝ форма веднага след като е заченал идеите си за първичното животно и първичното растение. Но когато докосва тази идея, той се изразява предпазливо, дори неясно. В есето „Опит за обща теория на сравнението“, което вероятно датира не след дълго след „Метаморфозата на растенията“, той пише: „И колко е достойно за природата, че тя винаги трябва да използва едни и същи средства, за да създаде и подхранва едно същество! Така човек ще продължи точно по тези пътища и точно както първоначално е разглеждал неорганизираните, неопределени елементи като носители на неорганизирани същества, сега ще издигне перспективата си и отново ще разглежда организирания свят като връзка от много елементи.“ Цялото растително царство, например, отново ще ни се яви като огромно море, което е също толкова необходимо за условното съществуване на насекомите, колкото световният океан и реките са за условното съществуване на рибите. Ще видим, че огромен брой живи същества се раждат и подхранват в този океан от растения; всъщност, в крайна сметка ще разглеждаме целия животински свят отново като просто един велик елемент, където една раса, *ако не се появи*, въпреки това се поддържа върху и чрез друга. По-недвусмислено е следното изречение от „Лекции върху първите три глави на очертаванията на общо въведение в сравнителната анатомия“ (1796): „Ето какво бихме могли да постигнем, без да имаме официално обучение, като твърдим: че всички по-съвършени органични природи, сред които виждаме риби, земноводни, птици, бозайници и начело на последните, хората, са формирани според един-единствен архетип, който варира повече или по-малко само в постоянните си части *и все още непрекъснато се развива и трансформира чрез размножаване.*“

Предпазливостта на Гьоте относно идеята за трансформация е разбираема. Концепцията не е била чужда на епохата, в която той е развивал идеите си. Тя обаче е била развита в най-крайната си форма. „Времето по онова време“, пише Гьоте през 1807 г. (вж. Kürschner, том 33, стр. 15), „беше по-мрачно, отколкото човек може да си представи сега. Например, твърдеше се, че удобното ходене на четири крака зависи единствено от човешките способности и че мечките, ако могат да стоят изправени известно време, биха могли да станат хора. Дръзкият Дидро [144] дори се осмели да направи някои предложения за това как да се създадат фавни с кози крака, така че в ливреи да могат да бъдат представени на великите и богатите като специален символ на статус и отличие.“ Гьоте не искаше да има нищо общо с такива смътни представи . Той се интересуваше от разбиране на основните закони на живота. Стана му ясно, че формите на живите същества не са твърди и непроменливи, а по-скоро са в състояние на постоянна трансформация. Липсваха му наблюдателните инструменти, за да определи точно как се развива тази трансформация. Само изследванията на Дарвин и проникателните размисли на Хекел хвърлят известна светлина върху действителните взаимовръзки между отделните органични форми. От гледна точка на светогледа на Гьоте, човек може да се съгласи с твърденията на дарвинизма само доколкото те се отнасят до действителното възникване на един органичен вид от друг. Идеите на Гьоте обаче проникват по-дълбоко в същността на органичното, отколкото съвременния дарвинизъм. Последният вярва, че може да се справи без вътрешните движещи сили, присъщи на органичното, което Гьоте схваща през призмата на сетивно-свръхсетивното. Всъщност той дори отрича на Гьоте легитимността, основана на неговите собствени предпоставки, да говори за *истинска* трансформация на органи и организми. Юл. Сакс отхвърля идеите на Гьоте, заявявайки, че той пренася „абстракцията, извършена от интелекта, върху самия обект, като му приписва метаморфоза, която по същество се е случила само в нашето понятие“. Според това виждане Гьоте не е направил нищо повече от това да обедини листата, чашелистчетата, венчелистчетата и т.н. под общо понятие и да ги

обозначи с името „лист“. „Въпросът би бил съвсем различен, разбира се, ако... ни беше позволено да предположим, че при предците на растителната форма, която имаме пред себе си, тичинките са били обикновени листа и т.н.“ (Сакс, „История на ботаниката“ 1875, стр. 169). Този възглед произтича от фанатизъм към фактите, който не може да схване, че идеите принадлежат на нещата също толкова обективно, колкото и това, което може да се възприеме със сетивата. Гьоте вярва, че може да се говори за трансформацията на един орган в друг само ако и двата съдържат нещо общо освен външния си вид. Това е сензорно-свърхсензорната форма. Тичинката на растителна форма, която имаме, може да се опише като трансформиран лист на нейните предци само ако същата сензорно-свърхсензорна форма съществува и в двете. Ако това не е така и тичинката просто се развива в растителната форма, която имаме, на същото място, където се е развил лист при предците, тогава нищо не се е трансформирало; по-скоро един орган е заел мястото на друг. Зоологът Оскар Шмит пита: „Какво, според гледната точка на Гьоте, трябва да се трансформира? Със сигурност не архетипът“ („Дали Гьоте е бил дарвинист?“ Грац 1871, стр. 22). Разбира се, архетипът не се трансформира, защото е един и същ във всички форми. Но именно защото остава една и съща, външните форми могат да бъдат различни и въпреки това да представляват единно цяло. Ако човек не би могъл да разпознае един и същ идеален архетип в две различно развити форми, тогава не би могла да се предположи връзка между тях. Само чрез концепцията [146] за идеалния архетип може да се свърже истинският смисъл с твърдението, че органичните форми възникват една от друга чрез трансформация. Всеки, който не се издигне до тази концепция, остава заседнал в рамките на чистите факти. Законите на органичното развитие се крият в нея. Точно както трите основни закона на *Кеплер* правят процесите в Слънчевата система разбираеми, така и идеалните архетипи на Гьоте правят разбираеми формите на органичната природа.

Кант, който отрича способността на човешкия ум идеално да проникне в цяло, чрез което се определя многообразие от явления, нарича „дръзко приключение на разума“, когато някой се опитва да обясни отделните форми на органичния свят от един-единствен първичен организъм. За него хората са способни само да обобщят многообразието от отделни явления в обща концепция, чрез която разбирането формира образ на единство. Този образ обаче съществува само в човешкия ум и няма нищо общо с творческата сила, чрез която единството действително поражда многообразието от себе си. „Дръзкото приключение на разума“ би се състояло в предположението, че земята първо поражда от утробата си прости организми с по-малко целенасочено развитие, които след това раждат по-целенасочени форми. И че освен това от тях се развиват още по-висши форми, чак до най-съвършените живи същества. Дори ако някой направи такова предположение, твърди Кант, той би могъл само да постулира преднамерена творческа сила, която е дала такъв тласък на развитието [147], че всичките ѝ отделни части се развиват целенасочено. Човешките същества възприемат множество разнообразни организми; и тъй като не могат да проникнат в тях, за да видят как те си придават форма, адаптирана към жизнената стихия, в която се развиват, те трябва да си представят, че са устроени отвън така, че да могат да живеят в дадените им условия. Гьоте си приписва способността да разпознава как природата създава индивида от цялото, външното от вътрешното. Това, което Кант нарича „приключение на разума“, той следователно възнамерява смело да предприеме (вж. есето „Интуитивно разсъждение“, Кюршнер, том 33, стр. 115 и сл.). Ако нямахме друго доказателство, че Гьоте признава идеята за кръвна връзка между всички органични форми в посочените тук граници за оправдана, би трябвало да я изведем от това съждение за „Приключението на разума“ на Кант.

*

Запазен, схематичен „Чернова на морфология“ подсказва, че Гьоте е планирал да изобрази специфичните форми, в техните етапи, които неговите

архетипни растения и животни приемат в основните форми на живите същества (вж. изданието на Софиен, раздел 6, стр. 321). Той искал първо да опише същността на органичното, каквато му е осенила в размислите му за животните и растенията. След това, „започвайки от една точка“, той възнамерявал да покаже как първичното органично същество се развива, от една страна, в разнообразния растителен свят, а от друга, в множеството животински форми, как специфичните форми на червеи, насекоми, висши животни и формата на човека могат да бъдат изведени от общия архетип. Той искал също да хвърли светлина върху физиономията и френологията. Гьоте си поставил за задача да изобрази външната форма във връзка с вътрешните интелектуални способности. Той е бил подтикнат да следва органичния стремеж към развитие, който се проявява в по-нисшите организми в прост външен вид, в стремежа си да се реализира постепенно във все по-съвършени форми, докато не си придаде форма в човека, която го прави подходящ да бъде създател на интелектуални продукти.

Този план на Гьоте никога не е реализиран, точно както друг, за който отправна точка е фрагментът „Предварителни работи по физиология на растенията“ (вж. Софиенско издание, 2-ри раздел, том 6, стр. 286 и сл.). Гьоте искал да покаже как всички отделни клонове на естествената наука – естествена история, естествена философия, анатомия, химия, зоономия и физиология – трябва да работят заедно, за да бъдат използвани от по-висш начин на възприятие за обяснение на формите и процесите на живите същества. Той искал да създаде нова наука, обща морфология на организмите, „не по отношение на нейния предмет, защото това е известно, а по отношение на нейния подход и метод, които трябва да придадат на самата доктрина нейната собствена форма и също така да ѝ определят мястото ѝ спрямо другите науки...“ Това, което анатомията, естествената история, естествената философия, химията, зоономията и физиологията представят като отделни природни закони, трябва да бъде възприето от живата концепция за органичното и поставено на по-високо ниво, точно както

самото живо същество приема отделните природни процеси в кръга [149] на своето формиране и ги поставя на по-високо ниво на дейност.

Гьоте стигнал до идеите, които го водили през лабиринта от живи форми, по свой собствен път. Преобладаващите възгледи за важни аспекти на природните явления противоречали на общия му мироглед. Следователно, той трябвало да развие свои собствени идеи за такива области, които били в съответствие с неговата природа. Той обаче бил убеден, че няма нищо ново под слънцето и че човек „напълно възможно е да намери загатнати в традициите за това, което самият той възприема“. Поради тази причина той споделил трактата си върху „Метаморфозата на растенията“ с учени приятели и ги помолил да го информират дали вече е написано или предадено нещо по темата. Той бил доволен, че Фридрих Август *Волф* насочил вниманието му към един „отличен предвестник“ - Каспар Фридрих *Волф* . Гьоте се запознал с „Theoria generationis“ на Волф, публикувана през 1759 г. Но именно в този предвестник можем да наблюдаваме как някой може да има правилен поглед върху фактите и въпреки това да не стигне до пълната представа за органичното образуване, ако не е способен да схване сетивно -*свръхсетивната форма* на живота чрез способност за възприятие, по-висша от сетивното възприятие. Волф е отличен наблюдател. Той се стреми да разбере началото на живота чрез микроскопски изследвания. Разпознава трансформирани листа в чашката, венчето, тичинките, плодника и семето. Но той отдава тази трансформация на постепенен спад [150] на жизнената сила, която би трябвало да намалява с по-дългата вегетация, за да изчезне накрая напълно. За него чашката, венчето и т.н. следователно са несъвършено развитие на листата. Волф се явява като противник на Халер, който защитава теорията за преформацията или гнездото. Според тази теория всички компоненти на един напълно развит организъм би трябвало вече да са предварително оформени в ембриона, в същата форма и подредба, както в напълно развития организъм. Следователно развитието на един организъм е просто разгръщане на това, което вече съществува.

Волф приема само това, което е видял със собствените си очи. И тъй като гнездото на живо същество не може да бъде открито дори чрез най-внимателните наблюдения, той смята развитието за истинско ново образуване. Според него формата на органично същество все още не е налице в ембриона. Гьоте споделя това мнение относно външния вид. Той също отхвърля теорията на Халер за вложеното развитие. За Гьоте организмът наистина е предварително оформен в ембриона, но не във външния си вид, *а по-скоро в концептуалната си форма*. Той също смята външния вид за ново образуване. Но обвинява Волф, че не възприема нищо с ума си там, където не вижда нищо с физическите си очи. Волф няма представа, че нещо може да съществува в концептуалната си форма, дори ако не се проявява външно. „Следователно, той винаги се стреми да проникне до началото на формирането на живота чрез микроскопски изследвания и по този начин да проследи органичните ембриони от най-ранната им поява до тяхното развитие. Колкото и превъзходен да е този метод [151], чрез който е постигнал толкова много, този отличен човек въпреки това не е взел предвид, че има разлика между виждане и виждане, че очите на ума трябва да работят в постоянен, жив съюз с очите на тялото, защото в противен случай човек рискува да види и въпреки това да пропусне същината. – При растителната метаморфоза той е виждал един и същ орган постоянно да се свива и свива; но не е виждал, че това свиване се редува с разширяване. Виждал е, че той намалява обема си и не е забелязал, че едновременно с това се подобрява и затова, абсурдно, е отдал пътя към завършването на влошаване“ (Kürschner, том 33, стр. 107 и сл.).

*

До края на живота си Гьоте поддържа лична и писмена кореспонденция с множество учени в областта на естествените науки. Той наблюдава с най-жив интерес напредъка на науката за живите същества; с удоволствие вижда как в тази област на знанието начини на мислене се утвърждават, доближаващи се до неговия, и как неговата теория за метаморфозата е

призната и плодотворно прилагана от отделни изследователи. През 1817 г. той започва да събира трудовете си и да ги публикува в списание, което основава, озаглавено „Върху морфологията“. Въпреки всичко това, той никога повече не получава възможност да развие по-нататък идеите си за органичното образуване чрез собствени наблюдения или размисли. Само два пъти е вдъхновен да се занимава по-задълбочено с подобни идеи. И в двата случая е пленен от научни явления, в които намира потвърждение на мислите си. Едното са лекциите, изнесени от К. Ф. [152] Ф. Марциус върху „вертикалната и спирална тенденция на растителността“ на срещите на учени в областта на естествените науки през 1828 и 1829 г., откъси от които са публикувани в списание „Изида“; другият е научен спор във Френската академия, избухнал през 1830 г. между Жофроа дьо Сен Илер и Кювие.

Марциус е схващал растежа на растенията като управляван от две тенденции: едната, стремяща се във вертикална посока, която доминира корена и стъблото; и другата, която кара листата, цветовете и другите части на растението да се въртят спираловидно и да се свързват с вертикалните органи. Гьоте възприема тези идеи и ги свързва с концепцията си за метаморфоза. Той написва дълго есе („Kürschner“, том 33), в което събира всички свои наблюдения върху растителния свят, които сякаш сочат към съществуването на тези две тенденции. Той вярва, че трябва да включи тези тенденции в идеята си за метаморфоза. „Трябваше да приемем, че в растителността преобладава обща спирална тенденция, чрез която, във връзка с вертикалното стремление, цялата структура, всяко образуване на растенията се осъществява съгласно закона за метаморфозата.“ Гьоте интерпретира наличието на спирални съдове в отделните растителни органи като доказателство, че спиралната тенденция фундаментално управлява растителния живот. „Нищо не е по-съвместимо с природата от това, че тя осъществява това, което възнамерява като цяло, чрез най-индивидуалните детайли.“ „Представете си през лятото кол, забит в градинската пръст, върху който лоза (повеица) се вие нагоре отдолу , като жизненият ѝ растеж е

здро̀во закрепен. Представете си лозата и колчето, и двете една̀кво живи, издигащи се от един корен, редуващи се взаимно да се произвеждат и по този начин неумо̀лимо напредват. Който може да превърне тази гледка във вътрешно видение, ще открие, че концепцията е много по-лесна за разбиране. Увивното растение търси извъ̀н себе си това, което би тря̀бвало да си даде, а не може.“ Гьоте използва същата аналогия в писмо до граф Щернберг на 5 март 1832 г. и добавя думите: „Разбира се, тази аналогия не е на̀пълно точна, защото в началото увивното растение е тря̀бвало да се вие около издигащия се ствол в едва доловими кръгове.“ Но колкото повече се е приближавало до върха , толкова по-бързо е тря̀бвало да се завърти спиралата, за да се събере най-накрая (при цъфтежа) в кръг върху диск, подобно на танца, при който в младостта човек често се е озовавал притиснат гърди до гърди, сърце до сърце, с най-милите деца, дори против волята си. „Простете ми тези антропоморфизми.“ *Фердинанд Кон* отбелязва по този пасаж: „Ако само Гьоте беше доживял да види Дарвин! ... как би се радвал на човека, който чрез строго индуктивен метод е знаел как да намери ясни и убедителни доказателства за идеите си...“ Дарвин твърди, че е в състояние да покаже, че почти всички растителни органи по време на растежа си имат склонност към спирални движения, които той нарича циркуммутация.

През септември 1830 г. Гьоте разглежда спора между двамата естествоизпитатели Кювие и Жофроа дьо Сен Илер в есе; той продължава това есе през март 1832 г. Обсебеният от фактите Кювие се е изказал пред Френската академия през февруари [154] и март 1830 г. срещу аргументите на Жофроа дьо Сен Илер, който според Гьоте е постигнал „висок, идеалистичен начин на мислене“. Кювие е бил майстор в разграничаването на отделните органични форми. Жофроа се е стремил да търси анало̀гии в тези форми и да докаже, че организацията на животните е „подчинена на общ план, модифициран само тук-там, от който може да се изведе тяхната диференциация“. Той се е стремил да разпознае близостта на законите и е

бил убеден, че индивидът може постепенно да се развие от цялото. Гьоте е смятал Жофроа за сродна душа; На 2 август 1830 г. той изразява това на Екерман с думите: „Сега Жофроа дьо Сен Илер също е решително на наша страна, а с него и всички негови изтъкнати ученици и последователи във Франция. Това събитие е от наистина невероятна стойност за мен и аз с право се радвам на окончателната победа на кауза, на която съм посветил живота си и която е също, и може би най-важното, моя собствена.“ Жофроа използва начин на мислене, който е и на Гьоте; той се стреми да схване идеята за единство в своя опит с чувствено разнообразното. Кювие се придържа към разнообразното, към индивида, защото идеята не му се разкрива веднага в неговото съзерцание. Жофроа има правилно разбиране за връзката между чувственото и идеята; Кювие не го прави. Следователно, той описва всеобхватния принцип на Жофроа като самонадеяно, дори го обявява за подчинен. Може да се наблюдава, особено при естествените учени, че те говорят пренебрежително за нещо „просто“ идеално, нещо замислено. Те нямат [155] орган за идеала и следователно не познават неговите сфери на влияние. Гьоте, благодарение на притежаването на този орган в особено съвършена форма, е бил отведен от общия си мироглед към дълбоките си прозрения за същността на живота. Способността му да позволява на очите на ума да работят в постоянен, жив съюз с очите на тялото му е позволила да възприеме единната сетивно-свърхсетивна същност, която протича през органичното развитие, и да разпознае тази същност дори там, където един орган се развива от друг, прикривайки и отричайки своето родство и сходство с предходния чрез трансформация и променяйки се както в своето определяне, така и във формирането си до такава степен, че не може да се осъществи сравнение с предходния, основано на външни характеристики. (Вж. есето за Йоахим Юнгиус, Кюршнер, том 33.) Виждането с очите на тялото предава познанието за сетивното и материалното; виждането с духовните очи води до възприемане на процесите в човешкото съзнание, до наблюдение на света на мислите, чувствата и волята; Живият съюз между духовното и физическото око дава

възможност за разпознаване на органичното, което като сетивно-свръхсетивна стихия се намира по средата между чисто сетивното и чисто духовното.

Изучаването на света на цветовете

Феномените на цветния свят

[159] Гьоте е непрекъснато вдъхновен от чувството, че „най-великите произведения на изкуството са създадени от хората според *истински и естествени* закони“, за да търси тези истински и естествени закони на художественото творчество. Той е убеден, че ефектът на едно произведение на изкуството трябва да се основава на факта, че от него произтича естествен закон. Той иска да разпознае този закон. Исква да знае защо най-великите произведения на изкуството са и най-велики произведения на природата. За него става ясно, че гърците са действали според същите закони, по които протича природата, когато са развили „от човешката форма сферата на божественото творение“ (Италианско пътуване, 28 януари 1787 г.). Той иска да види как природата осъществява това творение, за да може да го разбере в произведенията на изкуството. Гьоте описва как постепенно е успял в Италия да получи представа за естествения закон на художественото творчество (вж. „Изповед на автора“, Kürschner, том 36). „За щастие, успях да се придържам към някои максими, наследени от поезията, доказани ми чрез вътрешно чувство и дълга практика, така че ми стана трудно, но не и невъзможно, постепенно да категоризирам изкуството като

цяло, без да го фрагментирам, и да осъзная неговите различни, ярко преплетени елементи, чрез непрекъснато наблюдение на природата и изкуството, чрез оживен и ефективен разговор с повече или по-малко проникателни ценители и чрез постоянно взаимодействие с повече или по-малко практични или интелектуални творци.“ Само един елемент [160] отказва да му разкрие природните закони, по които действа в произведението на изкуството: цветът. Няколко картини са „замислени и композирани в негово присъствие, частите са внимателно изучени по отношение на тяхното положение и форма“. Художниците могат да му дадат отчет за своя композиционен подход. Но щом разговорът се насочи към цвета, всичко сякаш зависи от произвол. Никой не знае каква връзка съществува между цвета и светлината и сянката, както и между отделните цветове. Гьоте не можеше да проумее защо жълтото създава топло и комфортно впечатление, синьото предизвиква усещане за студ или защо жълтото и червеникаво-синьото заедно създават хармоничен ефект. Той осъзна, че първо трябва да се запознае със законите, управляващи цветовете *в природата*, за да може след това да проникне в тайните на цвета.

Нито концепциите относно физическата природа на цветните явления, които Гьоте все още помнеше от студентските си години, нито физическите сборници, с които се консултираше, се оказаха плодотворни за неговата цел. „Като всички останали, аз бях убеден, че всички цветове се съдържат в светлината; никога не ми бяха казвали друго и никога не бях намерил и най-малката причина да се съмнявам в това, защото няхах по-нататъшен интерес към въпроса“ („Изповед на автора“, Kürschner, том 3, 6/z). Но когато започна да се интересува, той откри, че не може да извлече нищо от този възглед, което да служи на целта му. Създателят на този възглед, който Гьоте установи, че е разпространен сред естествените учени и който все още заема същата позиция днес, е Нютон. Той твърди, че [161] бялата светлина, както се излъчва от слънцето, е съставена от цветна светлина. Цветовете

възникват от отделянето на отделните компоненти от бялата светлина. Ако слънчевата светлина навлезе в тъмна стая през малък кръгъл отвор и се фокусира върху бял екран, разположен перпендикулярно на посоката на входящата светлина, се получава бяло изображение на слънцето. Ако между отвора и екрана се постави стъклена призма, през която преминава светлината, белият, кръгъл образ на слънцето се променя. То изглежда изместено, удължено и оцветено. Това изображение се нарича слънчев спектър. Ако призмата е разположена така, че горните части на светлината да имат по-къс път в стъклото от долната част, цветното изображение се измества надолу. Горният ръб на изображението е червен, долният виолетов; червеното преминава в жълто надолу, виолетовото в синьо нагоре; средната част на изображението е като цяло бяла. Само на определено разстояние между екрана и призмата бялото в центъра изчезва напълно; цялото изображение изглежда оцветено, отгоре надолу в следната последователност: червено, оранжево, жълто, зелено, светлосиньо, индиго, виолетово. От този експеримент Нютон и неговите последователи стигат до заключението, че цветовете първоначално са се съдържали в бялата светлина, но са били смесени. Призмата ги разделя един от друг. Те имат свойството да се отклоняват, т.е. да се пречупват, в различна степен от посоката си, когато преминават през прозрачен обект. Червената светлина се пречупва най-малко, виолетовата - най-много. Според реда на пречупването им, те се появяват в спектъра. [162] Ако човек гледа тясна лента хартия на черен фон през призмата, тя също изглежда отклонена. Тя е едновременно по-широка и оцветена по краищата си. Горният ръб изглежда виолетов, долният червен; и тук виолетовото преминава в синьо, червеното в жълто; средата е обикновено бяла. Само на определено разстояние на призмата от лентата лентата изглежда изцяло оцветена. Зеленото отново се появява в средата. И тук се казва, че бялото на лентата хартия се разлага на цветните си компоненти. Нютонианците предлагат просто обяснение защо всички цветове се появяват само на определено разстояние между екрана или лентата и призмата, докато центърът иначе е

бял. Те казват, че в центъра по-силно пречупената светлина от горната част на изображението съвпада с по-слабо пречупената светлина от долната част и се смесва, за да образува бяло. Цветовете се появяват само по краищата, защото нито по-силно пречупена светлина отгоре може да попадне в най-слабо пречупените области, нито пък по-слабо пречупена светлина отдолу може да попадне в най-силно пречупените области.

Това е гледната точка, от която Гьоте не може да извлече нищо полезно за целите си. Затова той иска сам да наблюдава явленията. Обръща се към придворен съветник Бютнер в Йена, който му дава назаем апарата, с който може да проведе необходимите експерименти. Първоначално е зает с друга работа и по настояване на Бютнер възнамерява да върне апарата. Преди това обаче той взема призма, за да погледне през нея напълно варосана стена. Очаква тя да изглежда оцветена в различни нюанси. Но тя си остава бяла. 1[63] Само там, където бялото се среща с тъмното, се появяват цветовете. Решетките на прозорците се появяват в най-ярките цветове. От тези наблюдения Гьоте вярва, че може да различи, че Нютоновата гледна точка е погрешна, че цветовете не се съдържат в бялата светлина. Границата, тъмното, трябва да има нещо общо с произхода на цветовете. Той продължава експериментите. Изследват се бели повърхности на черен фон и черни повърхности на бял фон. Постепенно той си формира собствено мнение. Бял диск на черен фон изглежда изкривен, когато се гледа през призма. Гьоте предполага, че горните части на диска се изместват върху съседното черно на фона, докато този фон се простира върху долните части на диска. Поглеждайки през призмата, горната част на диска разкрива черния фон сякаш през бял воал. Долната част на диска сякаш проблясва през наслагвания мрак. Отгоре светлина е наслагвана върху тъмно; отдолу - тъмно върху светло. Горният ръб изглежда син, а долният - жълт. Синьото преминава във виолетово към черното; жълтото в червено към долния ръб. При отдалечаване на призмата от наблюдавания диск, цветните ръбове се разширяват: синьото надолу, жълтото нагоре. На достатъчно разстояние

жълтото отдолу се припокрива със синьото отгоре; това припокриване създава зелено в центъра. За да потвърди тази гледна точка, Гьоте разглежда черен диск на бял фон през призмата. Сега тъмно изображение се пропуска върху светло изображение отгоре и светло изображение върху тъмно изображение отдолу. Жълтото се появява отгоре, а синьото отдолу. [164] Тъй като краищата се разширяват чрез отдалечаване на призмата от диска, долният син цвят, който постепенно преминава във виолетово към центъра, се пропуска върху горния жълт, който постепенно придобива червеникав оттенък с разширяването си. В центъра се появява прасковен цвят. Гьоте разсъждава: това, което е вярно за белия диск, трябва да е вярно и за черния. „Ако светлината се разтваря в толкова много цветове там... тогава тъмнината тук също трябва да се счита за разтворена в цветове.“ („Изповед на автора“, Кюршнер, том 36/2.) След това Гьоте споделя своите наблюдения и резервите си относно Нютоновата теория с физик, когото познава. Физикът обявява резервите за неоснователни. Той извежда цветните краища и бялото в центъра, както и прехода му в зелено, от наблюдавания обект на подходящо разстояние, в съответствие с теорията на Нютон. Други естествени учени, на които Гьоте представя въпроса, реагират по подобен начин. Той продължава наблюденията сам, за което би се радвал на помощта на знаещи експерти. Той има голяма призма, сглобена от огледални дискове, която напълва с чиста вода. Тъй като забелязал, че стъклениите призми, чието напречно сечение е равноностранен триъгълник, често са пречка за наблюдателя поради силното разширяване на цветния вид, той накарал голямата си призма да получи напречно сечение на равнобедрен триъгълник, чийто най-малък ъгъл е само от петнадесет до двадесет градуса. Гьоте нарекъл експериментите, които били проведени по такъв начин, че окото гледало обект през призмата, *субективни*. Те се появявали за окото, но не били фиксирани във външния свят. [165] Той искал да добави обективни към тях. За тази цел използвал водната призма. Светлината преминава през призма, а зад призмата цветното изображение се улавя на екран. След това Гьоте позволява на слънчевата светлина да

преминава през отвори в изрязани парчета картон. Това създава осветено пространство, оградено от всички страни с тъмнина. Тази ограничена маса светлина преминава през призмата и се отклонява от първоначалната си посока от нея. Ако екран се държи срещу светлината, излизаща от призмата, върху него се появява изображение, обикновено оцветено в горния и долния ръб. Ако призмата е позиционирана така, че напречното ѝ сечение се стеснява отгоре надолу, горният ръб на изображението е син, а долният - жълт. Синьото преминава във виолетово към тъмното пространство и в светлосиньо към светлия център; жълтото преминава в червено към тъмнината. И при това явление Гьоте извежда цветния вид от границата. Отгоре ярката маса светлина свети в тъмното пространство; тя осветява тъмна област, която по този начин изглежда синя. Отдолу тъмното пространство свети в масата светлина; той потъмнява светла област и я прави да изглежда жълта. Чрез отдалечаване на екрана от призмата, цветните ръбове се разширяват и жълтото се приближава до синьото. Когато синята светлина свети в жълтото, зеленото се появява в центъра на изображението, ако екранът е достатъчно далеч от призмата. Гьоте визуализира блясъка на светлината в тъмнината и на тъмнината в светлината, като създава фин облак от бял прах по линията, където масата светлина преминава през тъмното пространство, който той произвежда с помощта на фин, сух прах за коса [166]. „Повече или по-малко цветното явление след това се улавя от белите атоми и се представя на окото в цялата му ширина и дължина.“ (Теория на цветовете, Дидактическа част ~ 326.) Гьоте намира възгледа си, който е придобил от субективните явления, потвърден от обективните. Цветовете се получават от взаимодействието на светлината и тъмнината. Призмата служи само за наслагване на светлината и тъмнината.

*

След провеждането на тези експерименти, Гьоте не можел да възприеме Нютоновата гледна точка като своя. Опитът му с нея бил подобен на опита

му с теорията за капсулирането на Халер. Точно както Халер схваща напълно развития организъм като вече съдържащ се в ембриона си с всичките му части, така и нютонианците вярвали, че цветовете, които се появяват при определени условия в светлината, вече се съдържат в него. Той можел да използва същите думи срещу това убеждение, които бил използвал срещу теорията за капсулирането: че тя „почива на чисто екстрасензорно въображение, на предположението, че човек вярва, че може да мисли, но никога не може да си представи в сетивния свят“. (Вж. есето за К. Фр. Волф, Кюршнер, том 33.) За него цветовете са нови образувания, които се развиват в светлината, а не същности, които просто се развиват от светлината. Поради своя „идеалистичен начин на мислене“ той трябвало да отхвърли Нютоновата гледна точка. Тази гледна точка не признава същността на идеала. Тя признава само това, което действително съществува. Това, което съществува по същия начин като сетивно възприемаемото. И където не може да докаже действителност чрез сетивата, [167] я приема хипотетично. Тъй като цветовете се развиват в светлината и следователно, *според идеята*, вече трябва да се съдържат в нея, то вярва, че те наистина действително, материално се съдържат в нея и са просто изведени от призмата и тъмната граница. Гьоте знае, че идеята е действена в света на сетивата; следователно, той не поставя нещо, което съществува като идея, в сферата на действителното. В неорганичната природа идеалното е действено точно както в органичната природа, само че не като сетивно-свръхсетивна форма. Външният му вид е изцяло материален, само чувствен. То не прониква в чувственото; не го одухотворява. Процесите на неорганичната природа протичат по закони и тези закони се представят на наблюдателя като идея. Ако човек възприема бяла светлина на едно място в пространството и цветове на друго, като и двете произхождат от едно и също място, тогава съществува закономерна връзка между двете възприятия, която може да се схване като идея. Ако обаче някой въплъти тази идея и я проектира в пространството като нещо действително, нещо, което се движи от обекта на едното възприятие към

обекта на другото, тогава това произтича от груб, сетивен начин на представяне. Именно този груб сетивен аспект отблъсква Гьоте от Нютоновата интуиция. Именно идеята насочва един неорганичен процес към друг, а не действително нещо, което мигрира от едното към другото.

Светогледът на Гьоте може да разпознае само два източника за всички знания за неорганичните природни процеси: това, което е възприемаемо от сетивата в тези процеси, и *идеалните* връзки на възприемаемото, [168] които се разкриват на мисълта. Идеалните връзки в сетивния свят не са от един и същи вид. Има такива, които са очевидни веднага, когато сетивните възприятия се случват едно до друго или едно след друго, и други, които могат да бъдат разбрани само когато се проследят до тези от първия вид. В явлението, което се представя на окото, когато гледа нещо тъмно през нещо светло и възприема синьо, Гьоте вярва, че разпознава връзка от първия вид между светлина, тъмнина и цвят. Същото е вярно, когато нещо светло, гледано през нещо тъмно, произвежда жълто. Периферните явления на спектъра разкриват връзка, която става ясна чрез пряко наблюдение. Спектърът, който показва седем цвята в последователност от червено до виолетово, може да бъде разбран само като се види как други условия се добавят към тези, които пораждаат периферните явления. Простите периферни явления са се комбинирали в спектъра, за да образуват сложно явление, което може да бъде разбрано само като се изведе от фундаменталните явления. Това, което се явява в своята чистота на наблюдателя в основното явление, изглежда нечисто и модифицирано в сложното поради добавените условия. Простите факти вече не са непосредствено разпознаваеми. Затова Гьоте се стреми да сведе всички сложни явления до простите, чисти. В това свеждане той вижда обяснение на неорганичната природа. Той не отива отвъд чистото явление. В него се разкрива идеална връзка на сетивните възприятия, която обяснява сама себе си [169]. Гьоте нарича чистото явление първично явление. Той смята за умерена спекулация да се мисли по-нататък за първичното явление.

„Магнитът е първично явление, което човек може да изрече само за да го обясни.“ (Изказвания в проза, Кюршнер, том 36.) Сложно явление се обяснява, когато се покаже как то е изградено от първични явления.

Съвременното естествознание постъпва по различен начин от Гьоте. То се стреми да проследи процесите в сетивния свят до движенията на най-малките части на тялото и използва същите закони, за да обясни тези движения, както използва, за да разбере движенията, които видимо се случват в пространството. Обяснението на тези видими движения е задача на механиката. Когато се наблюдава движението на едно тяло, механиката пита: Чрез каква сила е било приведено в движение? Какво разстояние изминава за дадено време? Каква е формата на линията, по която се движи и т.н. Тя се стреми да представи математически зависимости между силата, изминатото разстояние и формата на пътя. Сега естествознанието казва: Червената светлина може да се проследи до трептящо движение на най-малките части на тялото, което се разпространява в пространството. Това движение се разбира чрез прилагане към него на законите, извлечени от механиката. Науката за неорганичната природа смята за своя цел постепенно да премине напълно към *приложната механика*.

Съвременната физика изследва броя на трептенията за единица време, които съответстват на специфично качество на цвета. От броя на трептенията, съответстващи на червеното [170], и тези, съответстващи на виолетовото, тя се стреми да определи физическата връзка между двата цвята. Качественият аспект изчезва от нейния поглед; тя разглежда само пространствените и времевите измерения на процесите. Гьоте пита: Каква връзка съществува между червеното и виолетовото, ако се пренебрегнат пространствените и времевите и се вземат предвид само качествените аспекти на цветовете? Подходът на Гьоте предполага, че качественото наистина присъства във външния свят и образува неразривно цяло с времевото и пространственото. Съвременната физика, от друга страна, трябва да изхожда от фундаменталната предпоставка, че във външния свят

съществуват само количествени, безсветлинни и безцветни процеси на движение и че всичко качествено възниква само като ефект на количественото върху сетивния и интелектуален организъм. Ако това предположение беше правилно, тогава закономерните връзки на качествено не биха могли да се търсят във външния свят; те би трябвало да се изведат от природата на сетивните органи, нервната система и въображението. Тогава качествените елементи на процесите не биха били предмет на физическо изследване, а по-скоро на физиологично и психологическо изследване. Съвременната естествена наука изхожда от тази предпоставка. Според нейната гледна точка, организмът превежда един двигателен процес в усещане за червено, друг – за виолетово, според структурата на очите, зрителния нерв и мозъка си. Следователно, всичко външно за света на цветовете се обяснява, след като човек разбере връзката между двигателните процеси, чрез които се определя този свят. [171]

Доказателство за тази гледна точка се търси в следното наблюдение. Зрителният нерв възприема всяко външно впечатление като усещане за светлина. Не само светлина, но и удар или натиск върху окото, разтягане на ретината по време на бързо движение на очите, електрически ток, преминаващ през главата: всички те произвеждат усещане за светлина. Друго сетиво възприема същите неща по различен начин. Удар, натиск, разтягане и електрически ток, когато стимулират кожата, произвеждат тактилни усещания. Електричеството стимулира усещане за слух в ухото и усещане за вкус на езика. От това се заключава, че сетивното съдържание, което възниква в организма чрез външно влияние, е различно от външния процес, който го причинява. Червеният цвят не се възприема от организма, защото е свързан със съответен процес на движение в пространството, а защото окото, зрителният нерв и мозъкът на организма са така оборудвани, че да превърнат безцветния процес на движение в цвят. Законът, изразен тук, е наречен закон за специфичните сетивни енергии от физиолога Йоханес Мюлер, който го формулира за първи път.

Цитираното по-горе наблюдение доказва само, че чувствителният и интелектуално надарен организъм може да преведе най-разнообразните впечатления на езика на сетивата, върху които са насочени. То обаче не доказва, че съдържанието на всяко сетивно възприятие съществува единствено в организма. Напрежението на зрителния нерв произвежда неопределено, изцяло общо възбуждане, което не съдържа нищо, което да кара съдържанието му да се проектира в пространството. Усещането, което възниква от действително впечатление от светлина [172], е неразривно свързано по съдържание с пространствената и времева област, която му съответства. Движението на тялото и неговият цвят са по абсолютно същия начин перцептивно съдържание. Когато човек си представи движението изолирано, той се абстрахира от това, което друго възприема за тялото. Подобно на движението, всички други механични и математически понятия са извлечени от перцептивния свят. Математиката и механиката произтичат от факта, че част от съдържанието на перцептивния свят е изолирано и се разглежда изолирано. В действителност няма обекти или процеси, чието съдържание се изчерпва, след като човек е схванал това, което може да се изрази чрез математика и механика. Всичко математическо и механично е свързано с цвят, топлина и други качества. Ако физиката изисква от нас да приемем, че възприятието за цвят съответства на вибрации в пространството, характеризиращи се с много малка степен и много висока скорост, тогава тези движения могат да бъдат възприети само аналогично на движенията, които видимо се случват в пространството. Тоест, ако физическият свят се възприема като движещ се до най-малките си елементи, тогава той трябва да бъде представен и като надарен с цвят, топлина и други свойства до най-малките си елементи. Всеки, който разбира цветовете, топлината, звуците и т.н. като качества, които като ефекти на външни процеси съществуват само в рамките на въображаемия организъм, трябва също да локализира всичко математическо и механично, свързано с тези качества, в тази вътрешност. Но тогава нищо не остава за външния им свят. Червеното, което виждам, и светлинните вибрации [173], които физикът

идентифицира като съответстващи на това червено, са всъщност единство, което само абстрагиращият ум може да раздели. Вибрациите в пространството, които съответстват на качеството „червено“, бих видял като движение, ако окото ми беше организирано така. Но бих имал впечатлението за червения цвят, свързан с движението.

Съвременната естествена наука поставя в пространството една нереална абстракция, вибриращ субстрат, лишен от всякакви сетивни качества, и се чуди защо не може да разбере какво би могло да накара въображаемия организъм, снабден с нервна система и мозък, да преведе тези безразлични движения в цветния сетивен свят, пропит от топлина и звук. Следователно Дю Боа-Реймон приема, че поради непреодолима граница на своето разбиране, човечеството никога няма да разбере как фактът, че „вкусвам сладост, усещам миризма на рози, чувам музика на орган, виждам червено“, е свързан със специфични движения на миниатюрни части на тялото в мозъка, които от своя страна се задействат от вибрациите на безвкусните, безмирисните, беззвучните и безцветни елементи на външния физически свят. „Напълно и завинаги неразбираемо е как редица въглеродни, водородни, азотни, кислородни и др. атоми не трябва да са безразлични към това как лежат и се движат, как лежат и се движат и как лежат и се движат в бъдеще.“ („Граници на естественото познание“, Лайпциг 1882, стр. 5.33 и сл.) Тук обаче няма абсолютно никакво ограничение на знанието. Където редица атоми се движат в пространството, задължително [174] присъства и определено качество (например червено). И обратно, където се появява червено, движението трябва да е налице. Само абстрактното мислене може да отдели едното от другото. Който мисли за движението като отделено от останалата част от съдържанието на процеса, към който принадлежи движението, не може да преоткрие прехода от едното към другото.

Само това, което е движение в даден процес, може да бъде изведено от движението; това, което принадлежи към качествената област на цвета и светлината, може да бъде проследено само до подобен качествен елемент

в същата област. Механиката свежда сложните движения до прости, които са непосредствено разбираеми. Теорията на цветовете трябва да сведе сложните цветови явления до прости, които могат да бъдат разбрани по същия начин. Простият процес на движение е също толкова първичен феномен, колкото и появата на жълтия цвят от взаимодействието на светлината и тъмнината. Гьоте е знаел какво могат да допринесат механичните първични явления за обяснение на неорганичната природа. Това, което не е механично във физическия свят, той е проследил до първични явления, които не са механични по природа. Гьоте е обвинен, че отхвърля механичния възглед за природата и се ограничава единствено до наблюдението и съпоставянето на сетивното и възприемаемото. (Виж например Харнак в книгата му „Гьоте в епохата на неговото завършване“, стр. 12.) Дю Боа-Реймон установява („Гьоте и безкрайност“, Лайпциг 1883, стр. 29): „Теоретизирането на Гьоте се ограничава до това да позволи на други явления да възникнат от едно първично явление, както той го нарича, подобно на това как един мъгляв образ следва друг [175], без никаква очевидна причинно-следствена връзка. *Концепцията за механична причинно-следствена връзка е нещо, което на Гьоте напълно липсва.*“ Но какво прави механиката, освен да позволи на сложни процеси да възникнат от прости първични явления? Гьоте е направил точно същото в областта на цвета, което механикът прави в областта на движението. Тъй като Гьоте не е вярвал, че всички процеси в неорганичната природа са чисто механични, концепцията за механична причинно-следствена връзка му е била отказана. Всеки, който прави това, само демонстрира собствената си грешка относно значението на механичната причинно-следствена връзка във физическия свят. Гьоте остава в качествената област на светлината и цвета; той оставя количествените, механични аспекти, които могат да бъдат изразени математически, на други. Той „се е стремил да държи теорията на цветовете напълно отделена от математиката, въпреки че ясно се очертават някои точки, където помощта на измерването би била желателна... Но този недостатък може да се окаже и предимство, тъй като сега може да се

превърне в задача на изобретателния математик сам да открие къде теорията на цветовете изисква неговата помощ и как той може да допринесе за завършването на тази част от естествената философия.“ (§ 727 от дидактическата част на Теорията на цветовете.) Качествените елементи на зрителното чувство – светлина, тъмнина и цветовете – първо трябва да бъдат разбрани в собствения им контекст, проследени до първичните явления; след това, на по-високо ниво на мислене, може да се изследва каква връзка съществува между тези връзки и количествените, механично-математическите аспекти на света на светлината и цветовете. [176] Гьоте иска да проследи връзките в рамките на качествените аспекти на света на цветовете до най-простите елементи в същия строг смисъл, както математикът или механикът правят в съответната си област. „Вниманието да свързваме само най-близкото нещо с най-близкото нещо или по-скоро да извеждаме най-близкото нещо от най-близкото нещо е нещо, което трябва да научим от математиците и дори когато не използваме никакви изчисления, винаги трябва да действаме така, сякаш сме *отговорни пред най-строгия геометрик*.“ „Защото всъщност математическият метод, който поради своята обмисленост и чистота веднага разкрива всеки скок в твърдението, а доказателствата му всъщност са само сложни уточнения, е, че това, което е представено във връзка, вече е съществувало в простите си части и в цялата си последователност, е било изследвано в целия си обхват и е било правилно и неопровержимо открито при всички условия.“ („Експериментът като посредник между субекта и обекта“, Kürschner, том 34).

*

Гьоте извежда обяснителните принципи за явленията директно от сферата на наблюдението. Той показва как явленията са взаимосвързани в наблюдаемия свят. Той отхвърля всякакви концепции, които се простират отвъд сферата на наблюдението, като основание за разбиране на природата. Всички обяснителни подходи, които надхвърлят полето на опита, като се позовават на фактори за обяснение на природата, които по своята

същност са ненаблюдаеми, противоречат на светогледа на Гьоте. Един такъв обяснителен подход е този, който търси същността на светлината в светеща субстанция [177], която като такава не може да бъде възприета, а може да бъде наблюдавана само в начина си на действие като светлина. Към тази категория принадлежи и преобладаващото обяснение в съвременната естествена наука, според което процесите на движение в света на светлината не се осъществяват от възприемчивите качества, дадени на сетивото, а от най-малките частици невъзприемчива материя. Не противоречи на светогледа на Гьоте да си представяме, че определен цвят е свързан с определен процес на движение в пространството. Но е напълно противно на нейното виждане да се твърди, че този процес на движение принадлежи към сфера на реалността, намираща се извън опита, света на материята, който може да бъде наблюдаван в своите ефекти, но не и в собствената си същност. За последовател на светогледа на Гьоте, вибрациите на светлината в пространството са процеси, на които не се приписва друг вид реалност освен останалата част от възприятието. Те се използват на прякото наблюдение не защото се намират отвъд сферата на опита, а защото човешките сетивни органи не са толкова фино организирани, че да възприемат директно движения с такъв малък размер. Ако окото беше така организирано, че да може да наблюдава във всичките му детайли напред-назад трептенето на обект, което се повтаря четиристотин трилиона пъти в секунда, такъв процес би изглеждал точно като такъв в света на грубите сетива. Тоест, трептящият обект би проявявал същите свойства като другите възприемаеми обекти. [178] Всеки вид обяснение, което извлича нещата и процесите на опита от други, които не се намират в полето на опита, може да стигне до смислени идеи за тази област на реалността отвъд наблюдението само чрез заемане на определени свойства от света на опита и пренасянето им в неопитимото. По този начин физикът пренася твърдостта и непроницаемостта върху най-малките елементи на материята, на които той също така приписва способността да се привличат и отблъскват взаимно; той обаче не приписва цвят, топлина и други свойства на тези елементи. Той

вярва, че може да обясни опитен процес в природата, като го редуцира до неопитимо. Според Дю Боа-Реймон разбирането на природата е редуциране на процесите във физическия свят до движения на атомите, които са причинени от техните сили на привличане и отблъскване („Граници на разбирането на природата“, Лайпциг 1882, стр. 10). Материята, веществото, което изпълва пространството, се приема за движещ се елемент. Твърди се, че това вещество съществува от вечността и ще съществува за цяла вечност. Материята обаче не бива да принадлежи към сферата на наблюдението, а по-скоро да съществува отвъд нея. Следователно Дю Боа-Реймон приема, че човекът е неспособен да разпознае същността на самата материя, че по този начин той свежда процесите на физическия свят до нещо, чиято природа винаги ще му остане непозната. „Никога няма да знаем по-добре от днес какво преследва това пространство, където съществува материята.“ („Граници на естественото познание“, стр. 22.) Преди внимателно обмисляне, тази концепция за материята се разтваря в нищо. Действителното съдържание, което се дава на тази концепция, е [179] заимствано от света на опита. Човек възприема движения в света на опита. Човек усеща опъване, когато държи тежест в ръка, и натиск, когато поставя тежест върху дланта си, държана хоризонтално. За да обясни това възприятие, човек формира концепцията за сила. Човек си представя, че земята привлича тежестта. Самата сила не може да бъде възприета. Тя е идеална. И все пак тя принадлежи към сферата на наблюдението. Умът я наблюдава, защото разглежда идеалните взаимовръзки между възприятията. Човек стига до концепцията за отблъскваща сила, когато компресиращ парче гума и след това го оставя на произвола на съдбата. Връща се към първоначалната си форма и размер. Човек си представя, че компресираните части на гумата се отблъскват взаимно и възвръщат първоначалния си обем. Гореспоменатият начин на мислене пренася подобни идеи, извлечени от наблюдението, в сферата на неопитимата реалност. В действителност той не прави нищо повече от това да извежда едно преживяемо нещо от друго. Той просто произволно поставя последното

в сферата на неопитимото. Всеки начин на представяне, който говори за неопитимото в рамките на естественото възприятие, може да се покаже, че е взел някои фрагменти от сферата на опита и ги е отнесъл към сфера на реалността, лежаща отвъд наблюдението. Ако премахнем парченцата опит от концепцията за необяснимото, остава безсъдържателно понятие, непонятие. Обяснението на нещо опитно може да се състои само в проследяването му обратно до нещо друго опитно. Накрая се стига до елементи в [180] опита, които вече не могат да бъдат проследени обратно до други. Те не се нуждаят от допълнително обяснение, защото не се нуждаят от обяснение. Те съдържат своето обяснение в себе си. Тяхната непосредствена същност се състои в това, което представят на наблюдението. За Гьоте такъв елемент е светлината. Според него светлината е била разпозната от всеки, който я възприема безпристрастно във външния ѝ вид. Цветовете възникват от светлината и произходът им се разбира, когато човек покаже *как* възникват от нея. Самата светлина е дадена в непосредственото възприятие. Това, което е идеално присъщо на нея, се разпознава, когато човек наблюдава връзката между нея и цветовете. Да се изследва същността на светлината, в неопитна област, която съответства на феномена „светлина“, е невъзможно от гледна точка на светогледа на Гьоте. „Защото всъщност напразно се заемаме да изразим същността на едно нещо. Осъзнаваме неговите ефекти и пълната история на тези ефекти би обхванала най-много същността на това нещо.“ Тоест, пълното представяне на ефектите на нещо преживяемо обхваща всички явления, които са *идеално присъщи на него* . „Напразно се стремим да опишем характера на човек; вместо това, събираме неговите действия, неговите дела и ще се появи картина на неговия характер. Цветовете са дела на светлината, дела и страдания. В този смисъл можем да очакваме да получим прозрения за светлината от тях.“ (Дидактическа част на Теорията на цветовете. Предговор.)

Светлината се представя пред наблюдението като „най-простото, най-неделимото, най-хомогенното образувание, което познаваме“. (Кореспонденция с Якоби, стр. 167.) [181] Срещу нея е тъмнината. За Гьоте тъмнината не е напълно безсилно отсъствие на светлина. Тя е нещо активно. Тя се противопоставя на светлината и взаимодейства с нея. Съвременното естествознание разглежда тъмнината като пълно нищо. Според този възглед светлината, вливаща се в тъмно пространство, няма съпротивление от тъмнината, което да преодолее. Гьоте си представя, че светлината и тъмнината се отнасят една към друга подобно на северния и южния полюс на магнита. Тъмнината може да отслаби силата на светлината. Обратно, светлината може да ограничи енергията на тъмнината. И в двата случая възниква цвят. Физически възглед, който схваща тъмнината като напълно неефективна, не може да говори за такова взаимодействие. Следователно той трябва да извлича цветовете единствено от светлината. Тъмнината се явява пред наблюдението като феномен точно както светлината. Тъмнината е, в същия смисъл, съдържание на възприятието, както светлината. Едното е просто противоположност на другото. Окоето, гледащо в нощта, предава истинското възприятие за тъмнината. Ако тъмнината беше абсолютно нищо, никакво възприятие нямаше да възникне, когато човек погледне навън в тъмнината.

Жълтото е светлина, замъглена от тъмнината; *синьото* е тъмнина, отслабена от светлината.

Окоето е предназначено да предава на въображаемия организъм явленията от света на светлината и цвета и връзките между тези явления. То не просто възприема , а влиза в живо взаимодействие с тези явления. Гьоте се стреми да разбере природата на това взаимодействие. Той смята окоето за изцяло живо и иска да разбере неговите жизненоважни изрази. Как окоето се отнася към отделното явление? Как се отнася към връзките между явленията? Това са въпросите, които той поставя. Светлината и тъмнината, жълтото и синьото са противоположности. Как окоето възприема тези противоположности?

Трябва да е присъщо на природата на окото, че то възприема и взаимовръзките, които съществуват между отделните възприятия. Защото „окото дължи съществуването си на светлината. От безразлични животински помощни органи светлината извиква орган, който става неин равен; и по този начин окото се развива в светлина за светлина, така че вътрешната светлина да може да се срещне с външната.“ (Дидактическа част от теорията на цветовете. Въведение.)

Точно както светлината и тъмнината са противоположности във външната природа, така и двете състояния, в които окото се поставя от тези две явления, са противоположни. Ако човек държи окото отворено в тъмна стая, се усеща известна липса на зрение. И обратно, ако е насочено към ярко осветена бяла повърхност, то за известно време става неспособно да различава умерено осветени обекти. Виждането в тъмното увеличава чувствителността; виждането в светлината я отслабва.

Всяко впечатление върху окото остава едно и също за известно време. Всеки, който гледа черна рамка на прозорец на светъл фон, ако затвори очи, все още ще има образа пред себе си за известно време. Ако, докато впечатлението все още е налице, човек погледне светлосива повърхност, рамката изглежда светла, докато стъклото на прозореца изглежда тъмно. Настъпва обръщане на вида. От това следва, че окото е предразположено от едно впечатление да генерира обратното от себе си. Точно както светлината и тъмнината са свързани помежду си във външния свят, така са свързани и съответните състояния в окото. Гьоте си представя, че областта в окото, върху която е паднала тъмната рамка, е отпочинала и възприемчива към ново впечатление. Следователно, сивата област му се струва по-жива, отколкото на другите области в окото, които преди това са получавали по-силна светлина от стъклата на прозореца. Светлината създава в окото тенденция към тъмнина; тъмнината - тенденция към светлина. Ако човек държи тъмен образ срещу светлосива повърхност и докато прави това, гледа внимателно на едно и също място, пространството, заето от тъмния образ,

изглежда много по-ярко от околната област. Сиво изображение на тъмен фон изглежда по-ярко от същото изображение на светъл. Окото е предразположено от тъмния фон да вижда изображението по-ярко; от светлия фон да го вижда по-тъмно. Гьоте осъзнава чрез тези явления голямата активност на окото „и мълчаливото противоречие, което всяко живо същество е принудено да изрази, когато е представено в някакво конкретно състояние. Така вдишването вече предполага издишване и обратно... Това е вечната формула на живота, която се проявява и тук. Както тъмнината се предлага на окото, така то изисква светлина; то изисква тъмнина, когато му се представи светлина и по този начин демонстрира своята жизненост, правото си да схване обекта, като извлича от себе си нещо, което е противоположно на обекта. “ (§ 38 от дидактическата част на теорията за цвета.)

Подобно на светлината и тъмнината, цветните възприятия също предизвикват контрареакция в окото. Дръжте малко парче жълта хартия пред умерено осветена бяла дъска и се вгледайте внимателно в малката жълта област. След известно време махнете хартията. Ще видите областта, покрита от хартията, като виолетова. Окото е предразположено от впечатлението за жълто да генерира виолетово от себе си. По същия начин, синьото ще произведе оранжево, а червеното ще произведе зелено като контрареакция. По този начин всяко цветно усещане в окото има жива връзка с друго. Състоянията, в които окото е поставено от възприятията, са свързани по подобен начин със съдържанието на тези възприятия във външния свят.

*

Когато светлината и тъмнината, яркостта и тъмнината, действат върху окото, този жив орган им задава своите изисквания; когато те действат върху нещата отвън в пространството, те взаимодействат с тях. Празното пространство има свойството да е прозрачно. То изобщо не действа върху

светлината и тъмнината. Те проблясват през него в собствената си жизненост. Различно е, когато пространството е изпълнено с неща. Това запълване може да бъде такова, че окото да не го възприема, защото светлината и тъмнината проблясват през него в първоначалната си форма. Тогава говорим за прозрачни неща. Ако светлината и тъмнината не проблясват през нещо ненамалено [185], то се описва като *непрозрачно* . Непрозрачното запълване на пространството предлага възможността да се наблюдават светлината и тъмнината, яркостта и тъмнината, във взаимната им връзка. Светъл предмет, гледан през непрозрачен, изглежда жълт, а тъмен - син. Непрозрачният предмет е материал, който е осветен от светлината. В сравнение с по-ярка, по-жива светлина зад него, мътният предмет изглежда тъмен; в сравнение с полупрозрачен мрак, той изглежда ярък. По този начин, когато мътният предмет се противопоставя на светлината или тъмнината, съществуващата светлина и съответстващата ѝ тъмнина наистина взаимодействат.

С постепенното увеличаване на мътността, през която светлината прозира, жълтото се променя в жълто-червено и след това в рубиненочервено. С намаляване на мътността, през която прониква тъмнината, синьото се променя в индигово и накрая във виолетово. Жълтото и синьото са основни цветове. Те възникват от взаимодействието на светлината или тъмнината с мътността. И двата цвята могат да придобият червеникав оттенък - първият чрез увеличаване, вторият чрез намаляване на мътността. Следователно червеното не е основен цвят. То се появява като оттенък върху жълтото или синьото. Жълтото, с червеникавите си нюанси, които се усилват до чисто червено, е близко до светлината; синьото, с различните си нюанси, е свързано с тъмнината. Когато синьото и жълтото се смесят, се получава зелено; когато синьото, усилено до виолетово, се смеси с жълто, потъмняло до червено, се получава лилаво.

Гьоте проследява тези фундаментални явления в природата. Яркия диск на слънцето, видян през воал от мътни пари, изглежда жълт. Тъмното

космическо пространство [186], гледано през парите на атмосферата, осветени от дневна светлина, се представя като синьото на небето. „По същия начин планините също ни изглеждат сини: тъй като ги възприемаме от такова разстояние, че вече не можем да видим местните цветове и никаква светлина от повърхността им не достига до окото ни, те се считат за чисто тъмен обект, който сега изглежда син през междинните пари.“ (§ 6 от дидактическата част на „Теория на цветовете“).

Потапянето на Гьоте в произведенията на художниците поражда нуждата да се задълбочи в законите, управляващи феномените на зрението. Всяка картина му представя загадка. Как светлината и тъмнината се свързват с цветовете? Какви са взаимоотношенията между отделните цветове? Защо жълтото предизвиква весело настроение, а синьото – мрачно? Теорията за цветовете на Нютон не предлага перспектива, от която тези мистерии да могат да бъдат разгадани. Тя извежда всички цветове от светлината, поставя ги в градации и не казва нищо за връзката им с тъмнината, нито за динамичните им взаимовръзки. От прозренията, които е получил самостоятелно, Гьоте успява да разреши загадките, които изкуството му е поставило. Жълтото трябва да притежава весело, жизнерадостно, нежно стимулиращо качество, защото е цветът, най-близък до светлината. То възниква от най-малката умереност на светлината. Синьото сочи към тъмнината, която действа в него. Следователно, то предизвиква усещане за студ, точно както „напомня и за сенки“. Червеникавожълтото възниква от засилване на жълтото към тъмната страна. Чрез това засилване енергията му се увеличава. [187] Веселото, жизнерадостното преминава в блаженото. Веднага щом засилването продължи, от червеникаво-жълто до жълтеникаво-червено, веселото, блажено чувство се трансформира във впечатление за насилие. Виолетовата е синьо, стремящо се към светлина. Спокойствието и студенината на синьото по този начин се превръщат в безпокойство. Това безпокойство се засилва допълнително в синкаво-червеното. Чистото червено се намира по средата между жълтеникаво-червеното и синкаво-

червеното. Бурният аспект на жълтото изглежда отслабен, непринуденото спокойствие на синьото е оживено. Червеното създава впечатление за идеално удовлетворение, за балансиране на противоположностите. Чувство на удовлетворение възниква и от зеленото, което е смес от жълто и синьо. Но тъй като жизнерадостността на жълтото тук не се увеличава, нито спокойствието на синьото е нарушено от червеникавия тон, удовлетворението ще бъде по-чисто от това, което произвежда червеното.

*

Когато на окото е представен един цвят, то веднага изисква друг. Ако види жълто, то копнее за виолетово; ако възприеме синьо, то желае оранжево; ако види червено, то желае зелено. Разбираемо е, че възниква чувство на удовлетворение, когато до цвят, представен на окото, се постави друг цвят, който то естествено желае. Законът за цветовата хармония произтича от природата на окото. Цветовете, които окото изисква заедно, изглеждат хармонични. Ако два цвята се появят един до друг, единият от които не изисква другия, окото е подтикнато да реагира противоположно. Комбинацията от жълто и лилаво има нещо едностранчиво, но весело [188] и великолепно в себе си. Окото иска виолетово до жълто, за да може да се изрази естествено. Ако лилавото заеме мястото на виолетово, обектът налага своите изисквания над тези на окото. Той не се подчинява на изискванията на органа. Комбинации от този вид служат за подчертаване на *значението* на нещата. Те не целят непременно да задоволят, а по-скоро да характеризират. Цветовете, които не са в пълен контраст един с друг, но и не преливат директно един в друг, са подходящи за такива характерни комбинации. Комбинациите от втория вид придават на нещата, към които се отнасят, известна липса на характер.

*

Гьоте е наблюдавал произхода и същността на светлинните и цветни явления в природата. Той ги е разпознавал и в творенията на художниците,

където те са издигнати на по-висша равнина, пренесени в духовната сфера. Гьоте е получил дълбоко прозрение за връзката между природата и изкуството чрез своите наблюдения върху зрителното възприятие. Възможно е той да е мислил за това, когато след завършването на своята „Теория на цветовете“ е писал на фрау фон Щайн за тези наблюдения: „Не съжалявам, че им отделих толкова време. Чрез тях постигнах ниво на разбиране, което едва ли бих могъл да постигна от друг източник.“

Теорията за цветовете на Гьоте се различава от тази на Нютон и онези физици, които основават възгледите си на идеите на Нютон, защото първата произтича от различен мироглед от втората. Всеки, който не вземе предвид представената тук връзка между общите представи на Гьоте за природата и неговата теория за цветовете, неизбежно ще заключи, че Гьоте е стигнал до своите възгледи за цвета, защото му е липсвало разбиране за истинските методи за наблюдение на физика. Всеки, който схване тази връзка, ще осъзнае също, че в рамките на мирогледа на Гьоте не е възможна друга теория за цвета освен неговата собствена. Той не би могъл да мисли за природата на цветните явления по различен начин, отколкото го е правил, дори ако всички открития, направени в тази област от неговото време, са били изложени пред него и дори ако самият той е могъл да приложи експерименталните методи, които сега са толкова усъвършенствани. Дори ако, след като научи за откриването на линиите на Фраунхофер, Гьоте не може напълно да ги интегрира в своя възглед за природата, нито те, нито което и да е друго откритие в областта на оптиката противоречат на неговата теория. Въпросът е просто да се развие концепцията на Гьоте по такъв начин, че тези явления да се впишат в нея. Трябва да се признае, че някой, който се придържа към Нютоновата гледна точка, няма да може да схване концепциите на Гьоте за цвета. Това не е така, защото такъв физик е наясно с явления, които противоречат на гледната точка на Гьоте, а защото е свикнал с възглед за природата, който му пречи да разбере истинската цел на възгледа на Гьоте за природата.

Мисли за еволюционната история на Земята

[193] Участието на Гьоте в минните операции в Илменау го вдъхновява да се замисли върху царството на минералите, скалите и видовете скали, както и върху наслагваните маси на земната кора. През юли 1776 г. той придружава херцог Карл Август до Илменау. Те искат да видят дали старата мина може да бъде отворена отново. Гьоте продължава да посвещава вниманието си на този минно дело. Желанието му да разбере как природата формира скалните и планинските маси става все по-силно. Той изкачва високите върхове и пропълзва в дълбините на земята, за да „открие най-близките следи от великата оформяща ръка“. Той споделя радостта си от това да научи за творческата природа от тази гледна точка с фрау фон Щайн от Илменау на 8 септември 1780 г. „Сега живея тялом и душа в камъни и планини и съм много доволен от обширните гледки, които се откриват пред мен. Тези последни два дни ми спечелиха много и могат да разкрият много.“ Светът сега придобива ново, огромно значение за мен. Надеждата му, че ще успее да изplete нишка, която да го преведе през подземните лабиринти и да му даде общ поглед сред объркването. (Писмо до фрау фон Щайн, 12 юни 1784 г.) Постепенно той разширява наблюденията си и върху други области на земната повърхност. По време на пътуванията си в планините Харц той вярва, че може да различи как се образуват големи неорганични маси. Той им приписва склонността да се „разделят в многообразни, правилни посоки [194], така че да се образуват паралелепипеди, които от своя страна имат склонност да се пресичат диагонално“. (Сравнете есето „Образуване на големи неорганични маси“, Kürschner, том 34.) Той си представя каменните маси като пронизани от идеална решетка, по-специално шестоъгълна. Този процес издълбава кубични, паралелепипедни, ромбични, колоновидни и пластинковидни тела от основна маса. В рамките на тази основна маса той си представя сили, действащи върху нея, които я разделят по начина, илюстриран от идеалната решетка. Точно както в органичната природа, Гьоте търси ефективния идеал в царството на камъка. И тук той изследва с

окото на ума. Където разделянето на правилни форми не се проявява, той приема, че то идеално присъства в масите. По време на пътуване до планините Харц през 1784 г. той възлага на придружаващия го съветник Краус да създаде рисунки с тебешир, в които невидимото, идеалното, се изяснява и визуализира чрез видимото. Той вярва, че действителното може да бъде истински представено от чертожника само ако обърне внимание на намеренията на природата, които често не са достатъчно очевидни във външния вид. „...в „При прехода от мекото към твърдото възниква разграничение дали то принадлежи на цялото или се случва в най-вътрешната част на масите.“ (Кюршнер, том 34, есе: „Планински облик в цялото и в частта.“) В органичните форми, според Гьоте, ярко присъства чувствено-свръхсетивният архетип; идеалът навлиза и прониква в сетивното възприятие. При редовното образуване на неорганичните маси действа идеал, [195] който като такъв не навлиза в сетивната форма, но въпреки това създава сетивна форма. Неорганичната форма не е чувствено-свръхсетивна на вид, а само сетивна; тя обаче трябва да се разбира като действие на свръхсетивна сила. Тя е междинно нещо между неорганичния *процес*, чийто ход все още се управлява от идеал, но който получава затворена форма от него, и органичния, в който самият идеал се превръща в сетивна форма.

Гьоте е смятал, че образуването на сложни скали е резултат от действителното разделяне на вещества, които първоначално са съществували само теоретично в единна маса. В писмо до Леонхард от 25 ноември 1807 г. той пише: „По този начин, аз с готовност признавам, че често все още възприемам едновременни ефекти там, където други вече виждат последователен; че в някои скали, които други смятат за конгломерат, нещо, събрано и циментирано от отломки, аз вярвам, че виждам нещо отделено и разделено вътре в себе си от хетерогенна маса, а след това задържано заедно чрез консолидация.“

Гьоте никога не успява да приложи тези идеи към по-голям брой неорганични форми. В съответствие с неговия начин на мислене е било да обясни дори разположението на геоложките слоеве посредством идеални принципи на образуване, присъщи на самата материя. Той не може да се съгласи с широко разпространените тогава геоложки възгледи на Вернер, защото Вернер не е бил запознат с такива принципи на образуване, а по-скоро е приписвал всичко на чисто *механичните* ефекти на водата. Още по-непривлекателен за него е бил [196] вулканизмът, предложен от Хътън и защитен от Александър фон Хумболт, Леополд фон Бух и други, който обяснява развитието на отделните геоложки периоди чрез бурни революции, предизвикани от материални причини. Според този възглед, големи планински системи внезапно изригват от земята чрез вулканични сили. Такива огромни подвизи на сила изглеждат на Гьоте противоречащи на природата. Той не вижда причина защо законите на развитието на Земята трябва внезапно да се променят в определени моменти и след дълъг период на *постепенна* активност да се проявяват в определен момент чрез „повдигане и бутане, търкаляне и стискане, хвърляне и хвърляне“. Природата му се струвала последователна във всичките си аспекти, така че дори божество не би могло да промени присъщите ѝ закони. Той смятал законите ѝ за неизменни. Силите, които действат днес при формирането на земната повърхност, по същество трябва да са действали по всяко време.

От тази гледна точка той също така стига до естествен поглед върху това как камъните, разпръснати близо до Женевското езеро и отделени от далечни планини по природа, са се озовали на сегашните си места. Той се сблъсква с противоположното мнение, че тези скални маси са били хвърлени на сегашното си място по време на бурното издигане на планините, разположени далеч във вътрешността на страната. Гьоте търси сили, които могат да се наблюдават днес и които са способни да обяснят това явление. Той открива такива сили, действащи при образуването на ледници. Сега му е нужно само да предположи, че ледниците, които днес все още пренасят

скали от планините [197] към равнините, някога са имали значително по-голяма площ, отколкото сега. След това те са отнасяли скалните маси много по-далеч от планините, отколкото днес. Когато ледниците отново са намалели по размер, тези скали са останали на мястото си. Гьоте разсъждава, че по аналогия гранитните камъни, разпръснати из Северногерманската равнина, трябва да са достигнали сегашните си места. Да си представим, че областите, покрити от тези хаотични блокове, някога са били покрити с ледников лед, изисква допускането за епоха на екстремни студове. Това предположение става общоприето научно знание благодарение на *Агасиз* , който самостоятелно стига до него и го представя на Швейцарското дружество за естествени изследвания през 1837 г. Съвсем наскоро този студен период, който обхваща континентите, когато вече се е развило богато разнообразие от животински и растителен свят, се превръща в любим обект на изследване на видни геолози. Конкретните описания на Гьоте за явленията от този „леден период“ са незначителни в сравнение с наблюденията, направени от по-късни изследователи.

Точно както общият възглед на Гьоте за природата го е довел до предположението за епоха на големи студове, така и разбирането му за вкаменелостите го е довело до правилен възглед за тяхната природа. Докато по-ранните мислители вече са разпознавали тези образувания като останки от праисторически организми, този правилен възглед е станал толкова широко приет, че дори Волтер е могъл да разглежда вкаменелите черупки само като природни явления. Гьоте скоро осъзнава, след като натрупва известен опит в тази област, че вкаменелостите, като останки от организми [198], са в естествена връзка със слоевете на земята, в които се намират. Това означава, че тези организми са живели през епохите на земята, в които са се образували съответните слоеве. Той изразява този възглед за вкаменелостите в писмо до Мерк от 27 октомври 1782 г.: „Всички костни фрагменти, за които говорите, които се намират навсякъде в горния пясък на земята, са, напълно убеден съм, от най-новата епоха, която обаче е

изключително стара в сравнение с обичайното ни изчисление на времето.“ По това време морето вече се е отдръпнало; Въпреки това, потоците все още течаха на голяма ширина, макар и спрямо морското равнище, не по-бързо и може би дори не толкова бързо, колкото сега. В същото време пясък, смесен с глина, се отлагаше във всички широки долини, които, с отдръпването на морето, постепенно биваха изоставени от водата, а реките издълбаваха само малки корита в центровете им. По това време слонове и носорози бродеха по откритите планини в нашия регион и останките им лесно можеха да бъдат отнесени от горските потоци в тези големи речни долини или езерни басейни, където са били запазени, повече или по-малко наситени със сок, и където сега ги изкопаваме с плуга или по друг начин. В този смисъл предвидих, че те ще бъдат намерени в горния пясък, а именно в този, който е бил отложен от древните реки, където основният почвен слой вече е бил напълно оформен. Скоро ще дойде времето, когато вкаменелостите вече няма да бъдат събирани на едно място, а ще бъдат подредени пропорционално на епохите на света.“ [199] Гьоте многократно е наричан предшественик на геологията, основана от *Лайъл* . Тази геология също вече не приема бурни революции или катастрофи, за да обясни произхода на един геоложки период от друг. Тя проследява по-ранните промени на земната повърхност до същите процеси, които продължават да се случват и днес. Не бива обаче да се пренебрегва фактът, че съвременната геология използва само физични и химични сили, за да обясни образуването на Земята. Гьоте, от друга страна, постулира формиращи сили, които са активни в масите и представляват по-висш вид формиращ принцип от тези, познати на физиката и химията.

Размисли върху атмосферните явления

[200] През 1815 г. Гьоте се запознава с „Есе върху естествената история и физиката на облаците“ на Люк Хауърд . Това го подтиква да размисли по-задълбочено върху образуването на облаци и метеорологичните условия. Въпреки че преди това е правил и записвал различни наблюдения на тези явления, му липсват „далновидността и научните връзки“, за да обобщи своите открития. В есето на Хауърд многообразните облачни образувания са сведени до определени основни форми. Гьоте сега получава достъп до метеорологията, област, която преди това му е оставала чужда, защото му е било невъзможно да научи нещо от начина, по който този клон на знанието е бил третиран по това време. „Да схвана целия комплекс на метеорологията, както е представен в таблична форма с числа и символи... беше невъзможно за моята природа; бях доволен да открия неразделна част от нея, която отговаря на моите наклонности и начин на живот, и тъй като всичко в тази безкрайна вселена е във вечна, сигурна връзка, едно нещо поражда друго или е реципрочно пораждано, аз изострях фокуса си върху това, което е възприемаемо от сетивата, и свикнах да подравнявам връзките между атмосферните и земните явления с барометър и термометър...»

Тъй като показанията на барометъра са пряко свързани с всички метеорологични условия, те скоро се превръщат във фокуса на наблюденията на Гьоте върху атмосферните условия. Колкото по-дълго продължава тези наблюдения [201], толкова повече вярва, че осъзнава, че покачването и спадането на живака в барометъра в различни „точки за наблюдение, разположени по-близо и по-далеч, и не по-малко на различни географски ширини, дължини и височини“, се случва по такъв начин, че покачването или спадането на едно място съответства на почти еднакво голямо покачване или спадане на всички останали места едновременно. От тази закономерност на барометричните промени Гьоте заключава, че никакви извънземни влияния не могат да действат върху тях. Приписването на такова влияние на Луната, планетите или сезоните, или говоренето за

приливи и отливи в атмосферата, не успява да обясни тази закономерност. Всички тези влияния би трябвало да се проявяват едновременно, по много различни начини, на различни места. Гьоте вярвал, че тези промени могат да бъдат обяснени само ако причината се крие в самата Земя. Тъй като нивото на живака зависи от атмосферното налягане, Гьоте си представял, че Земята редува да свива и разширява цялата атмосфера. Когато въздухът се компресира, налягането му се увеличава и нивото на живака се покачва; обратното се случва при разширяването. Гьоте отдава това редуващо се свиване и разширяване на цялата въздушна маса на променливост, присъща на гравитационното привличане на Земята. Той вижда това увеличаване и намаляване на силата като вкоренено в определена присъща динамика в Земята и го сравнява с вдишването и издишването на организма.

Съответно, Гьоте не си представя Земята като действаща по чисто *механичен* начин. Точно както не обяснява геоложките процеси с чисто механични и физически термини, така не го прави и с барометрични колебания. [202] Неговият възглед за природата е в рязък контраст със съвременния. Последният, според общите си принципи, се стреми да разбере атмосферните процеси физически. Температурните разлики в атмосферата причиняват вариации в налягането на въздуха на различни места, генерират въздушни течения от по-топли към по-студени райони, увеличават или намаляват влажността и предизвикват образуване на облаци и валежи. Тези и подобни фактори обясняват колебанията в налягането на въздуха и по този начин покачването и спадането на барометъра. Идеята на Гьоте за увеличаване и намаляване на силата на привличане също противоречи на съвременните механични концепции. Според тях силата на силата на привличане винаги е еднаква на дадено място. Гьоте прилага механични концепции само дотолкова, доколкото наблюдениято го оправдава.

Гьоте и Хегел

[205] Гьотеовият поглед върху света стига само дотук. Той наблюдава феномените на светлината и цвета и прониква до първичния феномен; той се стреми да намери пътя си в многообразието на растителния живот и стига до своето сетивно-свръхсетивно първично растение. От първичния феномен или първичното растение той не се издига до по-висши обяснителни принципи. Той оставя това на философите. Той е доволен, когато „се озовава на емпирично ниво, където може да огледа опита във всичките му етапи, да погледне назад и, ако не да навлезе, то поне да зърне царството на теорията“. Гьоте стига дотук в съзерцанието си на реалността, докато Идеите не го погледнат. Как Идеите се отнасят една към друга; как едно нещо възниква от друго в рамките на Идеала – това са задачи, които започват едва на емпирично ниво, където Гьоте остава. „Идеята е вечна и уникална“, казва той, „че се нуждаем и от множествено число, не е полезно“. Всичко, което възприемаме и за което можем да говорим, са просто проявления на Идеята. Тъй като обаче Идеята се явява на пръв поглед като множество отделни Идеи – например Идеята на растението, Идеята на животното – те трябва да могат да бъдат сведени до основна форма, точно както растението може да бъде сведено до листа. Отделните Идеи се различават само по външния си вид; в истинската си същност те са идентични. Следователно е също толкова в съответствие със светогледа на Гьоте да се говори за метаморфоза на Идеите, колкото и за метаморфоза на растенията. Философът, който се е опитал да представи тази метаморфоза на Идеите, е Хегел. По този начин той е философът на светогледа на Гьоте. Той започва с най-простата Идея, чистото „Битие“. В това истинската форма на световните явления е напълно скрита. Тяхното богато съдържание се превръща в анемична абстракция. Хегел е обвинен, че извежда целия богат на съдържание свят на Идеите от чистото „Битие“. Но чистото битие съдържа, „според идеята“, целия свят на идеите, точно както листът съдържа, според идеята, цялото растение. Хегел проследява метаморфозите на идеята от чисто абстрактно битие до етапа, в който идеята става непосредствено реална проява. Той смята този най-висок

етап за проява на самата философия. Защото във философията идеите, действащи в света, се съзерцават в първоначалната им форма. По думите на Гьоте може да се каже например: философията е идеята в най-голямото ѝ разширение; чистото битие е идеята в най-голямото ѝ свиване. Това, че Хегел вижда най-съвършената метаморфоза на идеята във философията, доказва, че истинското самосъзнание е толкова чуждо за него, колкото и за Гьоте. Едно нещо е достигнало най-висшата си метаморфоза, когато разработи пълното си съдържание във възприятието, в непосредствения живот. Философията обаче съдържа идейното съдържание на света не под формата на живот, а под формата на мисли. Живата идея, идеята като възприятие, е дадена само на човешкото самонаблюдение. Философията на Хегел не е мироглед на свободата, защото не търси съдържанието на света в най-висшата му форма на нивото на човешката личност. На това ниво всяко съдържание става изцяло индивидуално. Хегел не търси тази индивидуалност, а по-скоро [207] универсалното, видовото. Следователно той не локализира произхода на етиката в отделния човек, а в световния ред, лежащ извън човечеството, който би трябвало да съдържа етичните идеи. Човешките същества не си поставят собствена етична цел, а по-скоро трябва да се интегрират в етичния световен ред. За Хегел индивидът, частното, е именно това, което е лошо, когато остава в своята частност. Само в рамките на цялото то придобива своята стойност. Това е чувството на буржоазията, според Макс Щирнер, „и техният поет Гьоте, подобно на техния философ Хегел, е знаел как да прославя зависимостта на субекта от обекта, подчинението на обективния свят и т.н.“ С това се представя още един едностранчив поглед. На Хегел, подобно на Гьоте, му липсва разбиране за свободата, защото и на двамата им липсва прозрение за най-съкровената същност на света на мисълта. Хегел със сигурност се смята за философ на светогледа на Гьоте. На 20 февруари 1821 г. той пише на Гьоте: „Вие поставяте на преден план простото и абстрактното, което много уместно наричате първично явление, след което показвате по-конкретните явления като произтичащи от добавянето на допълнителни влияния и обстоятелства

и управлявате целия ход по такъв начин, че последователността да напредва от простите условия към сложните и по този начин да ги подрежда, така че сложното сега да се явява в своята яснота чрез това разлагане. Да се проследи първичното явление, да се освободи от другите, условни среди – да се схване абстрактно, както го наричаме – това аз считам за въпрос на голям духовен натурализъм, точно както този подход като цяло е истинският научен аспект на познанието в тази област.“ [208] „Мога ли, Ваше Превъзходителство и т.н., но сега също да говоря за особения интерес, който едно толкова видно първично явление има за нас, философите, а именно, че можем да използваме такъв препарат директно за философски цели! – Защото, ако най-накрая сме обработили нашия първоначално подобен на стрида, сив или изцяло черен... Абсолют към въздуха и светлината, така че той да е станал желателен за тях, тогава се нуждаем от прозорци, за да го изведем напълно на дневна светлина; нашите фантоми биха изчезнали в мъгла, ако ги поставим директно в цветната, объркана компания на противоположния свят. Тук Вашите и т.н. първични явления ни се използват отлично; в този полумрак, духовен и разбираем чрез своята простота, видим или осезаем чрез своята чувственост – двата свята, нашата абстракция и привидното съществуване, се поздравяват.“

Въпреки че светогледът на Гьоте и философията на Хегел си съответстват перфектно, би било сериозна грешка да се придава еднаква стойност на интелектуалните постижения на Гьоте и Хегел. И двамата споделят един и същ начин на представяне. И двамата се стремят да избегнат самосъзнанието. Гьоте обаче е водил своите размисли в области, където липсата на възприятие не е вредна. Макар че никога не е разглеждал света на идеите като възприятие, той въпреки това *е живял в него* и е позволявал наблюденията му да бъдат проникнати от него. Хегел, подобно на Гьоте, не е възприемал света на идеите като възприятие, като индивидуално духовно съществуване. И все пак той е водил своите размисли именно върху света на идеите. Следователно тези размисли са погрешни и неверни в много

отношения. [209] Ако Хегел е правил наблюдения върху природата, те вероятно щяха да бъдат също толкова ценни, колкото и тези на Гьоте; ако Гьоте е възнамерявал да изгради философска структура, той вероятно е щел да загуби сигурната интуиция за истинската реалност, която е ръководила наблюденията му върху природата.

Послеслов към новото издание от 1918 г.

[210] Веднага след публикуването му, критиците на това произведение заявиха, че то не представя картина на „светогледа“ на Гьоте, а само на неговия „възглед за природата“. Не вярвам, че това мнение е основано на никакви основателни причини, въпреки че външно книгата се занимава почти изключително с идеите на Гьоте за природата. Защото вярвам, че в хода на моето обсъждане показах, че тези идеи за природата се основават на много специфичен начин на гледане на световните явления. И вярвам, че чрез самото произведение посочих, че възприемането на гледна точка за природните явления, каквато е тази на Гьоте, може да доведе до определени възгледи за психологически, исторически и други аспекти на световните явления. Това, което се изразява във възгледа на Гьоте за природата в определена област, е именно светоглед, а не просто възглед за природата, който би могъл да има и личност, чиито мисли нямат значение за по-широк светоглед. От друга страна, вярвах, че в тази книга не трябва да представя нищо друго освен това, което може да се каже в пряка връзка с областта, което самият Гьоте е разработил от целия обхват на своя светоглед. Да се изобрази миогледът, който се разкрива в поезията на Гьоте, в неговите идеи за историята на изкуството и т.н., е, разбира се, напълно възможно и несъмнено от изключителен интерес. Всеки, който обмисли подхода на това произведение, обаче, няма да търси *такъв* миоглед в него. Такъв човек ще осъзнае, че съм си поставил за задача [211] да очертая онази част от миогледа на Гьоте, за която има обяснения в неговите собствени произведения, всяко от които следва безпроблемно от другото. Всъщност, посочвах на различни места къде Гьоте е заседнал в това пълно разработване на своя миоглед, което е успял да постигне за определени области на природата. Възгледите на Гьоте за света и живота са разкрити в най-широк възможен обхват. Появата на тези възгледи от неговия собствен уникален миоглед не е толкова очевидно в неговите произведения отвъд сферата на природните явления, колкото в тази област. В други области

става ясно какво е трябвало да разкрие душата на Гьоте на света; в сферата на неговите идеи за природата става очевидно как фундаменталната характеристика на неговия ум постепенно е завладявала един мироглед до определен момент. Именно като ограничаваме описанието на мисловния процес на Гьоте до изпълнението на това, което се е развило в него в един съгласуван, концептуално завършен мироглед, човек получава представа за специфичния характер на това, което иначе се разкрива в делото на живота му. Следователно, не исках да изобразя мирогледа, който говори от делото на живота на Гьоте, като цяло, а по-скоро онази част, която се проявява в него лично във формата, в която един мироглед е концептуално изразен. Дори идеите на най-великата личност не представляват непременно части от самостоятелен мироглед, замислен като съгласуван от самата тази личност. Но [212] идеите на Гьоте за природата са такава самостоятелна *част* от мирогледа. И като осветяване на природните явления, те не са просто поглед върху природата, а компонент от *мирогледа*.

*

Това, че съм бил обвинен, дори в светлината на тази книга, че съм променил възгледите си след публикуването ѝ, не ме изненадва, тъй като съм добре запознат с предположенията, които ръководят подобни преценки. В предговора към първия том на моите „Загадки на философията“ и в статия в списание „Das Reich“ („Духовната наука като антропософия и съвременна епистемология“, том 2, книга 2 от „Das Reich“), аз се спрях на това търсене на противоречия в моите писания. Такова търсене е възможно само за онези, които напълно погрешно разбират какъв трябва да бъде моят мироглед, ако той се стреми да обхване различни области на живота. Тук няма да се връщам към този въпрос в общи линии, а само ще направя няколко кратки бележки по отношение на тази книга за Гьоте. Аз самият виждам в антропософски ориентираната духовна наука, която представям в моите писания от 16 години, онзи вид знание за духовното съдържание на света, достъпно за човечеството, което трябва да бъде постигнато от всеки, който

е интернализирал идеите на Гьоте за природата като нещо подходящо за душата си и, започвайки оттам, се стреми към преживявания на знание за духовната сфера на света. Смятам, че *тази* духовна наука предполага естествена наука, която съответства на тази на Гьоте [213]. Нямам предвид само, че духовната наука, която представих, не противоречи на тази естествена наука. Защото знам, че тя означава малко, ако *просто* няма логическо противоречие между различните твърдения. Следователно те биха могли да бъдат доста несъвместими в действителност. По-скоро вярвам, че разбирам, че идеите на Гьоте за естествената сфера, истински преживени, задължително трябва да доведат до антропософските прозрения, които представих, ако човек, както Гьоте все още не е направил, преведе преживяванията в естествената сфера в преживявания в духовната сфера. Природата на тези последни преживявания е описана в моите трудове по хуманитарни науки. Поради тази причина, основното съдържание на настоящата книга, която публикувах за първи път през 1897 г., е препечатано тук, след публикуването на другите ми трудове по хуманитарни науки, като мое интерпретиране на светогледа на Гьоте. Всички идеи, представени в нея, остават непроменени и валидни за мен днес. Направих само няколко малки промени, които не засягат основните принципи, а само стилизацията на определени пасажии. И е разбираемо, че след двадесет години някой може да пожелае да стилизира определени аспекти на книгата по различен начин. Единствените други разлики между това ново издание и предишното са някои допълнения, а не промени в съдържанието. Вярвам, че всеки, който търси научна основа за хуманитарните науки, може да я намери в светогледа на Гьоте. Следователно, струва ми се, че един труд върху светогледа на Гьоте може да бъде от значение [214] и за всеки, който желае да се занимава с антропософски ориентирана духовна наука. Моят труд обаче е структуриран по такъв начин, че възнамерява да разгледа светогледа на Гьоте изцяло самостоятелно, *без да се позовава на самата духовна наука* . (Част от това, което може да се каже за Гьоте от определена

духовно-научна гледна точка, ще намерите в моята работа върху „Фауст на Гьоте и приказката за зелената змия“.)

*

Послелпис: Критик на тази книга за Гьоте (в Kant-Studien III, 1898) смята, че е направил специално откритие относно моите „противоречия“, като е съпоставил казаното от мен в тази книга за платонизма (в първото издание, 1897 г.) с твърдение, което направих почти едновременно с това във въведението си към четвъртия том на научните трудове на Гьоте (издание на Кюршнер): „Философията на Платон е една от най-възвишените интелектуални сгради, изникнали някога от ума на човечеството. Един от най-тъжните знаци на нашето време е, че платоническите начини на мислене се считат във философията за самата антитеза на здравия разум.“ За някои умове е просто трудно да схванат, че всяко нещо, гледано от различни гледни точки, се представя по различен начин. Че различните ми изказвания за платонизма не представляват истинско противоречие, ще бъде лесно очевидно за всеки, който не просто се придържа към звученето на думите, а обмисля различните взаимоотношения, в които трябваше да поставя платонизма, по самата му природа [215]. От една страна, тъжен знак е, когато платонизмът се разглежда като противоречащ на здравия разум, защото в съответствие с него се открива само придържането към чистото сетивно възприятие като единствена реалност. И също така е противно на здравето възприятие на идеята и сетивния свят, когато платонизмът е изкривен по такъв начин, че да се стигне до нездравословно разделяне на идеята и сетивното възприятие. Който не може да се ангажира с такъв вид интелектуално проникване в явленията на живота, остава, с това, което разбира, винаги извън реалността. Всеки, който - перифразирам Гьоте - налага концепция, за да ограничи богатството на живота, няма представа за факта, че животът се развива във взаимоотношения, които имат различни последици в зависимост от посоката им. Със сигурност е по-удобно да се замени схематична концепция с поглед върху пълнотата на живота; с такива

концепции човек лесно може да прави схематични преценки. Но чрез такъв процес човек живее в безсъщностни абстракции. Човешките концепции стават такива абстракции именно защото човек вярва, че може да се отнася към тях интелектуално по същия начин, по който нещата се отнасят едно към друго. Но тези концепции са по-скоро като образи, които човек възприема на едно нещо от различни гледни точки. Нещото е едно; образите са много. И не фокусирането върху *един-единствен* образ, а по-скоро съпоставянето на няколко образа води до разбиране на нещото. Тъй като за съжаление трябваше да наблюдавам колко склонни са някои критици да изграждат „противоречия“ от подобно разглеждане на дадено явление от различни гледни точки, което се стреми към проникване в реалността, се почувствах задължен в това ново издание, в дискусията за платонизма, първо, като леко променя стилизацията на представянето, дадено в първото издание, да направя още по-ясно това, което ми се струваше достатъчно ясно преди двадесет години от контекста, в който се появява; второ, като поставя директно твърдението от другата ми работа до казаното в тази книга, да покажа как двете твърдения са в пълна хармония едно с друго. За всеки, който въпреки това има вкуса да намира противоречия по подобни въпроси, по този начин спестих труда да се налага да ги търси в две книги.